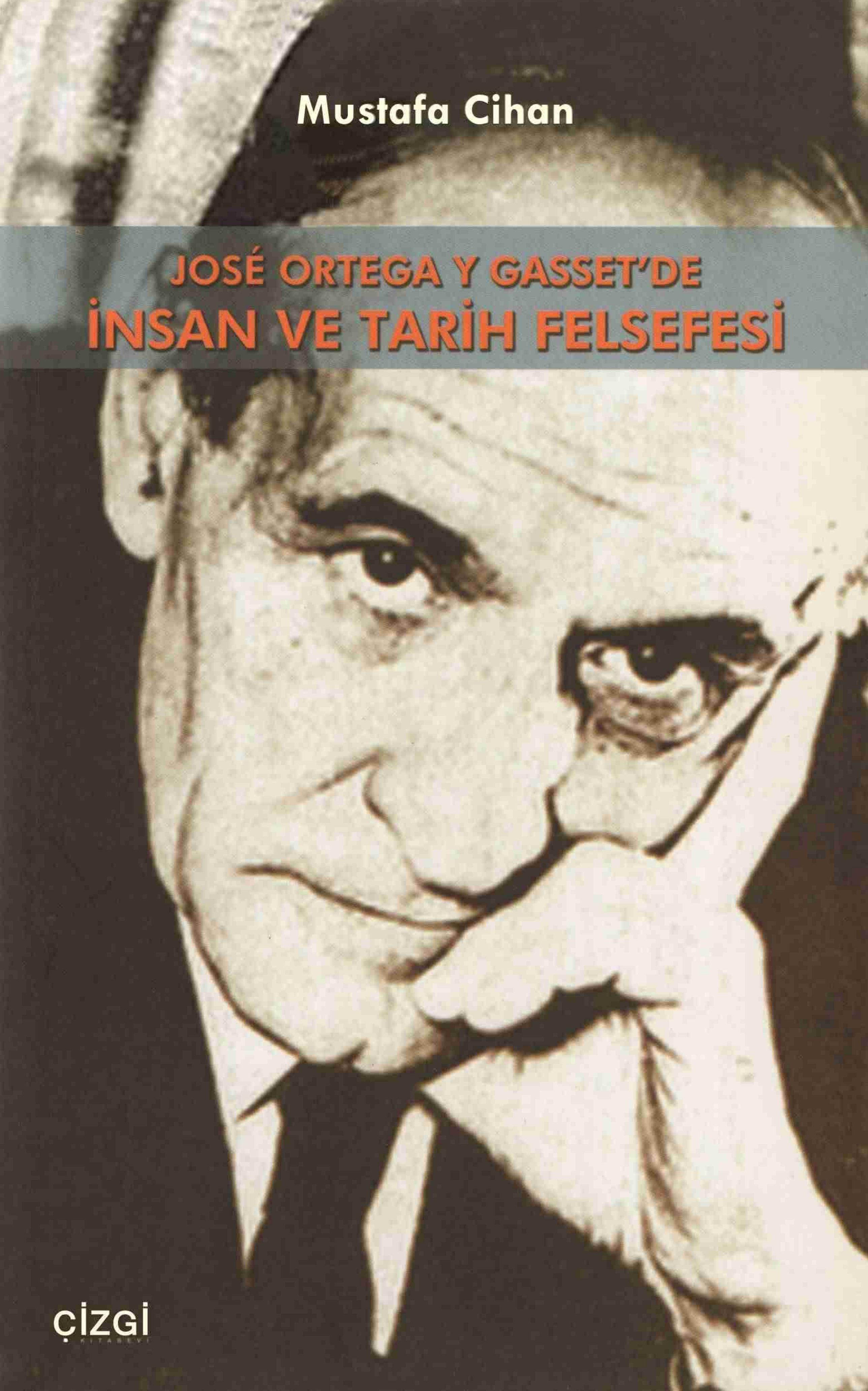
Mustafa Cihan

JOSÉ ORTEGA Y GASSET'DE İNSAN VE TARİH FELSEFESİ

çizgi
KİTABEVİ

JOSÉ ORTEGA Y GASSET'DE İNSAN VE TARİH FELSEFESİ

Mustafa Cihan

çizgi

JOSÉ ORTEGA Y GASSET'DE
İNSAN VE TARİH FELSEFESİ

Mustafa Cihan

ISBN 978-605-5999-78-0
Yayıncı Sertifika: 17536
© Çizgi Kitabevi, Nisan 2010
Çizgi Kitabevi Yayınları, 243
Felsefe

Mustafa Cihan
José Ortega y Gasset'dc İnsan ve Tarih Felsefesi

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut ARLI
Dizi Editörü: Ali UTKU
Görsel Tasarım – Dizgi: ÇİZGİ
Baskı: Sebat Ofset
Cilt: Göksu Cilt

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
– Cataloging in Publication Data (CIP) –
Mustafa Cihan
José Ortega y Gasset'de İnsan ve Tarih Felsefesi
Anahtar Kavramlar
– Key Concepts –
1. Ortega y Gasset, 2. İnsan Felsefesi, 3. Tarih Felsefesi
(Ortega y Gasset, Philosophical anthropology, Philosophy of History)

ÇİZGİ KİTABEVİ
Sahipata Mh. Mimar Muzaffer Cad. 41/1 Meram/Konya
Tel: 0332 353 62 65 – 66
Fax: 0332 353 10 22
www.cizgikitabevi.com

JOSÉ ORTEGA Y GASSET'DE
İNSAN VE TARİH FELSEFESİ

Mustafa Cihan

ÇİZGİ

Mustafa CİHAN: 1972 yılında Nevşehir'in Kozaklı ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Kozaklı'da tamamladı. 1989 yılında girmiş olduğu Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden 1993 yılında mezun oldu. 1994 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 1995 yılında yüksek lisansını, 2001 yılında ise doktorasını Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. 2002 yılında aynı bölüme Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. Halen Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalında görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır. Başlıca ilgi alanları, İnsan Felsefesi, Tarih ve Toplum Felsefesi, Etik ve Felsefe Eğitimi'dir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

GİRİŞ 11

ORTEGA Y GASSET'NİN YAŞAMI VE DÜŞÜNSEL GELİŞİMİ 11
ORTEGA Y GASSET VE ÇAĞI 27
İNSAN VE TARİHSELLİK 36

ORTEGA Y GASSET'NİN İNSAN FELSEFESİ 41

İDEALİST VE REALİST İNSAN ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ 46
YAŞAMSAL AKIL 55
KÖKTEN GERÇEKLİK OLARAK İNSAN YAŞAMI 59
PERSPEKTİVİZM VE HAKİKAT 69
BEN VE ÖTEKİ SORUNU 76
KİTLELEŞME, KİTLE TOPLUMU VE SEÇKİN İNSAN 94

ORTEGA Y GASSET'NİN TARİH FELSEFESİ ... 109

İNSAN DOĞASI VE TARİH 115
TARİHSEL KUŞAKLAR KURAMI 124
TARİHSEL AKIL 134

SONUÇ 151

KAYNAKÇA 159

DİZİN 165

ÖNSÖZ

Bir filozofu içinde yaşadığı çağın koşullarından ayrı düşünmek olanaksızdır. Çünkü filozoflar bir bakıma düşüncelerini geliştirirken içinde yaşadığı toplumun ve çağın koşullarından etkilenirler. Özellikle 20. yüzyılda yaşamış filozoflarda bu daha da belirgin bir özellik olarak karşımıza çıkar. İşte çalışmamızın konusunu oluşturan Ortega y Gasset'de düşüncelerini oluştururken çağının ve ülkesi İspanya'nın toplumsal, kültürel ve siyasal koşullarından etkilenmiş çağdaş bir filozoftur. O, sorumlu aydın kimliği ile ülkesinde yaşanan sorunların çözümü konusunda, bir takım önerilerde bulunmuş ve çok sayıda eser kaleme almıştır. Böylece Ortega, yaşamının neredeyse tamamını, ülkesi İspanya'da yaşanan sorunların çözümüne ve özgür bir düşünce ortamının oluşmasına harcamıştır. Çünkü ona göre, insan yaşamının anlamı ve değeri, ancak içinde yaşadığı ortamı ya da çevresi ile olan bağlantısında ortaya çıkar. Bu nedenle Ortega y Gasset, ülkesinin ve çağının tarihsel ve toplumsal olaylarından asla kendini soyutlamamıştır. Bu bağlamda o, ortaya koyduğu felsefesi ile insan, tarih ve topluma ilişkin konulara yönelmiştir. Başka bir deyişle, insana ilişkin her şey onun ilgi alanı olmuştur.

Bu çalışmada Ortega'nın insan ve tarih felsefesine ilişkin görüşleri üzerinde durduk. Çalışmamızın giriş bölümünde, onun yaşam ve eserlerini dikkate alarak, düşüncelerinin nasıl bir gelişim gösterdiğini ortaya koymaya çalıştık. Zira onun yaşamı ile düşünceleri arasında kopmaz bir bağ vardır. Ortega'nın düşünceleri ise, olgunlaşarak gelişen bir özelliğe sahiptir. O, ilk çalışmalarındaki düzensizliği, olgunluk dönemine ait eserlerinde daha sistemli hale getirmeye çalışmıştır. Ayrıca Ortega'nın düşüncelerine yaşadığı çağın toplumsal, kültürel ve siyasal olayları yön vermiştir. Bu nedenle girişte bu konuyu da ele alarak, onun çağının düşünce ve olayları karşısında nasıl bir tutum sergilediğini göstermeye çalıştık. Son olarak, onun insan ve tarihe ilişkin

görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için insan ve tarihsellik başlığı altında genel bir bilgi verdik.

Birinci bölüm olan Ortega y Gasset'nin insan felsefesi başlığı altında, onun insan ve insan yaşamına ilişkin idealist ve realist yaklaşımları hangi noktalarda eleştirdiğini ve kendinin insana nasıl baktığını ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca Ortega'nın geliştirmiş olduğu yaşamsal akıl felsefesi ile, nasıl insan yaşamını temel ve kökten bir gerçeklik olarak kabul ettiğini ve bu gerçeklikten hareketle, perspektivizm ve hakikat, ben ve öteki arasındaki ilişki gibi konuları nasıl temellendirdiğini açıklamaya çalıştık. Bu bölümün sonunda, onun dünya çapında tanınmasına da yol açan, Kitlelerin İsyanı çalışmasından hareket ederek, kalabalık ve yığın içinde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan bireyin durumunu tartıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, daha önce ortaya koyduğumuz Ortega'nın insan anlayışından da yola çıkarak, onun tarih felsefesi üzerinde durduk. Bu bölümde ele aldığımız konular, sırasıyla insan doğası ve tarih, tarihsel kuşaklar kuramı ve tarihsel akıl'dır. Ortega'ya göre insanın doğuştan getirdiği bir doğası yoktur, onun tarihi vardır. Yani insan kendini ve yaşamını, ancak tarih içinde şekillendirebilir. Bu nedenle insan ve insan yaşamını, doğa bilimsel yöntemlerden farklı bir yöntem ile ele almalı ve değerlendirmelidir. Bu bağlamda çalışmamızın ikinci bölümünde, Ortega'nın insan doğası, kuşak ve tarihsel akıl gibi kavramlarından ne anladığı üzerinde durarak, bu konularda onun yapmış olduğu önemli tespitleri göstermeye çalıştık. Sonuç kısmında ise, bütün bunların genel bir değerlendirmesini yaptık.

Çalışmamızda mümkün olduğunca, Ortega y Gasset'nin kendi eserlerine başvurduk. Ancak çalışmamızda karşılaştığımız en büyük sıkıntı, onun insan ve tarih felsefesine ilişkin görüşlerinin eserlerinde dağınık bir şekilde bulunmaları olmuştur. Elimizden geldiğince bu dağınıklığı da gidermeye çalışarak, okuyucuya daha yararlı olmaya çalıştık. Amacımız Ortega y Gasset'nin

düşüncelerine ilgi duyanlara, insan ve tarih felsefesi bağlamında derli toplu bir çalışma sunmaktır.

Bu çalışmanın tamamlanması esnasında her zaman desteklerini hissettiğim eşim Esin ve oğlum Göktürk'e; ayrıca çalışmanın belirlenmesinde ve değerlendirilmesinde yardımlarını esirgemeyen, Prof. Dr. Ali Osman Gündoğan ve Doç. Dr. Sebahattin Çevikbaş'a; kitabın basımı konusunda yardımlarından dolayı Y. Doç. Dr. Ali Utku'ya ve kitabın basımını gerçekleştiren Çizgi Kitabevi yetkililerine ve çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın Ortega y Gasset felsefesine ilgi duyanlara yararlı olması dileğiyle.

Mustafa CİHAN

Erzurum - 2010

GİRİŞ

Ortega y Gasset'nin Yaşamı ve Düşünsel Gelişimi

İspanya'nın önemli varoluşçu filozoflarından José Ortega y Gasset, entelektüel bir ailenin çocuğu olarak 9 Mayıs 1883 yılında Madrid'de doğdu. Ortega kendisi için "ben bir gazete rotatifinin üstünde doğdum" der. Çünkü o, büyükbabasının kurucusu ve sahibi olduğu, babasının ise yöneticiliğini ve yazarlığını yaptığı, zamanın önde gelen gazetesi *El-Imparcial*'ın bulunduğu binanın üst katında dünyaya geldi. Ortega'nın yaşama bu şekilde başlaması, onun daha sonra kaleme alacağı eserlerinin çoğunda yankı bulacaktı. Çünkü onun kitaplarının çoğu, daha önceden gazetede basılmış yazılarının bir araya getirilmesi ile oluşmuştu.[1] Büyük entelektüel ayrıcalıkları olan bir evde büyüme ve yetişme şansına sahip olan Ortega y Gasset'nin babası tanınmış bir gazeteci idi. Bu nedenle Ortega, günlük gazeteci anlatımlarının heyecanları arasında ve baskı makinalarının gürültüsü içinde büyüdü. Böylece gazetecilik ve aktüalite onun çocukluğunun adeta doğal bir ortamı haline geldi. Nitekim bu ortamı sayesinde Ortega, başta edebiyat ve politika alanlarında ve birçok alanda tanınmış önemli kişilerle tanışma ve onlardan yararlanma fırsatlarını kazandı.[2]

Kalabalık bir aile ortamında yetişen Ortega y Gasset, çocuk yaşlarda ailesinin isteği üzerine ilk eğitimini 1891'de Miraflores del Palo'daki bir cizvit okulunda aldı. Çocukluk yıllarında büyük bir doğa tutkunu olan Ortega, okul tatillerinde boğa güreşlerini izleyen ve av merakı olan bir kişiydi. Onun bu ilgisi, ileri yaşlarda da devam etti. Ortega, bazı yaz aylarını ilk felsefi düşüncelerinin

---

1 Neyire Gül Işık, "Sunuş", Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, - Ortega y Gasset'den Seçme Yazılar- Haz. ve çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 13.

2 Andrew Dobson, *An Introduction to The Politics and Philosophy José Ortega y Gasset*, Cambridge Press, New York, 1989, s. 17; Félix Marti-Ibáñez, *Felsefe Öyküleri*, çev. Halime Koyukan, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 322.

gelecekteki durağı olan *El Escorial*'de geçiriyordu. Zamanının önemli kısmını okuyarak geçiren Ortega, babasının akşam yemeği sonrası gazete toplantılarına dinleyici olarak katılırdı. Bu yıllarda o, Valera, Balzac, Dickens, Shakespeare, Dumas ve Renan'ın kitaplarını büyük bir hevesle okudu.[3]

1897'de hukuk öğrenimi için Duesto'ya giden Ortega y Gasset, 1898 ile 1902 yılları arasında Madrid Üniversitesi Felsefe ve Edebiyat Fakültesinde felsefe eğitimi aldı. 1904'te, *1000. Yılın Korkusu - Efsanenin Eleştirisi* (*Los terrores del año mil-Critica de una leyanda*) adlı teziyle doktorasını tamamladı.[4] Doktora tezi onun ileride yetenekli bir filozof olacağının ilk işareti niteliğindeydi. Kardeşi Manuel'e yazdığı bir mektupta Ortega, "sana felsefeye balıklama daldığımı yazmalıyım" diyordu.[5]

1902'de Madrid Üniversitesi Felsefe ve Edebiyat Fakültesini tamamlayan Ortega y Gasset, ilk yazarlık deneyimine *El-Imparcial*'de başladı. Gazeteciliğe ilk makalesi "Glosas" ile başlayan Ortega, İspanya'da yaşayan kötü gidiş ve olumsuzluklar hakkında rahatsızlıklarını dile getirdi. Aralarında Unamuno'nun da bulunduğu *98 kuşağı* aydınlarının etkisi altında kalan[6] Ortega y Gasset, İspanya'daki sorunların çözümü konusunda, Unamuno'nun değerli çabalar içinde olduğunu düşünüyordu. Fakat Unamuno "Avrupacılık" yerine "Afrikacılık"ı tercih etmeye başlayınca Ortega, düşünsel olarak ondan ayrıldı.[7] Unamuno, *98 kuşağı* (1898) aydınları üzerinde büyük tesirleri olan birisiydi. O, Hegel'in ünlü cümlesi olan "akla uygun olan her şey gerçektir ve her gerçek olan da akla uygundur" cümlesinden yola çıkarak, bu sözün

---

3 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, ss. 322-323.

4 Julián Marías, *History of Philosophy*, Trans. By Stanley Appelbaum and Harence C. Strowbridge, Dover Puplication Inc., New York, 1967, s. 442; Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 323.

5 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 324.

6 Christian Ceplecha, *The Historical Thought of José Ortega y Gasset*, The Catholic University of American Press, Washington, D.C., 1958, s.12.

7 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 324.

kendisini pek tatmin etmediğini söyler. Bu konuda Unamuno, "gerçeğin, akıldışı olduğuna, aklın akla uymazlık üzerine kurulduğuna inanmayı sürdürüyoruz" der.[8] Onun bu düşüncesinden etkilenen 98 kuşağı aydınları, İspanya'nın toplumsal ve politik problemlerinin sadece "akıl" ile çözülemeyeceğini düşündüler. Onlara göre, her zaman İspanya'nın geleneksel durumu göz önünde bulundurulmalıydı. Bu bağlamda "İspanyolculuk" adı altında, İspanya'nın tarihsel ve toplumsal problemlerini anlamaya çalışan 98 kuşağı aydınları, daha sonra ki dönemde Ortega'nın da "İspanyolculuk" düşüncesinde yoğunlaşmasını sağladılar. Özellikle J. Costa'nın "İspanya'yı Avrupalaştırmak" düşüncesinden oldukça etkilenen Ortega y Gasset, Avrupa kültürünün ilk etkilerini Fransa (Renan, Barrès ve diğerleri) kanalıyla aldı. Ancak her ne kadar Fransız yazarlara büyük saygı duysa da çok geçmeden Ortega'nın ilgisi Almanya'ya yöneldi.[9]

1905'te Ortega y Gasset, felsefi bilgisini artırmak için Almanya'ya gitti. Burada önce Leibzig daha sonra da Berlin Üniversitelerinde çalıştı. Aynı yıl Berlin'de George Simmel'in konferanslarına katıldı. 1906 baharında İspanya'ya dönünceye kadar burada kaldı. Daha sonra Ortega, Marburg Üniversitesine geçti. Almanya'da kaldığı yıllarda Nietzsche, Schopenhauer, Humbolt ve Darwin'in çalışmalarını okudu. Marburg Ünivesitesinde bulunduğu yıllar, Ortega açısından önemli yıllar olmuştur. Çünkü bu üniversite o dönemde, Almanya'nın felsefe öğretimi açısından en önemli üniversitesi idi.[10] Ayrıca söz konusu üniversite Yeni-Kantçılığın önemli bir merkeziydi. Nitekim Ortega, burada kültürel olgunlaşmasının en önemli aşamasına ulaştı. Yeni-Kantçı H. Cohen ve P. Natorp'un yönetiminde çalışan Ortega y Gasset, Marburg'da bulunduğu yıllar için daha sonra

---

8 Miguel de Unamuno, *Yaşamın Trajik Duygusu*, Türkçesi: Osman Derinsu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986, s.17.

9 Dobson, *a.g.e.*, ss. 19-20; Işık, *a.g.e.*, ss.13-14.

10 Marías, *a.g.e.*, s. 442; Dobson, *a.g.e.*, ss. 22-23.

şunları söyler: "Gençliğimin yarısını, öz disiplinimin neredeyse tamamını buraya borçluyum." Yeni-Kantçılığın kalesi Marburg'da yoğun bir şekilde Kant okutuluyordu. Böylece Ortega, gençliğinin on yılını katıksız bir şekilde Kant felsefesi içinde geçirdi. Ancak o, Kant felsefesi için, "hem yuvam, hem de mahpushanem oldu" der.[11] Bu nedenle Ortega, ilk başlarda Marburg'da bulunmasının da etkisiyle Yeni- Kantçı düşüncenin etkisi altında kalmış, ancak daha sonra kendine özgü bir felsefe geliştirmiştir.

Almanya'ya felsefe öğrenimi için giden Ortega y Gasset, ülkesi İspanya'ya önemli sayılabilecek felsefî bir donanımla döner. Ortega otuzlu yaşlara geldiğinde, entelektüel alana sabırsızlıkla girmek istiyordu. Ancak nereden başlamalıydı? Daha sonra öğrencilerine verdiği öğüdü, önce kendisine uyguladı. "Eğer yaşam boşanan bir yaysa, önce gerilmiş olması gerekir" diyen Ortega y Gasset, kendisini üç ayrı kişilik olarak değerlendirir: Avcı, okçu ve kazazede. Bu üç ayrı kişinin ortak belirleyeni devinim'dir. Avcı avını izler, okçu okunu fırlatır ve gemisi batmış kazazede kuru yere ulaşana kadar yüzmeye çalışır. Üç durumda da uzaktaki bir şeye yönelik bir devinim vardır. Bu nedenle yaşam, gelecekte yaşanacak olandadır.[12]

1908'de *La Escuela Superior del Magisterio*'da profesörlüğe atanan Ortega y Gasset, burada etik ve mantık gibi dersler verdi. Daha sonra 1910 yılında Madrid Üniversitesi ile metafizik kürsüsü için anlaştı ve aynı yıl üniversitede göreve başladı. Artık burada çeyrek yüzyıl sürdüreceği öğretim yaşamında, yeni bir düşünce okulunu biçimlendirecekti. 1936 yılında İspanya'da iç savaş son bulana kadar burada görev yapan Ortega, bu yıllarda gazetecilik ve politika ile de uğraştı.[13] Kendisini toplumdan entelektüelce uzak

---

11 Işık, *a.g.e.*, s. 14.

12 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 326.

13 Neil Mcinnews, "Ortega y Gasset, José", *The Encylopodia of Philosophy*, Ed. P.Edwards, Mac Millian Philosophy Co. Inc. & The Free Press, vol. six, New York,1967, s. 2; Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 327.

tutmasına rağmen, kısa bir süre zarfında Madrid akademik çevrelerinin en popüler profesörü oldu. Böylece Ortega, Kant'ı yararlandığı ilk filozof olarak kabul etmesine rağmen, çok geçmeden kendi felsefesinin ana hatlarını ortaya koymaya başladı. Felsefesini oluşturmada, daha çok Bergson, Scheler, Heidegger, Husserl ve son olarak da Dilthey'a yöneldi. Bununla birlikte felsefe yapmayı iletişim kurmak olarak değerlendirilen Ortega, düşünce tarihinde felsefesini daha çok gazete aracılığıyla yayan filozof olarak tarihe geçti.[14]

Ortega y Gasset, 20. yüzyılın başlangıcında basılan ilk makalesi "Glosas" ile gazetecilik yaşamına başladığında, kendi çevresinde felsefe yapmanın en iyi yolunun günlük gazete ve sohbet gibi popüler ortamlardan geçtiğine inanmıştı. Bu nedenle onun yazdıkları abartısız bir gazeteci yaklaşımı içindedir. Makaleler, dersler ve konferanslar onun felsefi ve yazınsal yapıtlarını oluşturur. Nitekim onun bütün yazılarında bir konuşma ve sohbet havası vardır. Yazılarında yalın bir dil kullanan Ortega, sistemli felsefelerin ortaya çıkardıkları kendilerine özgü dilleri kullanmaktan kaçınmıştır.[15]

Ortega y Gasset büyük bir yazardır, onun yazılarındaki yeteneği ve dil kullanmadaki başarısı onu çağdaş yazarlar arasında önemli bir yere getirmiştir. İlk yazılarında dağınıklık ve sistemsizlik görünen Ortega'nın olgunluk dönemine ait yazılarında daha düzenli ve sistemli olduğu görülür.* 1910'da ilk eseri olan *Adem Cennette*'yi (*Adán En el Paraiso*) yayımlayan Ortega, burada insan yaşamı ile ilgili daha önce yazdığı yazılarını topladı. Eserde Ortega, insan yaşamına ilişkin ilk felsefi yaklaşımını sergiler. Ancak daha sonraki olgunluk dönemi eserlerinde söz konusu düşüncelerini daha da geliştirir. 1911'de Ortega, Max

---

14 Işık, *a.g.e.*, ss. 21-22; Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 328.

15 A. Güçlü, E.Uzun, S. Uzun, Ü. H. Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s.1081; Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 328-329.

* Ortega y Gasset'nin eserlerinin bibliyografyası için bkz. Franz Niedermayer, *José Ortega y Gasset*, Trans. By Peter Timer, Frederick Ungar Publishing Co., New York, ss. 125-127.

Scheler'in eserleri üzerinde çalışmaya başlar ve onun felsefi antropolojisinden etkilenir. Aynı zamanda Husserl fenomenolojisi de ilgisini çeker.

1914 yılı Ortega y Gasset'nin yaşamında önemli bir yıl olmuştur. Guadarrama dağlarının yamacında, "İspanyolluğun tapınağı" olarak tanımlanan, XVI. yüzyıldan kalma *Escorial* sarayının yakınına yerleşen Ortega, burada tam bir filozof huzuru içinde yaşamaya başlar. Aynı yıl, yaşam felsefesinin ilkelerini ortaya koyduğu *Don Kişot Üstüne Düşünceler*'i (*Meditaciones de Quijote*) yayımlar. O, yaşamı boyunca geliştireceği felsefesinin temel kavramlarının ilk örneklerini burada sunar. Ayrıca eser, İspanyol kültürü üzerine Cervantes dolayımıyla yaptığı görüngübilimsel çözümlemeleri de içermektedir.[16] Kısaca söz konusu çalışmasında Ortega, hem ana konu İspanya'yı hem de çok üzerinde durduğu insan yaşamını ele alır.

Yine aynı yıl (1914) politik yaşamına somut olarak başlayan Ortega y Gasset, "Eski ve Yeni Politika" başlıklı konferansı ile yeni kurulmakta olan *Siyasal Eğitim Birliği*'nin destekleyicisi oldu. Fakat bu kurumu reformcu kaldığı sürece destekledi, eski kralcı partilere yaklaştığı oranda da ondan uzaklaştı. Politikada politik tercih olarak daha çok liberal bir çizgi takip eden Ortega, 1915'te bir kısım aydın ile birlikte, İspanya'nın siyasal sorunlarının irdelendiği ve çağın gençliği üzerinde önemli tesir bırakacak olan *España* dergisini kurdu. Daha sonra bunu 1917'de yine ülkenin kültür yaşamında önemli yer tutacak olan *El Sol* gazetesi izledi.[17] En önemli yazılarını burada çıkaran Ortega, 1916'da *El Espectator*'un (*Gözlemci*) ilk cildini yayımladı. Bunu daha sonra, sanat, yazın ve felsefe ansiklopedisi olacak olan yedi cilt daha izleyecekti. Böylece Ortega, daha sonra kitap halinde yayımlanan yazılarını (1916-1936 yılları arasındakileri) ilkin burada topladı.

---

16 Işık, *a.g.e.*, s. 14; A.Güçlü, E. Uzun, S. Uzun, Ü. H. Yolsal, *a.g.e.*, s. 1082.

17 Işık, *a.g.e.*, s.15; Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 329.

1922'de Ortega y Gasset, dağılan imparatorluğun trajedisini ele aldığı çalışması *Omurgasız İspanya*'yı (*España Invertebrada*) yayımlar. Eserde İspanya için yapılan tanılar, bütün Batı kültürü için yapılmış bir tanıya doğru genişletilir.[18] İspanya geçmişte ne durumdaydı ve bundan sonra ne olacaktır? Bu çağda diğer Avrupa halklarıyla birlikte yaşaması için en uygun olan formül hangisidir? İşte Ortega, söz konusu çalışmasında bu sorulara günün ve tarihin ışığında cevaplar bulmaya çalışır.* Çalışmalarına aralıksız devam eden Ortega, 1923 yılında en iyi felsefe kitabı sayılan *Çağımızın Sorunu*'nu (*El temo de nuestro tiempo*) yayımlar. Bu çalışmasında Ortega, kuşak, rölativizm, yaşamın değerleri ve perspektivizm gibi konular üzerinde daha çok durur. Yine söz konusu eserinde Ortega, sınırlarını aşmış saydığı aklı yeniden yerli yerine, yaşamsal bağlamına oturtarak, kültürü yeniden yaşamsallaştırmaya çalışır. Böylece o, daha sonraki eserlerinde geliştireceği, "yaşamsal akıl" felsefesinin ilk tohumlarını burada oluşturur. Yaşamsal akıl felsefesi Ortega'nın akıl ve yaşam çatışkısını aşma yolundaki yoğun çabasının bir ürünüydü. O, yaşamı her gün tekrar eden bir savaşım, hiç bitmeyen bir görev ve insanın kaçınılmaz biçimde kendi gerçekliği ile karşı karşıya kalması ve bireysel sınırlarının bilincine varması olarak algılar.[19]

Bu arada gazete ve dergi çalışmalarını da ihmal etmeyen Ortega y Gasset, yine 1923'te *Revista de Occidente* adlı dergiyi ve aynı adı taşıyan yayınevini kurar. Bu dergi aracılığıyla Ortega, özellikle İspanyol düşüncesini Avrupa'ya taşımış ve 1936'ya kadar bu kültür organı aracılığıyla önemli başarılara imza atmıştır. Hatta bu dergi aracılığıyla yapılan çalışmalar, ileride kurulacak olan felsefi bir okul olan *Madrid Okulu*'nun kurulmasına da yol

---

[18] Arthur Hübscher, *Çağdaş Filozoflar*, çev. İsmail Tunalı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 126.

* Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Neyire Gül Işık, *Bir Başka İspanya*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991.

[19] Işık, "Sunuş", *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 16-17.

açmıştır.* Diğer taraftan Ortega, söz konusu dergi aracılığıyla, İspanya'ya Avrupa'nın büyük bilim adamları ve filozoflarının düşüncelerini de sokmuştur. Bunlar arasında, Freud, Von Uexküll, Husserl, Scheler, Spengler, Hegel, Brentano, Huizinga, Dilthey ve Heiddegger gibi önemli isimler vardır. *Revista de Occidente*, İspanya'da patlak veren iç savaş nedeniyle birkaç yıl kapatıldıysa da 1936'ya kadar Avrupa'nın en parlak zihinlerinin dalgalandığı adeta bir bayrak olmuştur.[20]

Böylece Ortega y Gasset felsefesini, üniversitede verdiği dersler ve kitaplarının yanı sıra, gazete ve dergi aracılığıyla yayma fırsatı bulmuş bir düşünürdür. O, ele aldığı konuları hep yaşamın içinden seçerdi. Sanat, edebiyat, tiyatro, seyehat, boğa güreşleri ve özellikle felsefe onun daha çok ilgilendiği konulardı. Ortega'nın *Revista de Occidente* aracılığıyla düzenlediği toplantılara İspanya'dan ve Avrupa'nın değişik yerlerinden birçok kişi katıldı. Böylece ataları gazeteci olan ve bu geleneği devam ettiren Ortega y Gasset, Martí-Ibáñez'e göre "gazetedeki üniversiteli ve dersliklerdeki gazeteci idi."[21]

1925'te sanat ile ilgili olan, *Sanatın İnsanı Dışlaması* (*La Deshumanización del arte*) adlı çalışmasını yayımlayan Ortega, söz konusu eserinde yeni sanatın özelliklerine ilişkin düşüncelerini ortaya koyar. Ayrıca eserde, kültür ve edebiyat gibi konular üzerinde de durur. 1926 yılında *Sevgi Üstüne* (*Estudios Sobre el Amor*) adlı çalışmasını kaleme alan Ortega, sevgi ve aşk kavramlarını çözümleyici ve fenomenolojik tutumla en ince

---

* Madrid Okulu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Marías, *a.g.e.*, ss. 442-444.

20 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 329; Işık,*a.g.e.*, s. 15.

21 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 330.

ayrıntıları ile gün ışığına çıkarmaya çalışır.[22] Ancak çalışma sevgi gibi geniş kapsamlı bir konunun tamamen çözümlenmesi değildir.*

1928-1929 öğretim yılında Madrid Üniversitesi öğrenci olaylarıyla büyük sarsıntı geçirince, Primo de Rivera hükümeti üniversiteyi kapatır. Ortega y Gasset, bu olayı protesto etmek amacıyla üniversitedeki kürsüsünü bırakır. Yarım kalan çalışmalarını Madrid'de bir tiyatro'da "Felsefe Nedir?" başlıklı bir dizi konferans ile sürdürür. Öte yandan 1930'da İspanya'da dikta rejiminin devrildiği ve II. Cumhuriyet rejiminin ilan edildiği bir dönemde Ortega, aktif politika ile de ilgilenir. Ancak çok geçmeden 1931'de çeşitli nedenlerden dolayı aktif politikadan uzaklaşır. Bu arada hükümet değişiklikleri sonucunda üniversitedeki görevine de geri dönen Ortega, artık yazılarını yazarken daha da dikkatli davranır.[23]

Ortega için, politikanın özgün bir anlamı vardı. Bu dönemde sadece İspanya değil, Avrupa da bunalıma girmişti. Bu nedenle gerek ülkesi İspanya'daki gerekse Avrupa'daki bunalımların aşılması konusunda Ortega, bir "Avrupa Birliği" düşlüyordu.* Ona göre, "Avrupa'yı yeniden hayata kavuşturacak olan tek şey, kıta halklarını bir öbekte toplayarak, bir büyük ulus oluşturmaktır."[24]

Öğrenci ve okuyucu çevresi hızla artan Ortega y Gasset, 1930 yılında ünlü eseri *Kitlelerin İsyanı*'nı (*La Rebelión de las Masas*) yayımladı. Kitlelerin İsyanı ile ilgili olarak, Atlantic Monthly şunları söyler: "Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi on sekizinci yüzyıl için neyse, Senyör Ortega'nın Kitlelerin İsyanı da yirminci

---

22 Sara Çelik, "Gasset'ye Göre Aşkın Boyutları ve Ayrımları", *Özne-Felsefe ve Sanat Seçkisi*, sayı:4, Adana, 2004, s. 26.

* Ortega'nın sevgi konusundaki düşünceleri için bkz. J. Ortega y Gasset, *Sevgi Üstüne*, çev. Yurdanur Salman, YK Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 7-15.

23 Işık, *a.g.e.*, s. 17.

* Bu konuda Raley tarafından bir eser de kaleme alınmıştır, bkz. Harold C. Raley, *José Ortega y Gasset: Philosopher of European Unity*, The Universty of Alabama Press, Universty, Alabama, 1971.

24 José Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, Trans. By Anonymous, W.W. Norton & Company Inc., New York, 1993, s. 183.

yüzyıl için o olacaktır."[25] Nitekim bu eser Ortega'yı dünya çapında meşhur yapan bir kitap oldu. Çalışmasında Ortega, sıradan niteliksiz kalabalıkların oluşturduğu kitlelerin yönetimleri ele geçirmesini eleştirir ve seçkin aydınların önderliğindeki yönetimlerin tekrar iktidarı ele geçirmelerini savunur. Eser, tam sosyo-psikolojik bir çalışma niteliğindedir. Diğer yandan Kitlelerin İsyanı ile toplumsal-tarihsel incelemesini Avrupa geneline yayan Ortega, "kültür yoluyla yeniden biçimlenmeyi, aydınların önderliğini, yaşama bir misyon olarak eğilmeyi yadsıyan, sıradan, niteliksiz insan kalabalıklarının egemenliğini, yeni başlayan çağın özelliği, tarihsel bunalımın nedeni olarak görüyordu."[26] Aynı yıl Ortega, İspanyol üniversitelerinin durumlarından, reform tasarılarından ve kendi öğretim deyimlerinden yola çıkarak *Üniversitenin Misyonu*'nu (*Misión de la Universidad*) kaleme aldı. Eserde Ortega, ülkesindeki sorunlara çözüm olarak, yabancı üniversitelerden model aramaktan vazgeçilmesini, kültürlü ve çağdaş öğrenciler yetiştirebilmek için, bilimsel ilkelere dayanarak, yaşayan bir kültürü yeni kuşaklara aktaracak bir üniversite oluşturulmasını önerir.

Politik görüşleri açısından krallık rejiminin karşısında yer alan (her ne kadar önceleri kralcı görülmesine rağmen) Ortega y Gasset, Cumhuriyete umut bağlar. Ona göre, devlet ile ulus aynı bütün içinde kaynaşmalıdır. Bu kaynaşmanın adı ise demokrasidir. Diğer yandan Cumhuriyet demek kamusal gücü ulusallaştırmak, ulusla kaynaştırmak demektir. Bu bağlamda Ortega, Cumhuriyete yazıları ile destek vermekle kalmadı, çağın önde gelen aydınları ile birlikte *Cumhuriyete Hizmet Grubu*'nu (*Agrupación a servicio de la Republica*) kurdu. Hatta kurucu meclise Leon milletvekili olarak katıldı. Ancak çok geçmeden 1931 sonlarında, karşıt görüşlü partilerin şiddetli çekişmeleri ve bağnazca tutumları karşısında düş kırıklığına uğrayınca, bu kez eleştirilerini Cumhuriyet hükümetine

---

[25] Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 332.

[26] Işık, *a.g.e.*, ss. 17-18.

yöneltti. Bu arada Katalonya'ya özgürlük veren yasanın meclisten geçmesi üzerine hem parlementodan hem de aktif politikadan çekildi. Kendini felsefeye verdi ve üniversitedeki kürsüsüne, yani ders platformuna döndü. Burada devamlı suretle adeta sağduyunun sesi oldu.[27]

Çalışmalarının arasına geri dönen Ortega y Gasset, çeşitli konularda yazılar yazmayı sürdürdü. 1933'te çeşitli üniversitelerde birçok konferanslar verdi. Aynı yıl onun yine önemli felsefe kitaplarından olan *Galileo Üstüne*'yi (*En torno a Galileo*) yayımlandı.* Ortega bu eserinde, "yaşamsal akıl" adını verdiği kendi felsefesini yoğun bir şekilde ele alır. Krizlerin doğası ve özellikle büyük tarihsel krizler ve onların nasıl ve niçin gerçekleştiği konuları eserin işlenen diğer konularıdır. Ayrıca söz konusu çalışmasında Ortega, Ortaçağdan Modern çağa geçiş olan 1550 ve 1650 yılları arasındaki kuşakların bir araştırmasını da yapar. 1935'te Ortega y Gasset bir diğer önemli çalışması olan *Sistem Olarak Tarih*'i (*Historia como Sistema*) yazar. Üniversitedeki konuşmalarının bir araya getirilmesi olan bu çalışmasında Ortega, kökten gerçeklik olarak kabul ettiği insan yaşamını ve ortaya çıkan diğer durumları ele alır. Eser, tarih felsefesi konusunda da düzenli bir çalışma niteliğindedir. Diğer yandan bu çalışmasında Ortega, "insanın doğası yoktur, onun tarihi vardır" temel yaklaşımından hareket ederek, tarihi insan yaşamını anlamada yeterli bir bilim olarak görmektedir.

1935'te Madrid Belediyesi Ortega'yı bir altın madalya ile ödüllendirdi. Aynı yıl Ortega, kentte düzenlenen Uluslararası Kütüphaneciler Kongresi'ni "Kütüphanecinin Misyonu" başlıklı konferansı ile açtı. 1936'da politikadan uzaklaşmış bir metafizik profesörü sıfatı ile bir dizi konferans vermek üzere Johan

---

[27] Ceplecha, *a.g.e.*, s.25; Işık, *a.g.e.*, ss. 18-19; Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 336.

* Ortega y Gasset'nin söz konusu eseri İngilizceye "Man and Crisis" olarak çevrilmiştir.

Huizinga'nın* daveti üzerine Hollanda'ya gitti.[28] İspanya'ya döndükten kısa bir süre sonra, ülkede Afrika kolordusunun Cumhuriyet hükümetine başkaldırması ile iç savaş (1936) patlak verdi. Ortega, iç savaşın başlamasına pek şaşırmadı. Çünkü önlemek için çırpındığı halde önleyemediği felaket patlak vermişti. Bu arada ülkede aydınlar üzerinde baskı başlamıştı. Çok geçmeden Ortega, Fransa'ya gönüllü sürgüne gitti. Ciddi derecede hasta olan Ortega y Gasset, buradan önemli bir ameliyat geçireceği Paris'e geçti. Burada bir müddet kaldıktan sonra iyileşmek maksadıyla Hollanda'ya taşındı. Böylece onun çok sevdiği ülkesi İspanya'dan uzak kalacağı yıllar başlamıştı. Nitekim Ortega, 1945'e kadar ülkesine hiç dönmedi. Fransa'da Sorbone Üniversitesinde görev aldı. Bu arada hocası ve yakın dostu Miguel de Unamuno'yu kaybetti. Paris ve Hollanda'da tedaviler gören Ortega y Gasset, bütün olumsuzluklara rağmen çalışmalarına hiç aksatmadan devam etti. 1936 ile 1945 yılları arasında pek çok Avrupa ve Latin Amerika ülkelerine giden Ortega, Fransa, Hollanda, Arjantin, Portekiz ve Almanya'da çeşitli nedenlerle bulundu. Buralarda dersler ve konferanslar verdi.

1936-1945 yılları arası Ortega'nın düşüncelerinin olgunlaştığı yıllardır. Nitekim o, bu yıllar arasında pek çok önemli çalışmasını kaleme almıştır. Bunlar arasında yer alan bazı önemli çalışmaları şunlardır: 1939'da kaleme aldığı *Kendini Meşgul Etme ve Değişim* (*Ensimismamiento y alteración*), *Teknik Üzerine Düşünce (Meditación de la técnica)* ve 1940'da yazdığı *Fikirler ve İnançlar* (*Ideas y creencias*).

İç savaştan sonra Franco, Ortega y Gasset'ye bazı makalelerini sansür etmesi şartıyla İspanya'nın "resmi" filozofluğunu önerdi. Ancak Ortega, bunu reddetti. Diğer yandan bozuk sağlığı ve sevgili Kastilyası'nın sessiz ama yürek paralayan

---

* Huizinga, hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hübscher, *a.g.e.*, ss. 90-91.

[28] Ceplecha, *a.g.e.*, s. 26.

çığlığı, sonunda onun Madrid'e dönmesine yetti. Böylece uzun süre ülkesinden uzak kalan Ortega, iç savaş sonrası 1945'te İspanya'ya döndü. Ara sıra değişik ülkelere gitse de ölümüne kadar ülkesinde kaldı. Bu arada 1948 yılında öğrencisi J. Marías ile birlikte Madrid'de *İnsan Bilimlerini İnceleme Merkezini*'ni (*Estudidios de Humanidades*) kurdu. "Dünya Tarihinin Yorumu" (Arnold Toynbee'nin eserinin tanıtımı ve incelenmesi) başlığıyla verdiği ilk ders ile Enstitü'yü açtı.[29] Söz konusu enstitü aracılığıyla Ortega, olgunlaştırmış olduğu fikirlerini İspanya'ya ve bütün Avrupa'ya yaydı.

Kendini İspanyol toplumunun sorunlarını çözmeye adamış sorumlu bir aydın olarak gören Ortega y Gasset, çalışmalarında her zaman "İspanyolculuk" düşüncesini ön plana çıkardı. Nitekim onun özverili gayretleri sonucunda İspanyol düşüncesi, Avrupa'da ve dünyanın diğer ülkelerinde önemli bir yere geldi. 1949'da Ortega, Goethe'nin iki yüzüncü yıl dönümü kutlamalarına katılmak üzere Amerika'ya gitti ve burada bir konuşma yaptı. Daha sonra 1951 yılında, Heidegger ile tanıştı. Aynı yıl, İsviçre ve Almanya'da konuşmalar da yapan Ortega'ya İskoçya Glasgow Ünivesitesi tarafından "honoris causa" doktorası verildi.[30]

Bu arada yeni çalışmalar da kaleme alan Ortega y Gasset, Almanya ve İngiltere'den sonra, son konferansını verdiği Venedik'ten döndükten sonra, ağırlaşan rahatsızlığının da etkisi ile 8 ekim 1955'te Madrid'deki evinde yaşama gözlerini kapadı. Ölümünden sonra, 1957'de daha önce yazmaya başladığı ve İnsan Bilimleri Enstitüsü'nde verdiği *İnsan ve Herkes* (*El Hombre y la Gente*) başlıklı kursun metinleri kitaplaştırıldı. Bu kitap, onun insan ve toplum felsefesi konularındaki düşüncelerini içeren çok önemli bir yapıttır. Böylece *Insan ve Herkes* Ortega'nın ölümünden sonra basılan ilk yapıtıdır. Onun ölümünden sonra basılan diğer çalışmaları ise, daha önce verdiği konuşma ve konferanslarının bir araya getirilmesi şeklindedir. Bunlardan

---

[29] Ceplecha, *a.g.e.*, ss. 29-30; Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, ss. 336-337.

[30] Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, ss. 335-336.

bazıları, *Felsefe Nedir?* (*Qué es Philosofia?*) (1957), *Leibniz'in İlke Kavramı ve Dedüktif Teorinin Gelişimi* (*La idea de Principia en Leibniz y la evolución de la teoria deductiva*) (1958), *Evrensel Tarihin Yorumu* (*Una Interpretación de la historia universal*) (1960), *Felsefenin Sonsözü ve Kaynağı* (*Origin y Epilogo de la filosofia*) (1966).

20. yüzyıl filozofları, düşünceleriyle, yaptıklarıyla ve kişisel başarılarıyla içinde yaşadıkları çağın durum ve olaylarına çok yönlü olarak bağlı kalmışlardır.[31] İşte yaşamının çoğunu 20. yüzyılda geçirmiş bir düşünür olarak Ortega y Gasset'de felsefesini ortaya koyarken yaşadığı çağın sorunlarından etkilenmiştir. O, bütün yaşamını ve elinden gelen her çabayı göstererek İspanya'da var olmayan özgür düşünce ortamını oluşturmaya ve Avrupa düzeyinde bir fikir hayatını ülkesinde yerleştirmeye harcamıştır. Daha ilk gençliğinden başlayarak, Ortega yalnızca felsefe alanında değil, bütünüyle tarihsel bir durum olarak, yeni bir çağın, yeni bir duyarlık biçiminin doğuşuna tanık olduğuna inandı. O, bunu bir bunalım olarak tanımladı. Düşüncelerinin büyük bir bölümünü, bu bunalımın özünü yakalamaya ve tanı koymaya ayırdı. Başka bir deyişle, düşüncesinin tamamını yönelten etmen, onun bu bunalım karşısında takındığı tavırda yatar. Bu amaçla Ortega bu bunalımın izlerini, politikadan sanata, insanın bütün etkinliklerinde sabırla inceler.[32]

Ortega y Gasset, çok sayıda problem ile meşgul olur. O, yaşamın bütün yönlerine felsefi bir bakış açısını taşır. Özellikle, edebiyat, sanat, politika, tarih ve sosyoloji ile ilgilenen Ortega, bütün insan ile ilgili konulara ilgi duyar. Yine çağının pek çok sorununa çözümler getiren Ortega, felsefi olmayan konuları bile felsefi hale getirme becerisini gösterir.[33]

---

31 Margot Fleischer, *20. Yüzyıl Filozofları*, çev. Akın Kanat, İlya Yayınevi, İzmir, 2003 , s. 11.

32 Işık, *a.g.e.*, s. 20.

33 Marías, *a.g.e.*, s. 444.

Ortega y Gasset, kökten ve temel gerçeklik olarak kabul ettiği, insan yaşamından yola çıkarak, kendisinin "yaşamsal akıl" adını verdiği bir felsefe ortaya koyar. Onun bu felsefesi, kesin terimlerle belirlenmesi hayli güç bir düşünce biçimiydi. Onun yaşamsal akıl felsefesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında düşünce dünyasında öne çıkan pozitivizm ortamında küçümsenerek bir yana atılan metafiziğe dönüş anlamına geliyordu. Ancak bu dönüş altında, düşünceyi yaşama sımsıkı bağlama ve yaşamın emrine verme ihtiyacı yatıyordu. Bu nedenle Ortega'nın bütün felsefesinin temelinde "yaşam" kavramı yer alır. Onun amacı, düşünceyi, kendi felsefesini yaşamın bir işlevine ve yorumuna dönüştürmekti. Bu amaçla o, mutlak ya da soyut aklın yerine, yaşamsal aklın konulması gerektiğini düşündü. Çünkü asıl kökten gerçek, bireyin kendi yaşamıdır, yani belli bir ortamda gelişen, o yere ve o ana kaçınılmaz biçimde bağlı olan insan yaşamıdır. Şu halde çevremizdeki hiçbir şeyin başlı başına, mutlak, soyut bir varlığı yoktur, hepsi somut olarak ve düşünen birey için vardır.[34] Bu bağlamda Ortega, insan yaşamını anlama konusunda, pozitivist ve rasyonalist bakış açılarını yeterli bulmaz. Ona göre, soyut ve mutlak akıl, somut yaşamı ön plana alan akla yerini bırakmalıdır.[35]

Bu noktada farklı dönemleri içeren bir felsefe olarak karşımıza çıkan Ortega felsefesi, farklı kaynaklardan beslenmiştir. Yani onun düşüncelerinin kaynağında çok sayıda filozof ve felsefi akımın etkisi görülür. Bu kaynaklardan ilkin Renan, Cohen, Natorp, daha sonra Husserl, Scheler, Bergson, son olarak da Dilthey ve Heidegger gibi ünlü isimler, Ortega y Gasset'nin düşünceleri üzerinde etkili olmuştur. Ancak Avrupa düşüncesinin temel taşları olan, karşı çıktığı Descartes, esinlendiği Fichte, Nietzsche ve Goethe, elbette hiç gözden kaybetmediği Hegel onun

---

34 Işık, *a.g.e.*, ss. 21-22.

35 Oliver W. Holmes, *Human Reality and the Social World: Ortega's Philosophy of History*, University of Massachusetts Press, Amherst, 1975, s. 73.

düşüncelerinin gelişmesinde etkili olmuş diğer kişilerdir.[36] Bununla birlikte Ortega, etkilendiği söz konusu filozoflardan özellikle Dilthey'dan daha çok hareket eder ve onu çağının en önemli Alman düşünürü olarak görür.[37]

Ortega'nın düşünsel gelişimine baktığımızda, başlangıçta Yeni-Kantçı felsefenin etkisi altında kalır, ancak daha sonra kendine özgü bir felsefe oluşturma yolunda ilerler. Özellikle düşüncesinin daha sonraki aşamalarında, Yeni-Kantçı felsefeden de uzaklaşarak, idealizme eleştirisinin belirginleştiği oranda, yaşamı bir ilke olarak benimsemeye başlar. Düşüncelerinin olgunlaşmaya başladığı bu ikinci aşamada Ortega, aklı mutlaklaştıran felsefe anlayışlarını eleştirme sürecine girer ve özellikle başta Descartesçı rasyonalist düşüncenin yaşam karşısındaki tutumunu eleştirir. Modern düşünce ve Descartesçı felsefenin insanı açıklama çabalarını eleştiren Ortega'ya göre, bu çabalar mutlak ve soyut aklın ürünleridir ve çevremizdeki hiçbir şeyin, başlı başına mutlak ve soyut bir varlığından söz edemeyiz. Böylece o, geliştirmiş olduğu felsefesinde, yaşamın ve tarihin bütün ayrıcalıklarını korumayı hedefler.[38] Ortega'ya göre, asıl kökten gerçeklik bireyin kendi yaşamıdır. Bu bağlamda her birey evrene farklı perspektiften bakar. Bu nedenle mutlak ve değişmez doğruların yerine, bireylerin kendi yaşamlarına dayanan farklı bakış açıları vardır.

Ortega y Gasset'nin çalışmalarındaki yeteneği ve dil kullanmadaki başarısı, onu çağdaş düşünürler arasında yer almasını sağlamıştır. Ortega, ülkesi İspanya'da felsefenin gelişmesinde de etkili olmuş bir isimdir. Son çalışmalarında bazı orijinal düşüncelere ulaşan Ortega, "yaşamsal akıl felsefesi" adını verdiği

---

36 Işık, *a.g.e.*, s. 22.

37 José Ortega y Gasset, *Historical Reason*, Trans. By Philips W. Silvers, W.W. Norton & Company, New York, 1986, s. 219.

38 Işık, *a.g.e.*, s. 23.

bir felsefe geliştirmiştir.[39] Çok sayıda felsefi problemle de meşgul olan Ortega y Gasset, yaşamın bütün yönlerini geliştirdiği felsefi bakış açısıyla incelemeye çalışmıştır.

Ortega y Gasset ve Çağı

Bir filozofu ya da onun eserlerini, eserlerinde geliştirdiği düşüncelerini, içinde yaşadığı çağın şartlarından ayrı düşünmek imkansızdır. Eğer bu filozof, 20. yüzyılda yaşamışsa, onun çağının özellikleri ve sorunları üzerinde durmak daha da bir zorunluluk halini almaktadır. Çünkü geleneksel felsefedeki filozof tipinden oldukça farklı olarak 20. yüzyıl filozofu, düşüncelerini geliştirirken, daha çok yaşadığı toplumdan ve çağından hareket etmektedir.[40] Ortega y Gasset de 19. yüzyılın sonunda dünyaya gelmesine rağmen, ömrünün çoğunu 20. yüzyılda geçirmiş bir filozof olarak, çağının toplumsal, tarihsel, düşünsel ve siyasal ortamlarından etkilenmiştir. İspanya'nın çağdaş Avrupa felsefesine en önemli katkısını oluşturan Ortega y Gasset, çeşitli tarihsel dönem, olay ve akımların, değişik yönelişlerin farklı özelliklerini benliğinde toplayan "kavşak noktasında bir düşünür"dür.[41] Nitekim Ortega'nın kişiliği "XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın, geleneksel İspanyol kültürü ile çağdaş Avrupa kültürünün, basın dünyası ile akademik ortamın, felsefe ile politikanın, Krallık'la Cumhuriyetin, Dikta'yla Demokrasinin, İç savaş'la Dünya savaşının, bireyin kültürel konumunu belirleyen ve zenginleştiren çeşitli ve çelişkili tarihsel-toplumsal yönelişlerin kavşağında gelişmiştir."[42] 20. yüzyılın ilk yarısında, yakın tarihin bütün dönemeçlerine tanıklık etmiş bir düşünür olan Ortega y Gasset, sorumlu bir aydın olarak ülkesi İspanya'nın o dönem patlak veren sorunlarıyla ilgilenmiş ve

---

39 Marías, *a.g.e.*, ss. 443-444.

40 Ali Osman Gündoğan, *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*, Birey Yayıncılık, Erzurum, 1995, s. 35.

41 Neyire Gül Işık, "Sunuş", Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 7.

42 Işık, "Sunuş", *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 7.

pek çok konuda büyük bir duyarlılık örneği sergilemiştir. Nitekim o, "hiçbir şey bugünkü İspanyol kültürünün problemlerine duyarlı olmaktan daha önemli değildir" der.[43]

Her şeyden önce Ortega, düşünen bir aydındır. O, tarihsel, toplumsal ve bireysel yaşantının getirip yığdığı sorunları, kendi zihinsel çabasıyla çözmeye çalışan, insanlığın özellikle de ülkesi İspanya ve Avrupa insanının uygarlığın hangi aşamasında olduğunu ve gelecekte hangi durumda olacağını irdeleyen ve bu konuda cevaplar vermeye çalışan bir düşünürdür.[44]

Çağdaş İspanya'nın en büyük filozoflarından olan Ortega y Gasset, "yaşamak bir ortamın çaresiz tutsağı olmaktır"[45] sözünde de ifade ettiği gibi, döneminin tarihsel ve toplumsal ortamından etkilenmiş ve ortamının adeta esiri olmuş bir filozoftur. Onun düşüncelerinin temel hareket noktasını, yaşadığı dönemde ülkesi İspanya'da cereyan eden siyasal ve toplumsal olaylar oluşturmuştur. Ortega'nın yaşadığı dönem İspanya'sı, tarihinin siyasal ve ekonomik açılardan en bunalımlı ve kültürel birikim açısından en zengin, ama bir o kadar da sorunlu bir dönemini yaşamaktadır. 1922'de kaleme aldığı eseri, *Omurgasız İspanya*'da Ortega, o dönem İspanya'da yaşanan siyasal ve kültürel olumsuzlukların nedenlerini sorgular. İspanya'nın toplumsal yaşamının, parçalanmanın en ileri örneğini sergilediğini söyleyen Ortega, bu konuda herkesin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi çağrılarında bulunur.[46]

Ortega y Gasset'nin ülkesi İspanya'da yaşanan olumsuzluklar, birden bire ortaya çıkmamıştır. Elbette bunların tarihsel, toplumsal

---

43 José Ortega y Gasset, *Meditations On Quixote*, Trans. By Evelyn Rugg and Dieogo Martin, W.W. Norton & Company, Inc., New York, 1963, s. 105.

44 Işık, *a.g.e.*, s. 8.

45 José Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 57.

46 Neyire Gül Işık, *Bir Başka İspanya*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 176-181.

ve kültürel bir geçmişi vardır. Şöyle ki, 15. ve 16. yüzyıllarda yükseliş çağında Avrupa'nın ve dünyanın yazgısını büyük ölçüde etkileyen İspanya, maddi kazanımlarını zamanında bilimsel ve teknolojik gelişime dönüştürememiş, siyasal, hukuksal ve toplumsal kurumlarının yapısını Avrupa ile aynı tempoda yenileyememişti. Savaşlar geçirmiş, arkasından ekonomik durgunluğa da düşen İspanya, Avrupa'nın diğer ülkelerine nazaran büyük bir geri kalmışlığın içerisine girmişti. 17. yüzyılda gerçekleştirilmeye çalışılan kurumsal reform hareketleri, toplumda yeterince benimsenememişti. 19. yüzyılda Avrupa'da liberal rüzgarların esmeye başlaması, İspanya'da farklı sonuçlara yol açmış ve biri "ilerici liberal", diğeri "tutucu mutlakiyetçi" iki kesimin sürekli çekişmesine yol açmıştı. Bu çekişmeler daha sonra kanlı iç savaşlar biçiminde gelişmiştir. Bunlara ordu içinde bölünmeler, darbe girişimleri, kırsal kesimde ve kentlerde toplu şiddet eylemleri eklenmiş, 1868'de gerçekleşen devrim hareketleri ile toplum temelden sarsılmış ve Bourbon hanedanı ülkeden kovulmuştu. Kurucu meclis, yeni anayasa hazırladıktan sonra, taht için çağdaş bir kral aramış, aranan kral komşu İtalya'da bulunmuştu. Savoia hanedanından Prens Amadeo, liberal parlementoya ve anayasaya saygılı bir hükümdar olmaya uygun görünüyordu.[47] Fakat o da ülkedeki karmaşadan dolayı, görevinden ayrılmayı tercih etti. 1873'te İspanya'nın Birinci Cumhuriyeti kuruldu. Ancak Cumhuriyetçiler bile kendi aralarında anlaşamadılar. Ardından ilk Cumhuriyet denemesinin de başarısızlıkla sona ermesinden sonra, krallık rejimine yeniden dönüldü ve Bourbon hanedanı tekrar göreve geldi. 1875'te yeni bir *Restorasyon* (Siyasal Onarım) dönemi başladı.[48] Siyasal ve toplumsal yapıda fazla değişiklikler yapılmadı ve ülkede kargaşa ortamı duruldu. Restorasyon hareketi ile İspanya'da siyasal ve toplumsal kurumların onarımı hedefleniyordu. Ancak ülkede siyasal yaşamın yozlaşması ve iktidara gelen siyasal partiler de

---

47 *A.g.e.*, ss. 148-149.

48 *A.g.e.*, s. 139.

krallık rejimi gibi, güvenirliliklerini yitirmeleri sonucu, iç politikaya olumsuz bir tablo hakim oldu. Buna yurt dışındaki sömürgelerinde yitirilmesi eklenince, Avrupa'nın ilk sömürü imparatorluğu dağılmaya başladı.

Bu arada çağdaş İspanya'nın kültür yaşamında önemli yeri olan ve Ortega'nın düşüncelerinin oluşumunda da etkili olan 98 kuşağı aydınları, ülkedeki sorunların çözümünde ciddi bir takım roller üstlendi. Söz konusu aydınlar, özellikle ülkedeki geri kalmışlığın nedenlerini sorguladılar. Bu kuşağın üzerinde büyük tesirleri olan ve kuşağın en önemli düşünürü Unamuno'dur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, 98 kuşağı aydınlarına göre, İspanya'nın toplumsal ve politik sorunları akılsal bir yoldan ele alınmamalıydı. Onlara göre sorunlarının çözümünde, İspanya'nın geleneksel durumu daha çok göz önünde bulundurulmalıydı.[49] Ayrıca 98 kuşağı ile birlikte, Avrupa ile ilişkiler konusu da aydınlar arasında tartışılmaya başlamıştı. Böylece 98 kuşağı aydınları, Ortega ve diğer birçok aydın için bir esin kaynağı oldu.

Öte yandan Romantizm akımı, İspanya'ya Avrupa genelinde olduğundan daha geç ulaştı ve kısa sürdü, ancak daha zorlu geçti. Çünkü "İspanya'da aydının kendi kendisi olabilme hakkı, topluma kafa tutuşu, ön yargılara ve basmakalıp davranışlara karşı çıkışı üzerinde, İngiltere, Fransa, Almanya'dakinden daha fazla duruldu."[50] 1843'te, o dönem için etkili düşünce akımı olan *Krausizm*, (Alman düşünür C. F. Krause (1781-1832)'nin fikirleri olan Krause'cilik) İspanya'ya J. S. del Río tarafından taşındı. Bu düşünce akımı, ilerici liberalleri birleştiren, çağın önde gelen yazarlarını etkileyen etkin bir düşünce ortamı oluşturdu. Krause'nin İspanya'da çok tutunmasının en önemli nedeni, belli dinsel inanışları akılcılığın temel ilkeleri ile bağdaştırmaya olanak

---

[49] Dobson, *a.g.e.*, s. 19.

[50] Işık, *Bir Başka İspanya*, s. 150.

sağlaması ve çelişkileri uzlaştıran bir bireşimciliğe elverişli olmasıydı.[51]

Böylece ilk ciddi laik öğretim girişimi, Krause'ci düşün çevresinden geldi. Bu eğitimi alan öğrencilerden bazıları, (başta Francisco Giner de los Ríos (1839-1915) olmak üzere) İspanya'nın Aydınlanma çağından sonraki en önemli eğitim reformunu gerçekleştirdiler. Ayrıca laiklik için eğitimi tekelinde tutan kiliseye karşı, dinsel hedeflerden sıyrılmış, çağa uygun bir eğitim için mücadele verdiler. Bu arada 1868 Devrimi uygun zeminin oluşmasını sağlayarak, laik bir eğitim için gerekli ortamı sağladı. Ancak Restorasyon hareketleri ile birlikte ilk iş, Katolik damgalı eğitime geri dönmek oldu. Yapılan baskıların ardından, 1876'da başta Giner de los Ríos olmak üzere, reformcu aydınlar resmi kurumlardan (üniversite gibi) ayrılarak, İspanya'nın ne Devlet'e ne de Kilise'ye bağlı olmayan ilk eğitim kuruluşu olan *Özgür Öğretim Kurumu*'nu (*Institución Libre de Enseñanza*) kurdular. Burada verilen eğitimde İngiliz etkisini görmek mümkündü. Özgür Öğretim Kurumu'nda laik eğiticiler, yaşam karşısında köklü bir ahlaksal tavır ortaya koyma gereğine inanmışlardı. Söz konusu kurum, öğrencilerini büyük bir zihinsel özgürlük, ama bunun yanı sıra, tarihe ve yaşama aynı oranda büyük bir saygı, ciddiyet ve sorumluluk duyacak şekilde yetiştirdiler.[52] Başlangıçta sadece yükseköğretimi kapsayan kurum, yakalanan başarı sonucu, ilk ve orta öğretimi de kapsayacak şekilde genişletildi. Ortega daha sonraki kuşaktan olması nedeniyle, doğrudan Özgür Öğretim Kurumu çevresinde yetişmedi. Bununla birlikte Ortega'nın düşünceleri üzerinde önemli etkisi olan 98 kuşağı'nın belli başlı aydınları ve yöneticileri bu ortamda yetiştiler.

Öte yandan 1898 yılı bir yandan ulusal felaket yılıydı. Çünkü İspanya, ABD ile yapılan deniz savaşı sonrası, son sömürülerini kaybetmiş ve beraberinde pek çok sorun yaşmıştı. Fakat aynı yıl ulusal felakete tepkide bulunan 98 kuşağı aydınları vardı. Ortega y

---

51 Dobson, *a.g.e.*,s. 19.

52 Işık, *a.g.e.*, ss. 151-152.

Gasset'yi genç yaşında gerek duygusal, gerekse düşünsel açıdan yönlendirecek olan bu ortamın aydınları, aslında birbirlerinden çok ayrı kişilikler olmasına rağmen ortak yanları daha ağırlıktaydı. Ancak şunu belirtmeliyiz ki, 98 kuşağı ve onu izleyecek olan yazar kuşakları, tarihsel bilinçlenme olgusundan kaynaklanan iki önemli öğeyi bir araya getiriyordu: "Tutku derecesinde bir yurt sevgisini ve ön yargısız bir irdeleme istemi." Diğer taraftan bu çağın yazarlarının eserlerinde genellikle, İspanya'nın özünün, geleneksel mitoslarının araştırıldığına ve yeniden değerlendirildiğine tanık oluyoruz. Ayrıca hepsinin ortak hedefini şöyle özetlemek mümkündür: Avrupa karşısında geri kalmış bulunan İspanya'yı yeniden oluşturmak.[53]

98 kuşağı, bir tarihsel olaya tepkide birleşen değişik görüşte ve yaşta yazarlar topluluğuydu. Bu yazarların çoğu, İspanya'nın kenar bölgesindendi. Kuşağın aydınları, Avrupa-İspanya ikileminde kaldılar ve kendilerine şu iki soruyu sordular: Yeniden doğabilmek için Avrupalaşmak mı gerekir, yoksa özümüze dönerek İspanyollaşmak mı? Tartışmalar sonucunda, "Avrupalaşmak" bir zorunluluk olarak kendini duyurduğu anda bile, İspanyollar Avrupa'da kendini bulamıyorlardı. Nitekim Ganivet, Unamuno, Azorín, Maeztu gibi yazarlar, Avrupa idealinden ve pratik reformlar taslamaktan vazgeçtiler. Kurtuluşu, İspanyol ruhundan kaynaklanması gerektiği sonucuna vardılar. Böylece 98 kuşağı, İspanyol düşüncesinin ve yazınının üretken ve esinleyici temelini oluşturdu. Zamanla bu yazarları diğer kuşaklar izledi. Ancak bu yeni kuşaklar sorunlara daha gerçekçi ve daha somut çözümler getirmeye çalıştılar.[54] Nitekim yeni kuşaktan olan Ortega y Gasset, geleneksel İspanyol kültürü ile çağdaş Avrupa kültürü arasında bir köprü kurmaya çalıştı.

İspanya, 1909'da dış politikada büyük sorunlar yaşadı. Sömürge çıkarlarını koruma amacıyla Fas'a askeri müdahale yaptı.

---

53 *A.g.e.*, s. 156.

54 *A.g.e.*, ss. 157-159.

Bu arada ülkede ağır iç çatışmalar patlak vermişti. Bu çatışmalar, 1927'ye kadar büyük kayıplara yol açtı. İspanya, I. Dünya savaşına katılmadı, ancak savaş ve sonrası ülkede toplumsal çatışmalar hiç durmadı, hatta daha da yaygınlaştı. Politikada söz sahibi olmak isteyenler, ordu içinde savunma cuntaları oluşturdular. Bu arada kentlerde anarşi ve şiddet hat safhaya ulaştı. Bunun sonucunda 1923'te general Primo de Rivera, krala muhtıra verdi, politikacıları da saf dışı bırakarak yedi yıl sürecek ilk dikta rejimini kurdu. Böylece İspanya'da bütün özgürlükler askıya alındı.[55] Nitekim 1924 yılında söz konusu askeri dikta, Unamuno'yu sürgüne yolladı. Diğer yandan Madrid Üniversitesi öğrenci olayları ile sarsıldı ve hükümet üniversiteyi kapattı. Ancak 1930'da dünyada yaşananlar ve özellikle ekonomik bunalımların etkisi sonucu İspanya'da dikta devrildi. Ardından artık iyice güvenirliliğini yitirmiş olan krallık rejimi de sarsıldı. Bütün bunların sonucunda 1930'un ilkbaharında İspanya'da ikinci Cumhuriyet ilan edildi. Bu arada Ortega, hükümet değişikliği sonucunda Madrid Üniversitesine geri döndü. Ancak artık yazılarını yazarken, sansür kokusuyla daha da dikkatli davranıyordu.

Yeniden Cumhuriyete dönüş yapan İspanya'da kral iktidarı yasal sahibine bırakarak, sürgün yolunu tuttu ve 1934 yılında Roma'da öldü. Böylece gece kralcı yatan İspanya, sabaha Cumhuriyetçi kalkmıştı. Ancak monarşiye dayalı diktadan serbest genel seçime dayalı Cumhuriyete geçiş yapan o günkü toplumun yapısı, bu yeni duruma henüz hazır değildi. Bu nedenle demokrasi deneyiminden yoksun ve uzlaşmacılık geleneklerini tanımayan ülkede Cumhuriyet rejimi yerleştirilemiyordu. Bu arada Cumhuriyetçiler ile kilise hiç anlaşamadı. Çünkü kilise öteden beri Tahtı, son zamanlarda ise Diktayı desteklemişti. Daha Cumhuriyet ilanından bir ay bile geçmemişti ki, Madrid'den başlayarak dinsel kuruluşlara şiddetli saldırılar gerçekleştirildi. Aralarında Ortega y

---

[55] Işık, "Sunuş", *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 12.

Gasset'nin de bulunduğu aydınlar, bu olayların Cumhuriyet rejimi için iyi olmayacağının haberlerini veriyorlardı.[56]

Öte yandan değişik sınıflar, toplumsal gruplar ve bölgeler arasındaki çatışmalar daha ilk günden halkı sokağa döktü. İktidar, karşıt görüşlü hükümetler arasında üç kez el değiştirdikten sonra, 1936'da Afrika kolordusunun Cumhuriyet hükümetine başkaldırmasıyla İspanya'da iç savaş başladı. İç savaş kültür yaşamının ve birçok aydının sonu oldu. Hayatta kalanların çoğu sürgüne gittiler, ülkede kalanlar ise suskunluğa büründüler. Bu sırada Unamuno, Salamanca Üniversitesindeki rektörlük görevinden alındı. Yaşadığı olaylarında etkisiyle ünlü düşünür ev hapsindeyken 1936 yılında öldü. Ortega y Gasset'de iç savaşın patlak verdiği bu süreçte, aydınlar üzerinde baskı başlar başlamaz Fransa'ya gönüllü sürgüne gitmişti. Burada kaldığı sürede Ortega, Sorbone Üniversitesinde görev aldı. 1945'e kadar ülkesi İspanya'ya hiç dönmedi. Sürgündeki Ortega, kolay kolay kendini bırakan aydınlardan değildi. O, gelişmeler kötüye gitse de tarihsel olayların ve yaşının verdiği olgunlukla, İspanya, Avrupa ve dünya insanına yönelmesini, çağrılarını yinelemesini ve konferanslarını devam ettirmesini bildi. 1936 sonrasını izleyen yaklaşık yirmi yıl, Ortega'nın ömrünün muhasebesini yaptığı en verimli yıllardır. Nitekim Amerikalı Rockwell Gray, Ortega'nın sadece 1936 yılı öncesi eserlerine bakarak, onun düşüncesinin bütünü hakkında yorum yapmanın zor olacağını söyler.[57]

İç savaş sonrası ilkin Paris'e giden Ortega y Gasset, daha sonra 1939'da Buenos Aires'e geçti. Üç yıl kaldığı Arjantin'de halkın yaşantısına ilişkin gözlemlerinin yanı sıra, güncel siyasal konularla da arasına mesafe koydu. Düşüncelerinde evrensellik kaygısı daha çok ağırlık kazanmaya başlayan Ortega, insan yaşamının felsefesi üstünde giderek yoğunlaştı. 1942'de henüz ülkesine dönmeyen Ortega y Gasset, Portekiz'e geçti. Bu arada

---

56 Işık, *Bir Başka İspanya*, ss. 180-182.

57 Işık, "Sunuş", *İnsan ve "Herkes"*, s. 13.

ülkesi İspanya'nın başkenti 1940'lı yılların Madrid'i, iç savaş sonrası temizlik hareketinin dehşeti ile dış dünyaya kapılarını kapatmış, kültür açısından ise hiçbir gelecek sunmayan bir ortama dönmüştü. 1945 II. dünya savaşının bittiği yıldı. Dokuz yıl aradan sonra 1945'te ülkesine dönen Ortega, Franco rejiminden (bu dikta rejim 1975'e kadar sürmüştür) ve politikadan uzak durdu. Entelektüel alandaki çalışmalarını yoğunlaştıran Ortega y Gasset, 1948 yılında *İnsan Bilimleri Merkezi*'ni kurdu. Yaşadığı bütün olumsuzluklara rağmen Ortega, yılmadan araştırma, seminer ve konferanslarına bu merkezde devam etti. Bu arada İspanyol toplumundan ve Madrid'in yozlaşmış kültür ortamından eleştirilerini esirgemeyen Ortega, çok geçmeden resmi çevrelerin tepkisini öylesine üstüne çekti ki, enstitüsünü ikinci yılın sonunda kapatmaktan başka çare bulamadı.[58]

Öte yandan 1947'de halkoyuna sunulan bir yasa ile İspanya'nın bir krallık olarak kalması kararlaştırıldı. 1950'lere yaklaşıldığında, ülkede rüzgar başka yönde esmeye başlar. Dünyada savaş sonrası iyimserliği, yerini soğuk savaşa bırakmıştı, stratejik önemi büyük olan İspanya'nın şiddetli komünizm karşıtlığı Batı'nın gözünde değer kazanmaya başladı. Bunun sonucunda Batı, Franco'yu dışlamaktan vazgeçti. Nitekim 1950'de İspanya, Gıda ve Tarım Örgütii'ne (FAO) kabul edildi. 1953'te Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkiler normalleşti, ikili antlaşmalar yapıldı, üsler kuruldu, ekonomik yardımlar yapıldı. İspanya için artık yalnızlık sona ermişti. Bütün bunların sonucunda, 1955 yılında İspanya Birleşmiş Milletller'e kabul edildi. 1955-1975 yılları arasında Franco'nun dikta rejimi devam etti. 20 kasım 1975'te 39 yıl boyunca İspanya'nın devlet ve genel kurmay başkanı olarak kalan General Francisco Franco öldü. Bundan sonra ülkede demokrasi yolunda önemli adımlar atıldı.[59]

1955 yılının ekim ayında yaşama veda eden Ortega y Gasset ise, yaşadığı yıllar hiç durmaksızın ülkesinin mevcut sorunlarının

---

58 *A.g.e.*, ss. 13-17.

59 Işık, *Bir Başka İspanya*, ss. 209-218.

çözümü için ve ülkesinin geleceği için kalemiyle, verdiği konferansları ve seminerleri ile hep çalıştı. Böylece içinde bulunduğu çağdan ve ülkesi İspanya'nın tarihsel ve toplumsal ortamından kendisini hiçbir zaman soyutlamayan Ortega, çağdaş bir aydın ve filozof olarak düşünce tarihindeki yerini aldı.

İnsan ve Tarihsellik

İnsani ve toplumsal olaylar alanı olarak tarih, değişmenin, gelişmenin, oluşun, tekil kalanın ve akıl dışılığın ağır bastığı bir alandır. Dolayısıyla bu alana ait bilgi, yani tarihçinin peşinden koştuğu bilgi de, buna uygun olarak, tekilin, değişenin ve akıp gidenin bilgisi olarak kalır. Diğer yandan tarihsel bilgi ile ilgili olan "tarihsellik" kavramı da, değişmeyi, oluşu ve dönüşmeyi çağrıştıran bir kavram olarak karşımıza çıkar. Ancak hem tarihin hem de tarihselliğin felsefe için bir sorun haline gelmesi olayı, Yeniçağda ve özellikle 18. yüzyılda mümkün olabilmiştir. Yeniçağda felsefeye "tarihsellik" fikrini sokan kişi G. Vico olmuştur.[60] Ona göre, "insan ancak kendi yarattığı şeyi tam olarak bilebilir." İnsanın yarattığı dünya ise, tarihsel ve toplumsal dünyadır. Bu dünyayı bilmek bize hakikatin bilgisini verecektir.[61] Vico'nun düşüncelerinden etkilenen Herder'e göre de, tarihin amacı, "humanite'den başka bir şey değildir."[62]

Öte yandan tarihsellik fikrini, asıl felsefeye yerleştiren G.W.F. Hegel olmuştur. O, tarih içerisinde ortaya konulmuş bütün düşüncelerin tarihsel kaldığını söyleyerek, bugün "tarihsicilik" adını verdiğimiz bir felsefi yaklaşımı ilk kez savunmuştur. Hegel'e göre "Akıl"ın tarih içinde kat ettiği yol izlenerek "gelecek"

---

60 Doğan Özlem, "Kaygı ve Tarihsellik", *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul,1999, ss. 193-196.

61 Doğan Özlem, "Sunuş", Giambattista Vico, *Yeni Bilim*, çev. Sema Önal, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2007, s. 14.

62 Macit Gökberk, *Kant ve Herder'in Tarih Anlayışları*, YK Yayınları, İstanbul, 1997, s. 148.

hakkında, bugünden bir tahminde bulunulabilirdi. Hegel'den sonra onun tarihselliği felsefeye etkili bir şekilde sokma girişiminden etkilenen, fakat Hegel'in tarihsiciliğini onaylamayan bazı filozoflar olmuştur. Bunlar arasında Dilthey, Rothacher, Heiddegger ve Gadamer gibi önemli isimler vardır. Söz konusu filozoflar, hermeneutik geleneği yeniden canlandırmak suretiyle, tarihselci felsefeyi çeşitli yönlerden geliştirmişlerdir.[63]

Her şeyden önce, insan hakkında yapılan her konuşma ve insanın ürettiği bütün başarıları, tarihle birebir ilişki içindedir. Başka bir deyişle biz, nerede insandan söz edersek orada tarihten, nerede tarihten söz edersek orada insandan söz ederiz. Dolayısıyla bu iki önemli unsuru birbirinden asla ayıramayız. Çünkü insanı, insan yapan onun "geçmişidir." Geçmiş ise, insanlığın, toplumların, bireylerin adeta bir kimlik kartıdır. Bu nedenle insanlar, hangi durumda olurlarsa olsunlar, kimlik kartları olarak geçmişlerini sürekli yanlarında taşırlar.[64] Nitekim Ortega y Gasset'nin ifadesi ile geçmiş, bizim bugünümüzü de ayakta tutan canlı ve etkin bir güçtür. Dolayısıyla geçmiş çok uzaklarda mazide değil, burada bizimle birliktedir.[65]

"Tarih" üzerine düşünmek, aslında "insan" üzerine düşünmekten başka bir şey değildir. Çünkü "tarihte insanı, onun başarı ve başarısızlıklarını, yükselişlerini ve düşüşlerini görürüz. Tarihi yapan, oluşturan insan ve eylemleridir. İnsan her zaman tarihsel bir ortam ve yaşama dünyasında yer aldığı için, bu ortam içinde oluşturduğu kavramlarla düşünür."[66] Buna göre, insanın yapıp-etmeleri onun tarihselliğini oluşturur. İnsani yapıp-etmeler ise, doğa yasaları tarafından yönetilen olaylar değildir. Aksine, bunlar insanın kendisi tarafından gerçekleştirilir. Bu nedenle insan,

---

63 Özlem, "Kaygı ve Tarihsellik", ss. 197-198.

64 Ayhan Bıçak, *Tarih Bilimi*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 7.

65 José Ortega y Gasset, "History As A System", *Toward A Philosophy of History*, Trans. Helene Weyl, W.W. Norton & Company, Inc., New York, 1941, s. 223.

66 Mustafa Günay, "Akıl, Aydınlanma ve Tarihsellik", *Us, Düşün ve Ötesi*, sayı: 8, İstanbul, 2003, s. 39.

tarihsel oluşa bütün "varlık koşulları" ile katılır. İnsanın tarihselliği, temelini insanın somut varlık yapısından bulur. Çünkü insan, sadece düşünsel olandan ibaret değil, yapıp-etmelerinden oluşan, yaşayan somut bir bütündür. Böylece insanın yapıp-etmeleriyle her alanda elde ettiği ve edebileceği her şey, kesintisiz bir oluş içindedir. İnsan başarılarının bu oluşu ise, tarihseldir.[67]

Bu bağlamda tarihsellik, insanın tarih içerisinde gerçekleştirmiş olduğu insan başarıları dediğimiz ekonomilerin, tekniklerin, bilimlerin, sanatların, felsefelerin ve bunlar doğrultusunda yine aynı insanın gerçekleştirmiş olduğu yaşama biçimlerinin, toplumsallık çeşitlerinin, sürekli olarak değişmelerinden dolayı "tekil ve biricik" kalmalarını ifade eder. Buna göre tarihsellik, insanın düşünce ve emeğinden çıkmış olan her şeyin sonlu ve geçici olduğuna işaret eder.[68] Böylece insan üzerine düşünürken, insanın değerlerini ve eylemlerini anlamaya ve yorumlamaya çalışırken, tarihsel bir bilince dayanmamız gerekir. Eğer bunu yapamazsak, düşüncelerimizde hep bir eksiklik ve temelsizlik söz konusu olacaktır.[69]

İnsan, sadece fiziksel bir dünyada yaşamaz, o kendisinin düşünce ve emeğiyle oluşturduğu "tarih ve kültür dünyası" dediğimiz bir dünyada da yaşar. İnsanın bu dünyasında karşılaştığımız her şey, "onun içselliğinden ve potansiyellerinden çıkmıştır. Dolayısıyla tarihi yapan insan, kendini, bizzat kendi nesneleştirmelerinden hareketle ve anlama edimine başvurarak bilebilir. İnsan hakkında bir bilgi, ancak aynı insanın ürünleri olup sonradan içine yerleştirdiği tarihsel koşullara nüfuz etmek suretiyle elde edilebilir."[70] Böylece insan kendini, eylemlerinde ortaya koyduğu ürünlerinde açığa çıkarır. Kültür, insanın meydana

---

67 Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Rerınzi Kitabevi, İstanbul, 1988, ss. 142-143.

68 Özlem, *a.g.e.*, ss. 198-199.

69 Günay, *a.g.e.*, s. 39.

70 Özlem, *a.g.e.*, s. 200.

getirdiği her şeyi ifade eder. Bu nedenle "kültür, her türlü insan yapıp etmesinin ve başarısının yüklemi durumundadır."[71]

Buna göre "tarihsellik", tarihin gidişatını ifade etmede başvurulan basit bir nitelik değildir. Zira "tarihsellik insanın özüdür." Dolayısıyla insanı, tarihselliği dışında anlamak ve yorumlamak mümkün değildir. Diğer yandan insanın özünün tarihsel olduğunu söylemek, "İnsan nedir?" sorusuna, ancak ve sadece tarihten hareketle cevap verilebileceğinin altını çizmektir. Ayrıca insanın değişmez, durağan ve evrensel bir özünün olmadığını ifade etmektir. Çünkü Heidegger'in dediği gibi, "hakikat tarihseldir." Başka bir deyişle, tarihsellikten bağımsız bir hakikatten söz edemeyiz.[72] Dilthey'a göre de bilginin temeli tarihseldir. Bu nedenle bilgi, "her tarihsel dönem ya da süreçte, o tarihsel dönem ya da sürecin yaftasını oluşturan tinselliğin, yani tarihin de bir ürünüdür. Birey, kendini ve evreni bağımsız ve özerk olarak asla tam tamına kavrayamaz; çünkü o tarih tarafından belirlenmiş ve tutuklanmıştır."[73] Bu bağlamda insanlar her zaman, insanlara özgü inanç, eğilim, değer, norm, ide, kural ve tasarım türünden şeylerin, yani yine kendi yaşamlarının ürünleri olan söz konusu şeylerin yönlendirdiği "bir insani ilişkiler ağı içerisindedirler." Dolayısıyla her şeye yaşamın içinden bakarlar.[74]

Varoluşçu Jaspers'e göre de "ekzistens olmak, tarihsel olmak demektir." Bu konuda Heidegger gibi düşünen Jaspers'e göre, evrensel, kesin ve kalıcı doğrular peşinde koşmak, ekzistens olmayı önler. Çünkü evrensel, kesin ve kalıcı doğrular tarihsel bir nitelik olarak insana verilmemiştir. Bu çeşit doğrular peşinden koşmak, ekzistensin kendini henüz tamamlamadığının bir işaretidir. Bu nedenle ekzistensin her tarihsel dönemde değişik

---

71 Mustafa Günay, *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*, İlya Yayınevi, İzmir, 2003, ss. 9-10.

72 Özlem, *a.g.e.*, ss. 201-203.

73 Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 31.

74 Doğan Özlem, *Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri*, Cilt I, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 29.

doğruları vardır. İnsan tarihselliği içinde sınırlanmış bir varlıktır. Dolayısıyla insanın geçmişte yapmış olduğu seçimler, onun şimdiki yaşamını etkiler. Böylece insan yaşamının amacını dilediği gibi belirleyemez. Diğer yandan, tarih ve tarihsellik kavramlarını birbirinden ayıran Jaspers'e göre, olayların art arda dizilişi olarak "tarih" ile insanın tarihte derinlere kök salmış somut durumu, "tarihsellik" ayrımı yapmak gerekir. Zira insan yaşamının anlamı ancak tarihsellik içinde, bir tarihsel bağlam içinde bulunabilir. Buna göre, insan kendi tarihselliğinin bilincinde olarak seçim ve tercihlerde bulunabildiği oranda özgürdür.[75]

Kısacası, insanı kendi başarılarının dışında veya üstünde kalarak tanımak imkansızdır. Çünkü insanın bu başarılarının dışında tanınabilecek bir varlığı yoktur. "İnsan yaratıcılığıyla, bir sonsuz imkanlar arasında yaşar. Dolayısıyla bizim tanıyabildiğimiz insan, ancak gerçekleştirdiği imkanlarla sınırlı insandır. İmkanların gerçekleşme alanı ise tarihtir."[76] Çünkü tarih, insanın kendine ilişkin bilgisi "içindir."[77] Böylece, insan ve insan yaşamını anlamanın ve yorumlamanın en doğru yolu, onun tarihini ve kültürel yaşamını göz önünde bulundurmaktan geçer. Zira yaşamı önceden tayin edilmemiş bir varlık olarak insanın kişiliği, özü ve yapısı onun tarihsel ve toplumsal ortamı içerisinde biçim kazanır. Buna göre, insan yaşamının zamansal bir değeri ve gerçekliği vardır.

---

75 Doğan Özlem, *Etik–Ahlak Felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 124.

76 Otto Friedrich Bollnow, "İfade ve Anlama", *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, Der.ve çev. Doğan Özlem, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 129.

77 R.G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s. 40.

ORTEGA Y GASSET'NİN İNSAN FELSEFESİ

Felsefenin en önemli konusu olan insanın ne olduğuna ilişkin soru ve sorunlar felsefenin daha başlangıcından itibaren vardır. Bu nedenle felsefe araştırmalarının en yüksek amacının "kendini-bilme" olduğunu genellikle herkes onaylar.[1] "İnsan nedir?" sorusu, soruyu soranın kendisine dönerek kendisini, kendi türünü sorguladığı bir sorudur. Bu soru, felsefenin başlangıcından bu yana filozofların doğrudan ya da dolaylı olarak sormaktan kendilerini alamadıkları soruların başında gelir. Elbette "insan nedir?" sorusunun yanında, bakışını, içinde yaşadığı dünyadan ve kendisini kuşatan nesnelerden kendisine yönelten insanın kaçınılmazcasına karşı karşıya geldiği başka sorular da vardır: "Ben kimim?", "Biz kimiz?", "Nasıl bir türün üyesiyiz?", "Diğer canlı türleri arasıdaki yerimiz ne?" gibi sorular. Bu sorular, kendisini nesne edinen insanın, kişi olarak tekliğinin ötesinde ait olduğu canlı türünün temel özelliklerini ortaya çıkarma amacını taşıyan sorulardır. Ancak bütün bu soruları yine de tek bir soruda "İnsan nedir?" sorusunda bir araya getirmek mümkündür.[2]

Aslında her filozof "İnsan nedir?" sorusunun yanıtını arama çabasındadır. Çünkü filozofların var olana, olup bitene bakışını adeta temelden etkileyen, onun insandan neyi anladığı ve onu nasıl bir varlık alanı olarak gördüğüdür.[3] Bu bağlamda, "her filozofun düşünme doğrultusunu belirleyen, onun konulara, sorulara nasıl, ne türden bir bakış yönelttiğini açığa çıkaran bir insan anlayışı vardır."[4] Başka bir deyişle, felsefe araştırmalarının en yüksek amacı olan, "kendini-bilme" çabası, farklı felsefe okulları

---

1 Ernst Cassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev. Necla Arat, YK Yayınları, İstanbul, 1997, s. 15.

2 Harun Tepe, "Giriş", *Max Scheler, İnsanın Kosmostaki Yeri*, Giriş ve Çeviri: Harun Tepe, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998, ss. 7-8.

3 Günay, *a.g.e.*, s. 7.

4 Betül Çotuksöken, *Felsefeyi Anlamak ve Felsefe ile Anlamak*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 125.

arasındaki bütün çatışmalarda değişmez erek olarak kalmış, bütün düşüncenin hareket noktası, belirli ve değişmeyen merkezi olmuştur. Nitekim en kuşkucu düşünürler bile, "kendini-bilme" olanağını ve zorunluluğunu inkar edememişlerdir.[5]

Öte yandan, her tarihsel dönemde ve kültürde insan probleminin farklı kaygılarla, farklı yöntemlerle ve bakış açılarıyla ele alınmış olduğunu görüyoruz. Ancak insanın ne olduğunu temel araştırma konusu yapan "insan felsefesi" (felsefi antropoloji), ilk defa 20. yüzyılda bağımsız felsefi bir disiplin haline gelmiştir. Çünkü onun problemleri felsefe tarihi boyunca ayrıca ele alınmamış, felsefenin birçok disiplinleri tarafından paylaşılmıştır. Örneğin Kant'ın yazılarında antropoloji bakımından esasa ait ve bugün dahi kendisine dayanacağımız düşünceler vardır. Bundan başka, Schopenhauer ve Nietzsche gibi filozoflar da "insan felsefesi" alanında önemli düşünceler ortaya koymuşlardır.[6]

Antikçağdan günümüze filozofların insanın ne olduğuna ilişkin görüşleri olmuştur.* Nitekim, "toplum ve siyasetle ilgili sorunların aydınlatılması, öncelikle bu sorunların hem öznesi hem de nesnesi olan insanın neliğine ilişkin sorunun yanıtlanmasını gerektirdiğinden, filozoflar öncelikle bir insan görüşü ortaya koymaya, insanın yapısını belirlemeye girişmek durumunda kalmışlardır."[7] Antikçağ felsefesinin temel konularından biri insandır. Bu konuda araştırmacılar, Cicero'nun Sokrates, "felsefeyi gökten yere indirdi" yargısını kanıt olarak ileri sürerler. Gerçekten de Sokrates'in tüm felsefi çabasını insan ve insan yaşamı üzerinde yoğunlaştırdığı herkesçe bilinen bir durumdur. Diğer yandan

---

5 Cassirer, *a.g.e.*, s.15.

6 Takiyettin Mengüşoğlu, "Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler", *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi*, Haz. İ. Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1997, s. 1.

* Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Sebahattin Çevikbaş, "İnsanın Anlamı ve David Hume'un İnsan Bilimi", *Atatürk Üniversitesi, FEF, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 3, Sayı. 31, Erzurum, 2003, ss.197-211.

7 Tepe, *a.g.e.*, s. 9.

Sokrates öncesi filozoflar da dolaylı da olsa insan sorununa eğilmişlerdir. Böylece her şeye insan açısından bakma, var olanı belirlemede en büyük ölçüt kabul edilmekteydi.[8] Sofistlerden Protagoros, "İnsan her şeyin ölçüsüdür" sözü ile insan konusunda önemli bir ifade de bulunmuştur. Yine Platon ve Aristoteles, toplum, etik ve siyasete ilişkin düşüncelerini ortaya koyarken, aynı zamanda insana ilişkin açıklamalarda bulunmuşlardır.

Ortaçağda insana ilişkin bakışta köklü bir değişme olmuştur. Zira, Hıristiyan dünya görüşü insan sorununa yeni bir yaklaşım getirmiştir. Başka bir deyişle insan, daha önceki dönemlerdeki merkezi konumunu yitirerek, Tanrı'yla ilişkisi içinde konu edilmeye başlanır. Örneğin Protagoras'ın "İnsan her şeyin ölçüsüdür" ifadesine koşut olarak, Augustinus'ta "Tanrı her şeyin ölçüsüdür" ifadesi ön plana çıkarılmıştır. Bu nedenle Augustinus, insanı kendi başına önemli bulan kendisinden önceki insan görüşlerini eleştirmiştir. Çünkü ona göre, kendinden önceki insan görüşleri, "aklın gücünü gereğinden fazla abartmıştır."[9] Bununla birlikte, Augustinus için de insan ve onun varoluşu önemli bir konu olmuştur. O, "kendini bil" buyruğu karşısında kendini düşünen bir kişi olarak sorumlu hissetmiştir.[10]

Daha sonraki dönemlerde de insanın ne olduğuna ilişkin açıklamaların olduğunu görüyoruz: Örneğin, "dünyada en önemli şey, kendi olmayı bilmektir"[11] diyen Montaigne, amacının kendini ortaya koymak olduğunu her vesile dile getirmiştir. Yine Descartes, felsefesine bir temel arama çabasında, "düşünen ben"den yola çıkmıştır. Ona göre "felsefenin temeli, "düşünen ben" dışındaki varolan değildi; özneydi, "düşünen ben"di."[12] Bu bağlamda insanı dual bir varlık olarak, yani "res extensa" ve "res cogitans" olarak değerlendiren Descartes'a göre, insan öncelikle

---

8 Çotuksöken, *a.g.e.*, s. 123.
9 Tepe, *a.g.e*, s. 12.
10 Çotuksöken, *a.g.e.*, s. 125.
11 Cassirer, *a.g.e.*, s. 15.
12 Çotuksöken, *a.g.e.*, s. 127.

bir res *cogitans*dır. İşte insan bu yanı ile hayvanlardan ve diğer varlıklardan ayrılmaktadır. Fakat insanı ıralayan şey, onun dual bir varlık olması, yani bir beden ve ruh yanının bulunmasıdır. Ruhun temel özelliği "düşünme", bedenin temel niteliği ise "yer kaplama"dır. Ancak bu ikisi Descartes'a göre, bir araya gelemeyecek ve bağdaşamayacak şeylerdir.[13]

Öte yandan Aydınlanma döneminin akılcı ve nesnelci tutumuna karşı gelişen tepki, 18. yüzyılda romantik doğalcı akımda anlatımını bulmuştur. Bu akımın başlıca temsilcisi Rousseau'ya göre, doğal durumunda birey, özgür ve bağımsızdır. Ayrıca doğa insanı, iyi bir varlık olarak özgür ve mutlu olarak yaratmıştır. Böylece insanın temelde, iyi ve ahlakî bir varlık olması söz konusudur. Onu kötüleştiren topluluk yaşamıdır.[14] Buna göre, tarihte "doğallıktan kültürleşmeye" doğru kaçınılmaz bir sürecin olduğunu kabul eden Rousseau, bize insan doğasının tarihsel bir gelişimini sunmuştur.[15]

Günümüzdeki felsefi antropolojinin ulaştığı gelişim düzeyinin temellerini atan asıl filozof Kant'tır. O, "insan nedir?" sorusunu insana ilişkin her türlü sorgulamanın merkezi sorusu olduğunu göstermiştir.[16] Diğer yandan felsefe tarihinde insan, Nietzsche ile birlikte bir düşünürün adeta ana problemi ve hareket noktası olmuştur. Diğer bütün problemler insana göre ve hayatla doğrudan doğruya ilgileri bakımından kavranmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.[17] Hegel felsefesinde de her insan, yaşadığı çağ açısından incelenmeye ve birey olarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Her insanı içinde yaşadığı çağı bakımından kavramak ise, aynı

---

13 Tepe, *a.g.e.*, s. 14.

14 Günay, *a.g.e.*, s. 84.

15 Mustafa Cihan, "J.J. Rousseau'nun İnsan Anlayışı: Doğallıktan Kültürleşmeye", *Atatürk Üniversitesi. , FEF, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 38, Erzurum, 2007, s. 335.

16 Tepe, *a.g.e.*, s. 16.

17 İonanna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, Türkiye Felsefe Kuruımu, Ankara, 1995, s. 1.

zamanda onu bağlı olduğu ulusu ve devleti açısından kavramak demektir. Zira her insan, tarih içinde oluşur, tarih içinde gelişir. Kısaca insan, tarihin bir ürünüdür.[18]

Filozoflardan başka, teologlar, bilim adamları, toplumbilimciler, biyologlar ve ekonomistler de kendi görüşleri açısından insanı ele almışlardır. Ancak gerek filozofların gerekse diğerlerinin düşünceleri arasındaki farklılıklar önemli düşünce karmaşasını beraberinde getirmiştir. Nitekim Max Scheler, bu konuda önemli bir tespitte bulunur. Ona göre,

> bugün biri doğabilimsel, biri felsefî, biri de teolojik olmak üzere, birbiriyle hiç ilgisi olmayan, üç antropolojimiz var - ama hala insanın ne olduğuna ilişkin üzerinde birleşen bir düşünceden yoksunuz. İnsanla ilgilenen bilimlerin sayısı sürekli artmış olmasına karşın, bu bilimler - ne kadar değerli olursa olsun - insanın ne olduğunu aydınlatmaktan çok karartmaktadır.[19]

İşte insana ilişkin farklı düşüncelerin insanı aydınlatmaktan çok, onu daha da karmaşık hale getirmesi durumu, 20. yüzyıl felsefesinde başta "varoluşçu filozoflar" olmak üzere, pek çok felsefi okul ve filozofu insanın ne olduğuna ilişkin yeni yaklaşımlar ortaya koymaya yöneltmiştir. Nitekim çalışmamızın konusunu oluşturan çağdaş İspanyol varoluşçu filozof Ortega y Gasset de, bu konuda kendince birtakım çözümler getirerek, insanı anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Ortega, kendi döneminde özellikle ülkesinde yaşanan, iç savaşlar, ekonomik ve politik sorunların olduğu bir dönemde sorumlu bir aydın olarak, yazılarıyla, verdiği dersler ve konferanslarıyla çağının insanını (özellikle de ülkesi insanını) anlamaya ve onu sorunlarından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Şu halde Ortega y Gasset'nin bütün çaba ve amacının aslında insanı anlamak olduğunu söylemek hiç de abartılı bir söz olmaz. Çünkü onun ortaya koyduğu bütün düşünceleri, her zaman için insana ve insan yaşamına dair

---

18 Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1987, ss. 82-83.

19 Max Scheler, *İnsanın Kosmostaki Yeri*, Giriş ve Çeviri. Harun Tepe, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998, s. 35.

açıklama ve değerlendirmelerle doludur. Bu bağlamda Ortega, insan ve insan yaşamına dair düşüncelerini ortaya koyarken, kendine hareket noktası olarak, bu konudaki idealist ve realist yaklaşımları eleştirerek işe başlar.

İdealist ve Realist İnsan Anlayışının Eleştirisi

Düşüncelerinin oluşumunda, önceliği yaşamın kendisine veren Ortega y Gasset, zihne vurgu yapan idealizm ile şeylere vurgu yapan gerçekçilik (realizm) arasında bir ara yol bulmaya çalışır.[20] Başlangıçta Marburg Üniversitesi'nde bulunduğu yıllarında etkisi ile yoğun bir şekilde ilgilendiği Yeni-Kantçı felsefenin etkisinde kalan Ortega, idealizme dalmış, ancak kısa bir süre sonra, bu ilgisinden vazgeçerek başta Descartes felsefesi olmak üzere genel anlamda idealist ve rasyonalist felsefelerin yaşam karşısındaki yetersizliklerini göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda Ortega y Gasset, özellikle modern düşünce ve Descartes felsefesinin insanı ve dış dünyayı açıklama çabalarını eleştirir. Ayrıca doğa bilimsel yöntemlerle insanı açıklamaya çalışmanın da karşısında yer alan Ortega, bu konuda doğa bilimlerine de birtakım eleştiriler getirir.

Öncelikle insana ilişkin düşüncelerini oluşturmak adına, modern düşünceyi ve Descartes felsefesini eleştirerek işe başlayan Ortega y Gasset, insan ve insan yaşamını anlama konusunda rasyonalist, hatta pozitivist bakış açılarını yeterli bulmaz. Çünkü ona göre, söz konusu bu tek yanlı yaklaşımlar, insan ve toplumu genel ilkeler halinde açıklama çabalarıdır. Ortega açısından, yaşamdan koparılmış bir varlık olarak insanı anlamaya ve yorumlamaya çalışma, doğru bir yaklaşım biçimi değildir.[21] İnsan, yaşamdan koparılamaz. Yaşamdan soyutlanmış bir insan düşüncesi, eksik ve temelsiz bir düşüncedir.

Descartes ünlü "ben" araştırmasında, her şey boş olsa bile, bu her şeyin boş olduğunu düşünebilen bir ben'in olduğunu söyler.

---

20 A. Güçlü, E.Uzun, S. Uzun, Ü. H. Yolsal, *a.g.e.*, s. 1081.

21 Holmes, *a.g.e.*, s. 71.

Başka bir deyişle her şeyin varlığı tartışma götürebilir, ama her şeyin varlığından kuşkuya düşen ben'in varlığından asla kuşkuya düşülmez. Çünkü varlığı öylesine sağlam bir şeydir ki, o olumsuz kuşkucuların en saçma kanıtlarıyla bile sarsılamaz. Bu sağlam temelin ilkesi, "düşünüyorum öyleyse varım" (cogito ergo sum) ilkesidir.[22] Bu ilke Descarteşçı metafiziğin ana dayanağıdır. Buna göre Descartes'da ben, "ruhsal bir tözdür ve fikirler barındırır kendinde, fikirler barındırmakla da dış dünya bilgileri üzerinde etkindir."[23] Daha doğrusu "ben" bilgide her zaman ağırlığını koyandır Böyle bir bakış açısından yola çıktığımızda ben, Descartes'in ifadesi ile *cogito*, her şeyin dayandığı ilk temel olur. İnsan da dahil, bütün dış dünya ve toplum, ancak ve sadece bu temel ilke açısından anlaşılabilmektedir. Ancak Ortega y Gasset'ye göre "düşünce, insana armağan edilmiş olmaktan çok uzaktır insan düşünceyi kendisi yapagelmiştir."[24]

Şu halde Ortega y Gasset, Descarteşçı çözümlemeleri inandırıcı bulmaz. Zira Descartes, insanı yaşamdan kopuk ve soyut bir varlık olarak tasarlamaktadır. Gerçi 17. yüzyıl öncesi, özellikle Ortaçağda adeta ikinci plana itilen akıl, Descartes ile birlikte tekrar ön plana geçirildi. Ancak Descartes'ın hatası, aklı mutlaklaştırmasıydı. Ortega'ya göre bu mutlak ve soyut akıl, somut yaşamı öne çıkaran akla yerini bırakmalıydı. Buna göre, Ortega'nın hedefinde Descarteşçı akıldan farklı "yaşama dayalı bir akıl" (yaşamsal akıl) kurma planları yatmaktaydı. Nitekim o, soyut ve mutlak aklın yerine yaşamsal aklı koyar. Ona göre bu yaşamsal akıl, insanı genelleştirilmiş, mutlak ve soyut olarak değil, rölatif olarak ele alır. Çünkü gerçeklik her bireyin bakış açısıyla anlamlıdır.[25]

---

22 Afşar Timuçin, *Descartes Felsefesine Giriş*, Bulut Yayınları, İstanbul, 1999, s. 71.

23 *A.g.e.*, s. 85.

24 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 39.

25 Holmes, *a.g.e.*, ss. 72-73.

Öte yandan "modern düşüncenin ve Descartes felsefesinin köklerinde idealizm vardır"[26] diyen Ortega, Descartes'ın ben'i ilk temel ilke kabul etmesi ve dış dünya olmaksızın ben'in kuşku götürmez bir şekilde var olması düşüncesini, idealist bir yaklaşım olarak yorumlar ve dikkatli bir şekilde bu yaklaşımın karşısında olmaya çalışır. Descartes'ın "ben" anlayışını eleştiren Ortega'ya göre, nesneler özneden bağımsız olamadığı gibi, özne de nesnelerden bağımsız değildir. Onların birbirlerine ihtiyaçları vardır.[27] Böylece özne ve nesne ayrımında uzlaştırıcı bir yaklaşım sergileyen Ortega y Gasset, özne ve nesne arasındaki kopuşun karşısında yer alır. Bu bağlamda o, Descartes'ın ruh ve madde dualizmine de katılmaz. Bu konuda Ortega, "ben, ne tözsel bir varlık ne de dış dünyayım. Fakat aktif olarak ikisiyle de bağlantılıyım" der.[28] Descartes'ın ruh ve beden dualizminine, Ortega'nın da düşüncelerinden etkilendiği Max Scheler'de eleştirilerde bulunmuştur. Ona göre de,

> Descartes, tüm tözleri "düşünen" ve "yer kaplayan" tözler olarak ayırarak ve tüm varolanlar arasında yalnızca insanın karşılıklı etkileşim içinde bulunan bu iki tözden oluştuğunu ortaya koyarak, Batı düşüncesine insan doğasına ilişkin en ağırından bir sürü yanlışın girmesine neden olmuştur.[29]

Ortega'ya göre ben, asla yalnız değildir. Ben, diğer ben'ler (insanlar) ve şeyler ile birlikte vardır. Bu nedenle ilk temel ve kökten gerçeklik, "ben" değil, yaşamdır. Ben bir çevre ya da ortamda diğer ben'lerle birlikte yaşar.[30] Bu konuda "Ben, ben ve ortamımın toplamıyım."[31] diyen Ortega y Gasset'ye göre, insanın çevresi ya da ortamı olmadan tam olarak anlaşılamayacağını ve

---

26 José Ortega y Gasset, *What is Philosophy?*, Trans. By Mildred Adams, W.W. Norton & Company, Inc., New York, 1960, s. 152.

27 Ceplecha, *a.g.e.*, s. 35

28 Ortega y Gasset, *a.g.e*, s. 199.

29 Scheler, *a.g.e.*, s. 104.

30 Marías, *a.g.e.*, ss. 447-448.

31 Ortega y Gasset, *Meditationas On Quixote*, s. 45.

beni çevreleyen ortamın, insanın gerçek kişiliğinin öteki yarısını oluşturduğunu söyler.

Böylece özne ve nesne ayrımında uzlaştırıcı bir yol bulmaya çalıştığını gördüğümüz Ortega açısından, kökten ve temel gerçeklik "bizim yaşamımızdır." Yaşam ise, bizim yaptığımız ve bize yapılanlardan oluşmaktadır. Bu nedenle yaşamak dünya ile meşgul olmak, birisine doğru yönelmek, eylemde bulunmak ve birisi ile ilgilenmektir.[32] Dolayısıyla idealistlerin düşündükleri gibi, öznenin nesneden önceli olmadığı gibi, realistlerin savundukları gibi nesnenin de özneden önceliği yoktur. Max Scheler'in de ifade ettiği gibi, "öz bakımından "yaşam" ve "tin" ne kadar farklı olursa olsunlar, her iki ilke de insanda birbirine bağlanır." [33]

Ortega'ya göre Descartes, düşünen bir şeyden başka bir şey olmayan "ben"i asıl gerçek kabul etmektedir. Böyle bir düşünceden hareket edildiğinde, "yaşam, benim kendi içimde var oluşum olurdu, kendi fikirlerimden başka hiçbir şeyle hesaplaşmak zorunda kalmaksızın kendi fikirlerimin okyanusunda salınır dururdum"[34] diyen Ortega bu duruma, idealizm adının verildiğini söyler. Ona göre, Descartes'tan bu yana yapılan yanlış sonucu, Batı insanı, dünyasız kalmıştı. Oysa yaşamak demek, "yaşamın benim dışımda olması zorunluluğu demektir, ortam ya da dünya denen o mutlak dışta: istesem de istemesem de o dünyayı bütünleyen şeylerle, minerallerle, bitkilerle, hayvanlarla, diğer insanlarla zorunlu olarak hiç durmadan yüzleşmem ve çarpışmam demektir."[35] Dolayısıyla insan, yaşadığı ortamıyla ya da çevresiyle bir anlam ve değere sahip bir varlıktır. Bu nedenle insan, kendini dış dünyadan soyutlayarak yaşayamaz.

Descartes'dan bu yana Batı düşüncesinde egemen olan felsefi idealizm, insanın kendisini adeta düşünceye indirgemiş ve dünyanın başlı başına bir gerçekliği olduğunu göz ardı etmiştir.

---

32 Marías, *a.g.e*, s. 447.

33 Scheler, *a.g.e.*, s. 113.

34 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 61.

35 *A.g.e.*, s. 61.

Ortega'ya göre, Aristotelesçi realizmde de tam tersinden hareket edilerek benzer hatalar yapılmıştır:

> Aristoteles için, gerçeklik, yalnız nesnelerde ve onların dünyadaki birleşimindedir. İnsan diğer şeyler arasında bir şey, dünyanın bir parçacığıdır. Ancak ikincil olarak, akılla donatılmış bulunduğundan, özel ve üstün bir rolü vardır. ... İnsan, aklı ve tüm yetenekleriyle, bir "şey" den ibarettir. ... Bu nedenle, Aristoteles için şeyler'den ya da olmak'tan daha kökten bir gerçeklik yoktur.[36]

Böylece Descartes ve izleyenleri idealistler, Aristoteles ve izleyenleri ise realistler olarak değerlendiren Ortega'ya göre, her iki yaklaşımın da uzağında durmak gerekir. Ancak her iki öğretiden uzak duran Ortega, söz konusu öğretileri küçümsemez. Aksine her iki öğretiyi de özümsemiş bir kişilik olarak ortaya çıkar. O, geliştirmiş olduğu felsefesinde ne salt zihne ne de salt şeylere vurgu yapar.

Özellikle insan ve insan yaşamına ilişkin Descartesçı düşünce ile, bir anlaşmazlık içerisinde olduğunu gördüğümüz Ortega y Gasset, Descartes'ı rasyonalizmin babası olarak değerlendirir. Ona göre Descartesçı rasyonalizm, düşünceyi temel ve ilk gerçeklik kabul ederek, yaşamdan soyutlanmış bir şekilde insanı temellendirmeye çalışmıştır. Ortega'ya göre insan düşüncesinin bu noktaya gelmesi, asla küçümsenecek bir durum değildir. Çünkü modern düşünce ile birlikte, "akıl-dışı mitos bir yana bırakılır, onun yerine bilimsel kozmos görüşü hayranlık uyandıran kuramsal yapılarını yükseltir. *İdea*'ların benzersiz keyfine varılır..."[37] Bunun sonucunda "mutlak aklın" imparatorluğu başlar. Ona göre, mutlak akıl, zihin değildir, zihnin aşırı işlemesidir. Mutlak akıl, ürünlerinin en iyi örneği, matematiktir. Çünkü matematikte her şey açık ve seçiktir. Buna göre,

---

36 *A.g.e.*, ss. 72-73.

37 Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, -Ortega y Gasset'den Seçme Yazılar- Haz. ve çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 70.

> mutlak akıl, hep en üst perdelerde, hep ımutlaklar arasında gezinir. Kendine ımutlak denınesi dc bundandır. ... Böylece, siyasal ve toplumsal sorunlar düzleminde, kusursuz, kesin taşıdıkları ada layık tek uygar anayasayı ve hukuk düzenini keşfettiğine inanır. Zihnin bu ımutlak kullanımına ... Akılcılık denir.[38]

Hatta Ortega, zihnin bu şekilde ele alınmasına "radikalizm" adının verilmesini de önerir.

Düşünce tarihinde mutlak aklın kurduğu ideolojik yapılar olmuştur. Kepler, Galileo ve Descartes mekaniği ve XVII. ve XVIII. yüzyılın doğal hukuku bunlar arasındadır. Ortega'ya göre, zihinsel açıdan baktığımızda geometriden daha kesin ve daha yetkin bir alan ya da insan başarısı yok zannederiz.[39]

> Ama hiç kuşkusuz, evrende zihinle ilgili bulunmayan başka birçok değerler ve çekici nitelikler de vardır: Bağlılık, onur, mistik coşku, geçmişle süreklilik ilişkisi, iktidar. Ne var ki büyük akılcı yapılar insanların bu tür şeylerden biraz yorgun düştükleri zaman doğarlar. ... Gerçeklere karşı tuhaf bir küçümseme başlar; insanlar onlara sırt çevirir, *idea*'lara aşık olurlar, sırf *idea*'dırlar diye. Onların geometrik kesitlerinin kusursuzluğuyla öyle coşarlar ki, aslında kavramın görevinin içerdiği gerçekle örtüşmek olduğunu unuturlar.[40]

Aklı idealaştırmanın karşısında yer alan Ortega'ya göre, "akılcı eğilimde olanlar, ne pahasına olursa olsun, toplumun bedeninin kendi mutlak akıllarının biçimlendirdiği *idea* kalıbına ıymasını isterler."[41] Bu nedenle yüz elli yıllık Batı politikasını bir nevi idealar politikası olarak değerlendiren Ortega, bu tür yaklaşımları ayrıca "ütopya" kavramı ile de ilişkilendirir. Ona göre, bir fikir ya da kavram gerçeğe ne kadar uymazsa ve somutlaştırılamazsa ütopya'ya o kadar yakındır. Bu bağlamda, ütopyacılık, mutlak aklın kotardığı bütün şeylerde gözlemlenen bir özelliktir. Akılcılık, radikalizm, geometriden örneklenmiş düşünce, hepsi ütopyacılıktır. Çünkü ütopyacı program, yaşamın rengarenkliği ile karşılaştırıldığında, bütün yavanlığını ve

---

38 *A.g.e.*, ss. 70-71.

39 *A.g.e.*, s. 72.

40 *A.g.e.*, s. 72.

41 *A.g.e.*, s. 74.

kuruluğunu açığa çıkarır. Bu nedenle, yaşam *idea* için değil, *idea* insan içindir.[42]

Öte yandan Ortega y Gasset, Yunanlı filozofların düşünceyi öne çıkarmalarını da eleştirir:

> Yunanlılar insanoğlunun düşündüğünü, evrende düşünce denen o garip gerçekliğin varlığını keşfettiklerinde, ... fikirlerin çekiciliğine öylesine kaptırdılar ki, tuttular *logos* dedikleri zekâyı evrenin en üst katına oturttular. ... Başka her şeyi ikinci sınıftan, küçümsenecek şeyler gibi gördüler. ... İnsanın yeryüzüne geliş nedeninin tefekküre dalmak, benliğe dalmak olduğunu zannettiler.[43]

Ortega açısından *zihincilik* adı verilen bu öğreti, düşünceyi insan yaşamından koparan ve "zekânın putlaştırılmasıdır." Bu nedenle söz konusu tavırdan sıyrılmak gerekir. Hatta Ortega, Batı düşüncesinin kurtuluşunu da burada görür. Çünkü ona göre Batı insanı bugün hâla, büyük ölçüde, Eski Yunan'daki insanların yaptıkları tercihlerin tutsaklığında yaşıyor.[44]

Ancak şunu belirtmeliyiz ki, Ortega burada insanın en önemli yetisi olan "düşünme" yetisini inkar etmemektedir. Nitekim ,o, "düşünme, evrende var oluşu asla inkar edilemeyen bir yetidir. Çünkü bir şeyi inkar etmek bile bir düşünme faaliyetidir"[45] der. Böylece Ortega'nın asıl karşı olduğu durum, aklın ve düşüncenin mutlaklaştırılmasıdır. Diğer taraftan Ortega, eylemin mutlaklaştırılmasına da karşıdır. Ona göre, "düşünceyi eylemden soyutlayan zihinci tutumu karşıt bir tutum takip etti. Bu tutum düşüncelere dalmaktan tümüyle el çekip salt eylemi tanrılaştıran yaklaşımdır."[46]

Ortega y Gasset'nin insan ve insan yaşamına ilişkin düşüncelerini ortaya koyarken, üzerinde durduğu ve eleştirisini yaptığı, bir diğer konu da doğa bilimleri ve yöntemleridir. Daha

---

42 *A.g.e.*, ss. 74-75.
43 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 44.
44 *A.g.e.*, s. 45.
45 Ortega y Gasset, *What is Philosophy?*, s. 145.
46 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 46.

önce de belirttiğimiz gibi, Ortega insanı ve insan yaşamını anlamada ve yorumlamada doğa bilimsel yöntemleri yeterli bulmaz. Bilindiği üzere, özellikle tüm gelişimi boyunca doğa bilimleri, "olgucu" bir tutum ile hep bir arada anılmıştır. Olgucu görüş ve bu görüşe bağlı olarak deney, gözlem ve araştırmaya dayalı bilim anlayışı, özellikle doğa bilimlerinin gelişimiyle koşutluk içinde günümüzde geniş bir yaygınlık kazanmış, hatta kabul görmüştür. Ancak toplum bilimciler, insan ve toplumsal gerçeklik alanının doğa bilimsel yöntemlerle ele alınmasının sakıncalar doğuracağını belirterek, söz konusu gerçeklik alanının doğa bilimsel yöntemlerden farklı bir yöntemle ele alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.[47] Ortega da aşağı yukarı bu ikinci tür görüşü savunanlardandır. Çünkü ona göre,

> yaşamın bakış açısı biliminkinden farklıdır. Ortaçağda ikisi birbirine karıştırıldı: Modern çağ işte o kargaşadır. Modern çağ insanı, bilimi, mutlak aklı, inanç sistemine temel yapar, bilimle yaşar. Taine bunun için demişti ki, insanoğlu nasıl bir zamanlar doğmalarını dinsel Konseylerden ediniyorduysa, daha sonraları da onları Bilimler Akademisinden sağlamayı seçmiştir.[48]

Ortega y Gasset, bilim ve bilimsel düşüncenin gelmiş olduğu noktayı asla küçümsemez. Hatta o, bilimin yaşam için önemli olduğunu ve dinin yeniden bilimin yerine geçmemesi gerektiğini savunur. "Gerçekten de yaşamın ne gökten indirilmiş imanın, ne de mutlak aklın kendi yerine geçirilmesini hoş görmeyeceğini fark ederiz"[49] diyen Ortega'ya göre, ilkin dinin karşısına mutlak akıl, yani bilim (doğa bilimi) dikilmişti, şimdi de mutlak aklın karşısına yaşamın kendisi, yani yaşamsal akıl dikilmekteydi. Böylece çağın asıl sorunu ve kuşakların görevi, dünyayı "yaşamın bakış açısına göre düzenleme" yolunda canla başla uğraşmak olmalıdır.[50]

---

47 Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, ss. 9-10.

48 José Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, Trans. By Mildred Adams, W.W.Norton & Co. Inc., New York, 1962, s. 83.

49 *A.g.e.*, s. 84.

50 Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 86.

Holmes'in de ifade ettiği gibi Ortega y Gasset, doğa bilimsel yöntemlerden farklı olarak, "gerçekliğin temel niteliklerini" kavramaya çalışmıştır. Holmes'e göre Ortega, bu konuda Kant ve Husserl'e benzemektedir. Böylece doğa bilimlerinin genel ilkeleri, insanın varlık alanına ilişkin çeşitliliği ve karmaşıklığı anlamada yeterli değildir. Dolayısıyla insanı, doğa bilimsel yöntemle ele alma alışkanlığından vazgeçmeliyiz.[51] Çünkü insanın değişmeyen ve sabit bir doğası yoktur. Onun tarihi vardır.[52] Tarihi bir varlık olarak insanı anlamanın en doğru yolu ise, onun tarihsel ve toplumsal ortamını göz önünde bulundurmaktan geçer.

Ortega'ya göre insan yaşamının iki temel boyutu vardır. Bunlar "kültür" ve "doğallık"tır. Ancak bu iki boyut, Batı'da kesin olarak farklılaşmış ve ayrışarak iki karşıt kutba dönüşmüştür. Diğer yandan yaşamın iki kutbu arasındaki düzey farkı, sürekli olarak Batı düşüncesinde kendisini göstermiştir. Dolayısıyla, Batı'nın tarihsel evrimine ışık tutmanın en iyi yolu, kültürle doğallık arasındaki ilişkinin farklı aşamalarını bilmekten geçecektir. Bu düşüncesini doğrulamak için Ortega, Batı düşünce tarihine başvurur. Bu konuda Sokrates örneğinden yola çıkan Ortega, bazı tespitlerde bulunur. Ona göre, aklın, çevremizde hazır bulduğumuz evrenden daha kusursuz ve üstün bir evren sunduğunu ilk fark etmiş olan kişi Sokrates'tir.[53] Ancak Sokrates ve onu izleyenlerin yanılgısı, mutlak aklın yaşamın yerine geçeceğine olan inançlarıydı. Oysa mutlak akıl, yaşamın yerini tutamaz. Aksine mutlak akıl, yaşama dayanmak, hatta ondan beslenmek zorundadır. Çünkü akıl, yalnızca yaşamın bir biçimi ve işlevidir.[54] Bu düşünceleriyle Ortega'nın, yaşamı bir ilke olarak benimseyen Nietzsche'yi hatırlattığını görmekteyiz.

---

51 Holmes, *a.g.e.*, s. 74.

52 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, s. 217.

53 Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 94.

54 *A.g.e.*, s. 97.

Böylece mutlak aklın imparatorluğu yerine, yaşamsal aklın geçmesi gerektiğini savunan Ortega y Gasset, düşüncelerinin daha ilk aşamasında insan ve insan yaşamını anlama çabasında, başta idealist ve realist felsefeleri ve bu felsefelere paralel olarak gelişen rasyonalist ve pozitivist yaklaşımları eleştirmektedir. Düşüncelerinin bundan sonraki adımında, kendine özgü bir felsefe geliştirme yoluna giren Ortega, söz konusu felsefesinin ana kavramı olan "yaşamsal akıl" kavramını temellendirmeye geçer.

Yaşamsal Akıl

Ortega y Gasset, düşüncelerini yaşamın bir işlevine ve yorumuna dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu amacına ulaşmak için Ortega, yaşamda gerek "insanı" gerekse "dış dünyayı" eş ölçüde gerçek ve temel nitelik olarak kabul eder. Çünkü ona göre dünya, insanların gerçekleştirmiş olduğu uğraşlar ve ilişkilerle dolu bir alandır. Bu uğraşlar alanında yaşamını sürdüren birey, devamlı olarak diğer insanlarla, hatta diğer varlıklarla ilişki halindedir. Çünkü insan, ıssız bir adada tek başına yaşayan bir varlık değildir. Bu bağlamda Ortega, geliştireceği felsefesinde tek yanlı idealist ve realist yaklaşımlardan da uzak durarak, insan ve insan yaşamını anlamaya ve onun bütün ayrıcalıklarını korumaya çalışır.

Mutlak ve soyut aklın yerine, kendisinin geliştirmiş olduğu "yaşamsal akıl" kavramını yerleştiren Ortega y Gasset, bu kavrama Yeni-Kantçı felsefenin etkisi altında kaldığı yıllardan başlayıp, toplumbilim ve dilbilim konulu son yazılarında görülen evrensel yorumsamaya doğru ilerleyen bir çizgi içinde ulaşmıştır.[55] Böylece Ortega'da yaşamsal akıl kavramı, deyim yerinde ise evrim geçirerek olgunlaşan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Nitekim öğrencisi Marías'ın da ifadesi ile Ortega, "yaşamsal akıl" kavramına düşüncelerinin olgunlaşma evresinde ulaşmıştır.[56]

---

55 Işık, "Sunuş", *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 22

56 Marías, *a.g.e.*, s. 449.

Kendi felsefesini, "yaşamsal aklın metafiziği" ya da "ratio-vitalism" olarak da adlandıran[57] Ortega'nın yaşamsal akıl yaklaşımı, "bir dizgenin evrensel ilkelerini ortaya çıkarmaktan çok, tarihsel olarak belli, çetin ve öne çıkmış felsefe sorunlarını çözmeye yönelik bir yöntemdir."[58] Buna göre yaşamsal akıl, yaşamdan bağlarını kopardığı düşünülen mutlak akıldan farklı, yaşamı öne çıkaran ve her şeyi yaşam çerçevesinde değerlendiren bir akıldır.

Yaşadığı dönemde bilimin bir tehlike ile karşı karşıya olduğunu belirten Ortega'ya göre, artık bilim adamı denilen kişi, şimdiye değin yaptığı gibi, kendi içine gömülmüş, toplumsal çevrenin hep öyle kendisini desteklediğini zannederek yaşayamaz. Diğer yandan bilim, sadece yıldızlar üstüne (yani, doğal olaylar üstüne) araştırmalar yapan bilim olarak kalmamalı, insan üstüne de eğilen bir bilim olmalıdır. Doğal alanla sınırlı bir bilim çabasını (doğal bilim ya da doğalcı akıl anlayışını) eleştiren Ortega'ya göre, fizik bilimi ya da aklın bu konumu hayli çelişkilidir. Bilimin (doğa bilimi) doğa karşısındaki zaferi asla inkar edilemez. Ancak bilim aynı zamanda, doğanın insan yaşantısının yalnızca bir boyutu olduğunu ve onun karşısında kazanılan zaferin, bizim insan varlığımızın bütünü karşısında bozguna uğradığının farkına varmalıdır.[59]

Bu bağlamda yaşamı temel gerçeklik olarak kabul eden Ortega'ya göre, "yaşam bir telaştır, insan neye bağlanacağını bir an evvel bilmek zorundadır. Ayrıca insan o telaşı gerçeklik yöntemine dönüştürmesi gerekir. Gerçek ise bugün gerçek olan şeydir, belirsiz bir yarında keşfedilecek olan değildir."[60] Böylece şimdiki yaşantımız gelecek yaşantımıza göre daha değerlidir. Ortega'ya göre, fiziksel akıl ya da doğa bilimsel tutum, insan üstüne açık ve

---

57 Mcınnes, *a.g.e.*, s. 3.

58 A. Güçlü,E. Uzun, S. Uzun, Ü. H. Yolsal, *a.g.e*, s. 1082.

59 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, ss. 177-179.

60 *A.g.e.*, s. 182.

seçik hiçbir şey söyleyemez. Dolayısıyla insana ilişkin konuları fiziksel ve doğalcı bir biçimde işleme radikalizminden vazgeçmeliyiz. İnsana ilişkin olan şeyleri gördüğümüz gibi, yani kendiliğinden yolumuza çıktıkları biçimiyle ele almalıyız.[61]

Şu halde yaşamsal akıl kavramı, Ortega y Gasset felsefesinin en temel kavramı olarak karşımıza çıkar. Ona göre, fiziksel aklın bozguna uğraması, yaşamsal aklın yolunu açmıştır. Yaşamsal akıl adını verdiği yeni yaklaşımının, aslında çağın insanının bir tavrı olduğunu belirten Ortega, bu konuda şunları söyler: "... günümüz insanı akla güvenmiyor, onu doğallık açısından yargılıyor. Aklı yadsıyor değil, ama üstünlük iddialarını susturuyor. Yaşamın kendi gereksinimlerini kültürün önüne sereceği saat geldi."[62] Böylece yaşamsal akıl kavramı ile Ortega, sınırlarını aşmış olan aklı yaşamsal bir bağlama oturtmak, başka bir ifade ile kültürü yeniden yaşamsallaştırmak istemektedir. Bu amaçla "akıl" ve "yaşam" arasındaki kopukluk giderilmeye çalışılır.[63]

Ortega y Gasset'ye göre mutlak ve soyut aklı tahttan indirdiğimiz zaman, onun yerine koyduğumuz bize doğru yolu göstermelidir. O, bu yol göstericiyi yaşamsal akıl doktrini ile somutlaştırır. Böylece akıl, artık yaşamın bir fonksiyonudur. Bu düşüncesini olgunluk dönemine ait çalışmalarında (özellikle İnsan ve "Herkes"te) daha da belirginleştiren Ortega'ya göre, "yaşam kökten bir gerçekliktir." Kökten gerçeklik olarak yaşam ise, yegane bir gerçeklik değildir. Kökten gerçeklik olarak yaşam, bütün diğer gerçekliklerin kaynağıdır.[64] Nihayet kökten gerçeklik, "insan yaşamı"dır.[65]

Ortega'ya göre, yaşamımız bir hayat tecrübesinden oluşur. Örneğin elli yaşına gelmiş bir insan, ne kadar yıpranmış olursa olsun, o yaşta insan uzun ve canlı bir geçmiş biriktirmiştir.

---

61 *A.g.e.*, s. 183.

62 Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 97.

63 Işık, *a.g.e.*, s. 17.

64 Marías, *a.g.e.*, s. 451.

65 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 54.

Yaşamında çok şeyler olmuş ve dolayısıyla daha tecrübelidir. Fakat insanın geriye dönüşü yoktur. İnsan, varlığı gereği hep kendi kendinin önünde gitmeye zorunludur. Çünkü zaman geri gelmez. Bununla birlikte hayat tecrübesi, yalnızca insanın kendi yaşadığı deneyimlerinden oluşmaz. Aynı zamanda toplumun insana bıraktığı şeylerden de oluşur. Çünkü toplum, öncelikle bir dizi zihinsel, ahlaksal, politik ve teknik alışkanlıktan, oyun ve zevk gibi alışkanlıklarından oluşan bir yapıdır. Bir yaşam biçiminin alışkanlığa dönüşmesi ise zaman ister.[66]

Öte yandan Ortega'ya göre, insanın doğası gereği, olması gereken tek şey olmuş olduğu şeydir. Dolayısıyla geçmiş, insanda kaçınılmaz bir yazgıdır. Ancak insanın öz varlığı ve gerçekte olduğu şey geçmişten ayrıdır, tam olarak "olmamış olduğunu olmak" tır. Buna göre insan, şu ya da bu değil, "olma yolunda" olan bir varlıktır. "Olma yolunda olmak" kavramı ise, "yaşamak" dediğimiz şeydir. Öyleyse "insan şu *dur* demeyelim, *yaşar* diyelim."[67] Holmes'in de ifade ettiği gibi, Ortega'da geçen yaşam kavramı aslında her birimizin yaşamı anlamındadır. Buna göre temel ve kökten gerçeklik olarak insan yaşamı, diğer bireylerin yaşamı ile birlikte olan bireysel bir yaşamdır. Bireysel yaşam kavramı ile Ortega, insanin ne düşsel ne de soyut bir varlık olduğunu vurgulamaktadır. Aksine bu kavram ile insanın somut kimliği ön plana çıkarılmaktadır. Zira insan yaşamı, dış gerçekliklerle bağlantılıdır. Özellikle insanın, çevresi ile yakın bir bağlantısı vardır. Böylece insan, doğadan soyutlanmış bir varlık değildir. O, ne bir taş ne de bir hayvandır. Bu bağlamda Ortega, insan ile nesneler arasında bir ayrımdan bahseder. Ona göre insan ve nesneler arasındaki temel ontolojik ayrımda insan "yaşayan", nesneler ise "varolan" dır. Bu niteliği ile insan, nesnelerden temel

---

66 Ortega y Gasset, "*History As A System*", ss. 209-210.

67 *A.g.e.*, s. 213.

olarak ayrılır. Nesneler her zaman oldukları gibidir. Oysa insanın, değişmeyen ve durağan bir yapısından söz edemeyiz.[68]

İnsan dünyada, tek başına yaşayan bir varlık değildir, onu çevresinden ya da ortamından asla soyutlayamayız. Ayrıca insanın ortamı ya da çevresi, onun kişiliğinin adeta diğer yarısını oluşturur. Buna göre yaşamak, ben ve başka ben'lerle birlikte yaşamak, hatta diğer varlıklarla birlikte yaşamaktır. Çünkü Ortega'ya göre "dünyamız, her birimizin kendi dünyası, bir *totum revolutum*, yani karmakarışık bir bütün değildir, "etkinlik alanları" halinde düzenlenmiştir. Her bir şey o alanlardan birine ya da öbürüne aittir, yararlı varlığı orada öbürlerininkiyle birlikte yapılanmıştır."[69]

Kökten Gerçeklik Olarak Insan Yaşamı

"Yaşamsal akıl" kavramından sonra Ortega y Gasset, düşüncesinin gelişen çizgisi içerisinde "temel ve kökten gerçekliğin" ne olduğu konusunu açıklamaya geçer. Ortega, "öyle bir gerçeklik düzlemi ya da alanı olmalı ki, bu kökten olduğundan, altında daha başka hiçbir düzlem bulunmamalı; tersine tüm öteki gerçeklikler zorunlu olarak o temelin üstünde belirmeli"[70] diyor. Ortega'ya göre, bütün bilgilerimizi dayandırdığımız ve düşüncelerimizi temellendirdiğimiz bu temel ve kökten gerçeklik "insan yaşamından" başka bir şey değildir. Buna göre, bütün diğer gerçeklikler, kökten ve temel gerçeklik olan bizim yaşantımıza, yani "insan yaşamına" dayanır. İnsan yaşamının ne olduğu konusunda ise Ortega, "ben kendim özel bir durum belirtmedikçe, başka birinin yaşamını düşünmekten kaçınmalıyız; herkes kendi yaşamına gönderme yapmalı ve onu göz önüne almaya çalışmalı."[71] diyor. Böylece temel ve kökten gerçeklik olarak insan yaşamı, herkesin kendi yaşamıdır. Bu bağlamda, kökten gerçeklik

---

[68] Holmes, *a.g.e.*, ss. 75-76.

[69] Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 90.

[70] *A.g.e.*, s. 52.

[71] *A.g.e.*, s. 53.

olarak insan yaşamını biz, bütün diğer gerçekliklere tercih etmeliyiz. Çünkü bütün diğer gerçeklikler, insan yaşamı ile bağlantılı olduğu sürece bir anlam ve değere sahiptir.[72]

Ortega y Gasset'nin, 1910 yılındaki daha ilk denemesi olan *Adem Cennette* (*Adán En el Paraiso*) adlı çalışmasında, ilk defa "kökten gerçeklik" kavramdan bahsettiği görülür. Ancak bu çalışmasında Ortega, insan yaşamını biyografik bir tarzda ele alır. Daha sonra ki çalışmalarında Ortega, insan yaşamının "çevresi" ya da "ortamı" ile birlikte ele alınmasının daha doğru olduğu düşüncesi üzerinde yoğunlaşır. Ona göre, insanı saran bu çevre ya da ortam, sadece fiziksel değil, tarihsel ve toplumsal bir çevreyi de kapsar.[73] Nitekim 1914 yılında kaleme aldığı çalışması *Don Kişot Üzerine Düşünceler* (*Meditaciones del Quijote*) adlı eserinde Ortega y Gasset, "ben, ben ve ortamımın toplamıyım"[74] diyerek, bu konudaki düşüncesini somut bir şekilde ifade eder. Ancak Ortega'nın asıl olarak, "kökten gerçeklik olarak insan yaşamı" görüşü üzerinde yoğun bir şekilde durduğu çalışması, *İnsan ve "Herkes"* (*El hombre y la gente*) adlı çalışmasıdır.

Ortega'ya göre temel ve kökten gerçeklik olarak insan yaşamı, her birimizin kendi yaşamıdır. Dolayısıyla başkalarının yaşamı değildir. "Başkalarının yaşamı" anlamında, dostların ve sevgilinin yaşamı da benim yaşamım sahnesinde beliren bir şeydir. Böylece ötekinin yaşamı, bu en yakın dostumuz olsa bile, "benim için salt bir gösteridir." Ben onu görürüm ama, onu yaşamam. Bu konuda bir diş ağrısı örneğini veren Ortega'ya göre, başkasının dişi ağrısa bunu yüz ifadelerinden anlayabiliriz. Bu sadece görünen bir durumdur. Ancak hiçbir zaman onun çektiği acıyı biz çekmeyiz. Böylece başkasının acısı bizim açımızdan kökten bir gerçeklik değildir. İkincil bir gerçekliktir. Onun kökten gerçekliğinden

---

72 Ceplecha, *a.g.e.*, s. 36.

73 Marías, *a.g.e.*, ss. 449-450.

74 Ortega y Gasset, *Meditations On Quixote*, s. 45.

yakalayabildiğimiz yalnızca görüntüsü ve belirtileridir. Bizim için gerçekten onun açık ve seçik olan tek yanı budur.[75]

Öte yandan Ortega y Gasset, kökten gerçeklik olarak insan yaşamı üzerinde dururken şu önemli ayrıntıyı da gözden uzak tutmaz: O, "Kökten gerçeklik diye adlandırdığımda, ne tek gerçeklik, ne de en yüce, saygıdeğer, ileri ya da son gerçeklik olduğunu söylemek istiyorum" der.[76] İnsan yaşamı dışındaki gerçeklikler, ancak bizim açımızdan gerçeklik olabilmeleri için, bizim yaşantımızda var olmaları gerekir. Hatta en azından bizim yaşantımızın en önemli anında kendilerini duyurmaları gerekir.[77] Dolayısıyla kökten gerçeklik olarak insan yaşamı, asla son bir gerçeklik değildir.

Ortega'ya göre kökten gerçeklik, "bütün diğer gerçekliklerin bizim için gerçeklik olabilmeleri için üstünde belirmeleri, bu nedenle köklerinin bulunması, içinde kök salmış olmaları gereken o ilk gerçeklikti."[78] Bununla birlikte Ortega, kökten gerçeklik konusundaki düşüncelerinin, *tekbencilik*'ten (solipsizm) uzak olduğunu belirtir. Bilindiği üzere solipsizm, "ben'i tek gerçeklik diye alan; ben'in düşüncesi dışında başka bir düşünce tanımayan; kişinin kendi ben'i dışındaki kişilerin ya da nesnelerin kendi başlarına ben'den bağımsız bir varlıkları olmadığını öne süren",[79] idealist yönü ağır basan bir felsefe anlayışıdır. Bu nedenle daha önce de açıkladığımız gibi Descartes'ın ben merkezli insan anlayışını eleştiren Ortega açısından, elbette solipsizm'in kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü o, evrende ben'den başka aynı oranda diğer gerçekliklerin de varlığını kabul etmektedir. Ayrıca Ortega, insanın yaşadığı ortamı ile daha anlamlı olduğunu düşünmektedir.

---

75 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 53.

76 *A.g.e.*, s. 54.

77 *A.g.e.*, s. 54.

78 *A.g.e.*, s. 103.

79 A. Güçlü, S Uzun, E Uzun, Ü.H. Yolsal, *a.g.e.*, s. 1406.

Böylece solipsizm'den uzak duran Ortega y Gasset'ye göre kökten ve temel gerçeklik olarak yaşantımız, özü gereği, başka her gerçekliğin kendini duyurması ve "geçit resmi yapması" için sunulan bir alandır. Bu nedenle herhangi bir konuda bilgimizin yeterli olmasının şartı, bu bilginin yaşantımızın hangi noktasında olduğunu, nasıl ortaya çıktığını, belirdiğini ve doğduğunu keşfetmemiz gerekir.[80]

Ortega'ya göre insan, "varolmayan", ancak "yaşayan", yaşamakta olan bir varlıktır. İnsan olmayan diğer "varolanlar" ise, "ben" olmayan tüm diğer şeylerdir.[81] Buna göre, insan yaşadığı çevresi ile bir anlama sahiptir. İnsanın ortamı ya da çevresi, onun gerçekleştirmiş olduğu uğraşlar ve ilişkilerle dolu bir alandır. "Yaşamı kendi kendimize biz vermeyiz, tam kendimizi bulduğumuz anda onu da birlikte buluruz. İnsan, önceden haber almaksızın, önceden tasarlamadığı, kestirilemeyen bir ortamda varlığını sürdürmek durumunda olduğunu keşfederek yaşar"[82] diyen Ortega'ya göre, hiçbir kimseye içinde yaşadığı dünyayı (Ortega, burada dünya kelimesini ortam kelimesi ile aynı anlamda kullanır) seçme olanağı verilmemiştir. Dolayısıyla yaşamak ya da insan olmak, önceden hazırlanılan ya da belirlenilen bir şey değildir. "Yaşamamız, ani olarak patlak verir."[83] Ortega'nın bu düşünceleri bize varoluşçuluğun insan kavrayışını hatırlatmaktadır. Nitekim Sartre göre de, "insan daha önce tanımlanamaz, belirlenemez. Ancak sonradan bir şey olacaktır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır."[84]

Belli bir ortama bağlı bir şekilde yaşayan insan, bu ortamda hep bir şeyler yapmak durumundadır. Çünkü insana verilen bu

---

80 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 54-55.

81 *A.g.e.*, s. 55.

82 *A.g.e.*, s. 55.

83 *A.g.e.*, s. 56.

84 J. P. Sartre, *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 63-64.

yaşam, ona her bakımdan tamamlanmış olarak verilmemiştir. Dolayısıyla her insan, kendi yaşamını yapılandırmak zorundadır.[85] Böylece yaşamı önceden belirlenmemiş bir varlık olarak insanın evrendeki konumu Ortega'ya göre, taşın, bitkinin ve hayvanın evrendeki konumundan oldukça farklıdır. Çünkü bunların varlıkları önceden belirlenmiş bir durumdadır:

> Taş, varolmaya başladığında, varoluşundan başka, davranışı da önceden belirlenmiş, yani ağırlık yapmak, ağırlığını yeryüzünün merkezine yöneltmek durumunda. Aynı biçimde hayvanın davranışları da belli sınırlar çerçevesinde kendisine verilmiş, o da kendi katılımı olmaksızın, içgüdülerini izlemek durumunda. Oysa insana verilen hep bir şeyler yapar olmak zorunluluğu ne yapması gerektiği önceden, bir seferde belirlenmiş değildir.[86]

Sartre'ın da bu konuda benzer ifadeler de bulunduğunu görüyoruz. Ona göre de, "insan, kendi kendisini kurar. Önceden kurulmuş, tamamlanmış, sonra ermiş değildir."[87] Dolayısıyla Sartre açısından da doğuştan insanın bir doğası ya da özü olduğu düşüncesi, kabul edilemez bir düşüncedir.

Ortega y Gasset'ye göre içinde yaşadığımız ortam ya da dünya, eylemlerimiz için bize çeşitli olanaklar sunar. İnsan, bu çeşitli olanaklar karşısında, seçmekten, dolayısıyla özgürlüğünü kullanmaktan başka çaresi yoktur. Tutsağı olduğumuz ortam, bizi her an bir tek eyleme ya da uğraşa zorlamaz. Ortamımız bize birçok olasılık sunar ve bizi kendi girişimimize, yani kendi sorumluluğumuza teslim eder.[88] Ortega, bu düşünceleri ile bize yine Sartre'ı hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi, insanın özgürlüğü konusunda en sistematik ve ayrıntılı düşünceleri sunan filozoflardan birisi de Sartre'dır. Sartre açısından, insan yalnızca

---

85 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 56.

86 *A.g.e.*, s. 57.

87 Sartre, *a.g.e.*, s. 91.

88 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 57.

özgür olarak doğmaz, o özgür olmaya mahkumdur.[89] Nitekim ona göre,

> insan-gerçekliği için olmak kendini seçmektir; alabileceği ya da kabul edebileceği hiçbir şey ona dışarıdan da içeriden de gelmez ... özgürlük ... insanın varlığıdır ... insan kimi zaman özgür ve kimi zaman köle olamaz; tümüyle ve her zaman özgürdür, ya da yoktur.[90]

Şu halde , Sartre'ın "insan özgürlüğe mahkumdur" sözü ile Ortega'nın "ben zorunlu olarak özgürüm" ifadesi arasında anlamca bir benzerlik olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Raley'in de ifade ettiği gibi, Ortega y Gasset için, yaşamı tamamlaıma ve onu düzeltme insan iradesini gerektirir. İnsan ise, ortamının sınırları içerisinde seçme özgürlüğüne adeta zorunlu bırakılmıştır.[91]

Bu bağlamda insanın seçme özgürlüğüne sahip bir varlık olduğunu kabul eden Ortega'ya göre, "tek gerçeklik insanın kendisidir, o da yalnızca olmak değil, aynı zamanda kendi varlığını seçmek anlamına gelir."[92] Diğer taraftan yaşam bize hazır olarak verilmemiştir. Biz nasıl olduğunu bilmeden yaşam içinde kendimizi buluruz. Böyle bir yaşamda insanın, kendi varlığını koruma ve sürdürme adına her zaman bir şeyler yapabilme yeteneği vardır. Başka bir deyişle bu onun bir görevidir. Çünkü yaşam bir görevdir.[93]

Öte yandan Ortega y Gasset, "yaşamı biyolojik değil, biyografik anlamda değerlendirir."[94] Ona göre, insan bir ortamda ya da dünyada yaşar. Ancak bir ortamda ya da dünyada olmaktan, varlığımızın dingin ve salt edilgen olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Aksine, insan "ortamda olmak ya da varlığını sürdürmek" için, hep

---

89 Sabri Büyükbüvenci, *Varoluşçuluk ve Eğitim*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s. 30.

90 Jean-Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, çev. T. Ilgaz ve G.Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 2009, s. 560.

91 Raley, *a.g.e.*, s. 7.

92 Ortega y Gasset, *a.g.e*, s. 57.

93 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, s. 165.

94 Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, s. 79.

bir şeyler yapmak zorundadır. Fakat onun yapması gereken şey, zorunlu olmadığı gibi önceden de belirlenmiş değildir. Onu kendi seçmek ve kararlaştırmak durumundadır. O halde insanın yaşadığı ortam koşullarının tek bir yanı değil, bir çok yanı vardır. Ortam bize yaşamın çok farklı imkanlarını sunar. Çok yönlü olan yaşam, her zaman ve her yerde önümüze çok çeşitli yollar çıkarır. Eski bir Hint sözünde de ifade edildiği gibi, "insan ayağını nereye basarsa bassın, hep yüz tane yol üzerindedir." Buna göre "yaşam", sürekli bir yol kavşağı ve kararsızlıktır.[95]

Ortega, tarihte mutlak bir determinizmin olduğunu kabul etmez. Ona göre, bütün insan yaşamında ve bunun sonucunda tarihte her şey olanaklıdır. Nitekim tarihte başarılar ve başarısızlıklar, ilerlemeler ve gerilemeler her zaman için olabilir. Çünkü ister bireysel isterse toplumsal olsun, ister kişisel isterse tarihsel olsun, yaşam, tehlike ve macera ile dolu bir bütündür. Başka bir deyişle yaşam, bir dramdır.[96] Bu konuda, Ortega'nın Toynbee'nin düşüncelerinden etkilendiğini görmekteyiz. Zira tarihte determinizme karşı olan Toynbee de, "... insan yaşamının bilinmezliğini incelerken, determinist bir görüşle hareket etmiyorum. Yaşamın olduğu yerde umudun olduğuna ve insanın Tanrı'nın yardımıyla bazı konularda kendi yazgısını kendisinin çizeceğine inanıyorum" der.[97]

Ortega'ya göre "tarih de, yaşam da sürekli, bitip tükenmeyen bir *yapıp yakıştırma*dır. Yaşantımızı elimize yapılmış olarak sunmazlar; yaşamak daha kökünden başlayarak bizim kendi yaşantımızı oluşturmamız anlamına gelir."[98] Başka bir deyişle "yaşam, bir uğraştır." Diğer taraftan yaşama uğraşında bir kimse başkasının yerini alamaz. Çünkü yaşam başkasına aktarılamaz,

---

95 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 58.

96 Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, s. 79.

97 Arnold J. Toynbee, *Uygarlık Yargılanıyor*, çev. K. Yargıcı, M.A. Yaman , Özgün Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 32.

98 José Ortega y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, çev. Neyire Gül Işık, YK Yayınları, İstanbul, 1998, s. 24.

herkes kendi hayatını yaşamakla yükümlüdür. Şöyle ki, bir insanın, bir şeye inanmak ya da inanmamak, açık ve seçik fikirlere ulaşmak ya da ulaşmamak, ancak tek başına yapmak zorunda olduğu bir şeydir. Dolayısıyla kimse onun yerini tutamaz, delegesi ya da vekili olamaz.[99] Unamuno'nun da ifade ettiği gibi "bir kimseye, başka biri gibi var olmayı, başka biri olmayı önermek, ona kendisi olmaktan vazgeçmeyi önermek demektir."[100]

"Akıl" ve "yaşam" arasındaki klasik zıtlaşmanın karşısında yer alan ve "yaşamsal akıl" kavramını oluşturan Ortega için, yaşam, bir sorumluluktur, yani insan ne olacağına kendisi karar verir. Dolayısıyla insan, sonsuz sayıda olasılık içinden her anı seçerek yaşayabilir. "İnsan kendi yaşamının romancısı olmalıdır; kendi karakterini hayal etmek zorundadır."[101] Bu bağlamda Ortega'da insan yaşamı, başkalarına aktarılamayan "kökten bir yalnızlık" olarak karşımıza çıkar. Ancak Ortega, hiçbir zaman "ben"i varolan tek gerçeklik kabul etmez. Ona göre, kökten gerçeklik olarak yaşam herkesin kendi yaşamıdır. Bu anlamda bir yaşamın diğer bir yaşamdan hiçbir üstünlüğü yoktur. Descartesçı yaklaşımdan farklı olarak, "kökten yalnızlık" anlayışını temellendiren Ortega'ya göre,

> yaşam, salt benim zihnimin, benim fikirlerimin var olması değildir, ... Descartes'tan bu yana Batı insanı dünyasız kalmıştı. Ama *yaşamak* demek, yaşamın benim dışımda olması zorunluluğu demektir, ortam ya da dünya denen o mutlak dışta: istesem de istemesem de o dünyayı bütünleyen şeylerle, minerallerle, bitkilerle, hayvanlarla, diğer insanlarla zorunlu olarak hiç durmadan yüzleşmem ve çarpışmam demektir.[102]

Buradan da anlaşıldığı gibi, insanın kökten yalnızlığı, gerçekte kendisinden başka hiçbir şey bulunmaması değil, onun evrende tüm diğer varlıklarla birlikte olmasıdır. Yani sonsuz şeylerin olduğu bir evrende insan "kökten gerçekliğinde, yalnızdır, onlarla

---

99 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 59.

100 Unamuno, *a.g.e.*, s. 20.

101 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 348.

102 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 61.

yapayalnızdır ve o şeylerin arasında diğer insan varlıkları da olduğuna göre, *onlarla birlikte yalnızdır.*"[103]

Öte yandan Ortega y Gasset'ye göre bir ortamın çaresiz tutsağı olarak yaşayan insan, kendi çaba ve uğraşları sonucunda, kendi kişisel ve değişmez yazgısını kendi gerçekleştirmek durumundadır. "İnsan, kendi yaşamının romancısıdır."[104] diyen Ortega'ya göre, yaşam aslında bir kargaşadan ibarettir. Bu kargaşa içinde insanın kaybolma tehlikesi vardır. Ancak insan zihni, bu tehlikeye karşı tepki gösterir. Yollar bulabilmek için uğraşır. Başka bir deyişle insan, evren üstüne açık seçik fikirler, nesnelerin ve dünyanın ne olduğu hakkında somut kanılar oluşturur. Ortega'ya göre, bütün kanılardan oluşan dizge, kültürden başka bir şey değildir. Kültür ise, "insanın önüne atılan bir can simidi gibidir ve insanın hayatı anlamsız bir trajedi gibi yaşamamasını sağlar."[105] Böylece yaşamda karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelmek ve yaşanılan zaman ve mekan üstüne fikir sahibi olabilmek için, insanın kültürle donanmış olması gerekir. Nitekim Özlem'in de ifade ettiği gibi "kültür, insanın kendini kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır."[106] İnsan, diğer varlıklardan farklı olarak kültürel bir dünyaya sahiptir. Dolayısıyla insan, sadece fiziksel bir dünyada yaşayan bir varlık değildir.

"Yaşam, yaptığımız ve bize yapılanlardan ibarettir."[107] diyen Ortega, yaşamı yaptığımız ve olduğumuz şeylerin bütünü anlamına gelen ve her insanın kendi başına üstesinden gelmek zorunda olduğu bir "uğraş" olarak görür. Ona göre uğraş, evrende ayakta kalabilmek için, nesneler ve varlıklar arasında kendimize bir yer bulabilmek için gösterilen tavırdır. Böylece insan, yaşadığı dünyanın ilk görünümü karşısında tepki göstermeden yaşayamaz.

---

103 *A.g.e.*, s. 62.

104 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, s. 37.

105 Ortega y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, s. 38.

106 Özlem, *a.g.e.*, s. 155.

107 José Ortega y Gasset, *Some Lessons In Metaphysics*, Trans. By Mildred Adams, W.W. Norton & Co. Inc., New York, 1969, s. 36.

Diğer yandan yaşam, "fikirler ve kanılardan" oluşur. İnsan, fikirleri ve kanıları, ıssız bir adadaki Robinson gibi, kendi başına üretmez, tarihsel ortamından ve çağından devralır. İşte çağın en üst düzeyini temsil eden, canlı ve günceli dolu dolu yakalayan bir dizge olarak kültür her zaman vardır. Ortega'ya göre, bu düzeyin altında kalan fikirlerle yaşayan insan, kendini daha zahmetli ve zor bir yaşantıya mahkum eder.[108]

İnsan yaşamı garip bir gerçekliktir. Çünkü bu gerçeklik bir yandan bir şeyler yapma zorunluluğu, diğer yandan ne yapmamız gerektiğini kararlaştırma zorunluluğudur. Buna göre "yaşamımız, yazgıyla özgürlüğün karmaşasıdır."[109] Başka bir deyişle, "yaşam aynı anda özgürlük ve yazgıdır. Yani yaşam, belirli bir yazgı içinde özgür olmaktır." [110] Burada onun özgürlük ve yazgı kavramlarını birlikte kullanması bir çelişki olarak görülebilir, ancak Ortega için bu çelişki değildir. Çünkü insanın bir ortam ya da dünyada yaşaması onun yazgısıdır. Yani, bu durumu insan kendisi seçmemiştir. Ama bu ortam içerisinde insan, olanakların zenginliği ile karşılaşır ve bu olanaklar arasında tercihlerde bulunma özgürlüğüne sahiptir. Çünkü, "yaşam, çeşitli olanaklar karşısında karar vermenin değişmez sürecidir."[111]

Doğuştan özü belirlenmemiş bir varlık olarak insan, kendisine yüklenmiş olan bütün sorumlulukları, içinde yer aldığı ve yaşadığı ortamında yerine getirerek yaşamını sürdürür. Bu nedenle insanı doğuştan getirdikleri ile değil, sonradan kazandıklarıyla, yapıp ettikleriyle ve uğraşlarıyla anlamaya ve yorumlamaya çalışmak en doğru yol olacaktır. Bu bağlamda "insan, içine düştüğü ortamda varolmak için orada tutunmaya çabalamak zorundadır" diyen Ortega'ya göre insanın öncelikle yapması gereken şey, ne

---

[108] Ortega y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, s. 59-60.
[109] Işık, *a.g.e.*, s. 17.
[110] Ortega y Gasset, *What is Philosophy?*, s. 241.
[111] *A.g.e.*, s. 241.

yapacağını kararlaştırmasıdır.[112] Buna göre, yaşantımızı oluşturan edimler ve uğraşlar, bizde kendiliğinden ortaya çıksaydı, insan yaşamı diye bir şey olmazdı. Böylece yaşam insana, yapılıp bitmiş olarak sunulmaz. Kendisi için sürekli bir sorun oluşturan yaşam karşısında insan, bir tasarım oluşturmalıdır. Çünkü yaşamak, belli bir tasarıma göre davranmaktır.[113]

Sonuç olarak Ortega y Gasset'nin "kökten gerçeklik olarak insan yaşamı" anlayışı, onun bütün öğretisini dayandırdığı bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim onun perspektivizm'e ilişkin düşüncelerini anlayabilmenin yolu da, söz konusu kökten gerçeklik tasarımını anlamaktan geçer.

Perspektivizm ve Hakikat

Temel ve kökten gerçekliğin insanın bireysel yaşamı olduğunu kabul eden Ortega y Gasset, mutlak aklın yerine kişisel aklı, mutlak doğruların yerine de kişilerin kendi yaşamlarına dayanan perspektiflerini koyar. Ortega perspektivizmine göre, her yaşam, evrene ayrı bir bakış açısı anlamına gelmektedir. Bu nedenle hakikat çoğuldur ya da her yaşama biçimine göre başka bir hakikat söz konusudur. Bu başka başka hakikatlerden herhangi birinin ötekine üstünlüğü yoktur. Dolayısıyla bu bakış açılarından biri ötekinden daha doğru değildir.[114] Bu bağlamda perspektivizm ve hakikat ilişkisi, Ortega epistemolojisinde önemli bir konu olarak karşımıza çıkar.

Hübscher'e göre Ortega y Gasset, özellikle bir yöntem düşünürü değildir. Onun düşünme biçimi, Nietzsche'ci anlamda "perspektiv"lidir. Yani Ortega için de bilgi yorumlamadır. Dolayısıyla bulunan yere bağlı olmayan hiçbir doğruluk yoktur. Örneğin, nasıl göz ether titreşimleri arasında bir çokluğa rastlıyorsa, aynı şekilde ruh da hakikatler arasında tek tek hakikatlere rastlar. Buna göre her birey, hatta her toplum,

---

112 Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, s. 74.

113 Ortega y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, s. 59.

114 A. Güçlü, E. Uzun, S. Uzun, Ü.H. Yolsal, *a.g.e.*, s. 1081.

hakikatten payını alır.[115] Burada yanlış olan, herhangi bir perspektifin kendini, diğer perspektiflerden üstün olarak görmesidir.

Ortega'ya göre her insan, evrene kendi bakış açısından yaklaşır. Dolayısıyla her bireyin evrene bakışı aynı değildir. Başka bir deyişle, bir bireyin gördüğünü diğeri görmeyebilir. Zira bir bütün olan hakikat, parçalardan oluşmaktadır.[116] Her bakış açısı hakikatin bir parçasıdır. "Dünyanın nihai varlığı ne madde ne de ruhtur, ne de herhangi bir şekilde belirlenmiş bir şeydir; bir perspektiftir"[117] diyen Ortega, 1916 yılında yazmış olduğu *Hakikat ve Perspektif* adlı bir yazısında ilk defa perspektivizmden bahsetti. O, burada bireysel bakış açısı ile hakikat arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışır. Çünkü ona göre, hakikat ve perspektivizm birbiri ile bağlantılı iki kavramdır. Diğer yandan Ortega, 1923 yılında kaleme aldığı *Çağımızın Sorunu* (*El tema de nuestro tiempo*) adlı eserinde ise, perspektivizm kelimesinin daha kesin ve tam bir tanımını vermeye çalıştı: "Her yaşam evrene yönelmiş bir bakış açısıdır."[118] Hakikatin çoğul olduğu düşünülürse, her bakış açısı hakikatin bir bileşeni durumundadır. Dolayısıyla her birey hakikatin kendine görünen kısmını görür ve bilir, onun gördüğü hakikatin kısmını, başka hiçbir kimse görmeyebilir.[119] Çünkü bir bireyin yerini tutacak ve onun yerini olacak bir yedek ya da vekil yoktur.

Her insan yaşamını, hakikatin bir bölümüne açılmış bir pencere olarak değerlendiren Ortega y Gasset'ye göre, "biz bir ağ içerisinde yaşarız. Bu ağ içerisinde bazı belli şeylere izin verir, bazı şeyleri muhafaza ederiz. Bazı şeyleri seçtiğimizi söyleriz,

---

115 Hübscher, *a.g.e.*, s. 126.

116 Ceplecha, *a.g.e.*, s. 38.

117 Marías, *a.g.e.*, s. 450.

118 José Ortega y Gasset, *The Modern Theme*, Trans. By James Cleugh, Harper, New York, 1961, s. 91.

119 Marías, *a.g.e.*, s. 450.

ancak bazı şeylerin formlarını değiştiremeyiz. Bu bir bilgi işidir."[120] Bu nedenle Ortega açısından bireylerin birbirine pencereleri kapalı değildir. O, bu düşüncesi ile "monadların hiçbir penceresi yoktur"[121] diyen Leibniz'den ayrıldığını göstermektedir. Nitekim her bir monadı (bireyi) evrenin bir aynası gibi değerlendiren Leibniz açısından "her monad doğası gereği temsil edendir; onun bütün özellikleri de temsiller olduğu için, hiçbir şey, onu evrenin sadece bir bölümünü temsil etmekle sınırlandıramaz."[122] Böylece her monadın özünde diğer monadlar temsil edilir. Başka bir deyişle, "her monad da bütün öteki monadların çokluğu kapsanmıştır; bu yüzden monad, özü bakımından, çokluk içinde birliktir."[123] Ancak Leibniz'den farklı olarak Ortega'da her bakış açısının kendi başına bir değeri ve anlamı vardır. Dolayısıyla hiçbir bakış açısı, diğer bakış açılarını kendi içinde toplamaz ve birinin diğerinden üstünlüğü de yoktur. Bu nedenle öğrencisi Marías'ın da ifade ettiği gibi, Ortega perspektivizm konusunda Leibniz'den çok, Nietzsche'ye daha çok yaklaşmaktadır.[124]

Şu halde Ortega'ya göre, "bilgi perspektiftir."[125] Dolayısıyla insan, teşebbüslerinde mutlak bir nesnellikten bahsetmek güçtür. Bir yer ve zamana bağlı yaşayan insan, bu zaman ve mekan bağlamında şeylere yönelir. Zira, her insanın bakış açısı tektir, onun yerini alacak başka bir bakış açısı yoktur.[126] O halde her

---

120 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 88.

121 G. W. Leibniz, *Monadoloji*, çev.Suut Kemal Yetkin, MEGSB Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2.

122 Sebahattin Çevikbaş, *Leibniz ve Felsefesi: Mantık, Fizik ve Metafizik*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 416.

123 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, ss. 314-315.

124 Julián Marías, *José Ortega y Gasset: Circumtance and Vocation*, Trans. By M. Lopez-Morillas, University of Oklahoma Press, USA, 1970, ss. 374-375.

125 José Ortega y Gasset, *The Origin of Philosophy*, Trans. By Toby Talbot, W.W. Norton & Company, New York, 1967, s. 44.

126 Raley, *a.g.e.*, s. 16.

bakış açısı hakikatin kendine görünen kısmını görür. Bu bağlamda her insan gibi, her millet ya da her dönem (çağ) de hakikatten payını alır. Böylece hakikati kavrayışta, nasıl bir insanın yedeği ya da vekilinden söz edemiyorsak, benzer şekilde milletlerin ve çağların da yedeğinden ya da vekilinden söz edemeyiz.

Husserl'in ifade ettiği gibi, "her büyük felsefe, sadece tarihsel bir olgu olmakla kalmaz, aynı zamanda insanlığın tinsel hayatının gelişmesinde çok büyük ve çok özel teleolojik bir işleve sahiptir; yani çağının hayat deneyimi, kültürel yetişkinliği ve bilgeliğinin en yüksek noktasını gösterir."[127] Buna göre bir felsefe, kendini çağın tarihsel ve toplumsal olaylarından soyutlayamaz. Oysa Ortega'ya göre, felsefe geleneğinde, özellikle "akılcı öğreti" bütün zamanlara yayılmış bir öğreti olarak, yaşamsal ve tarihsel perspektiften yoksun kalmıştır. Bununla birlikte bir düşünce sistemi, ancak yaşamsal ve tarihsel perspektifleri birleştirmekle mümkün olabilirdi.[128] Çünkü Ortega'ya göre yaşam, tarihseldir. Dolayısıyla yaşam, dünyadan kendimizi soyutlama değil, tersine dünyada olmaktır. Bu nedenle bir "düşünce"yi ya da "öğreti"yi yaşamın ve tarihin güncelliğinden asla soyutlayamayız.

Bu bağlamda bir tümcenin, mutlak olarak, ne zaman ve kim tarafından söylenmiş ya da yazılmış olduğundan soyutlanarak "kendi anlamı olduğu"nu varsaymak yanlış olur. Bu konuda felsefe tarihine atıfta bulunan Ortega'ya göre felsefe tarihlerindeki öğretiler, bize sanki doğum tarihi ve yaşadığı bir yeri bulunmayan "meçhul filozof" tarafından bildirilmiş gibi sunulurlar.[129] Oysa büyük felsefe sistemleri genel geçer olan evren tasarımları değildir. Bu sistemler, daima onları yaratmış olanların ufkunu da kuşatırlar.[130] Bu nedenle bir düşünceyi ya da öğretiyi anlamaya ve

---

127 Edmund Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, çev. Tomris Mengüşoğlu, YK Yayınları, İstanbul, 1995, s. 69.

128 Ortega y Gasset, *The Modern Theme*, s. 92.

129 Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 113.

130 Hübscher, *a.g.e.*, s. 126.

yorumlamaya çalışırken, içinden çıktığı tarihsel ve toplumsal ortamı göz ardı edemeyiz. Çünkü başlı başına her söylem ya da düşünce önümüze bir ortamın parçası olarak gelir. Böylelikle Ortega, düşünce ile ortamı arasında kopmaz bir bağın olduğuna inanır. Bu bağlamda "düşünmek, ortamla söyleşmektir" diyen Ortega'ya göre, biz istesek de istemesek de ortamımız bizim için her an hazırdır ve birbirimizi anlamamız da, ancak bu sayede müınkündür.[131] Nitekim "biz, ortamımızdan ya da dünyamızdan evrene bakarız."[132]

Böylece Ortega y Gasset açısından bir "düşünce" ya da "öğreti", insanın belli bir ortam içerisinde ve belli bir amaçla gerçekleştiği bir eylem olarak karşımıza çıkar. Bir düşünceyi anlamak istiyorsak, onu hazırlamış olan ortanu ya da çevreyi göz ardı edemeyiz. Şayet bunu yaparsak, elimizde yalnızca düşüncenin soyut bir taslağı kalır. Oysa düşüncenin gerçek içeriğine ve asıl belirgin "anlam"ına kavuşması için, "ilkin hangi amaç ya da işlev için düşünülmüşse onun ortaya getirilmesi gerekir, o amaç ya da işlev fikrin bir ortam karşısındaki eylem niteliğidir. Dolayısıyla "sonsuz fikirler" yoktur. Her düşüncenin, karşısında etkin rolünü üstlendiği ve işlevini yerine getirdiği etkin bir durum ya da ortam çerçevesinde yer alması kaçınılmazdır."[133] Özlem'in de ifade ettiği gibi, "tarih ve toplumun içinde olmamız dolayısıyla onun üstüne çıkarak veya onunla aramıza bir mesafe koyarak bir bilgi üretme imkanına sahip değiliz."[134]

Ortega'nın perspektivizmi Dilthey'dan izler taşımaktadır. Dilthey, "yaşama hakkında bir olgunluğa, şu veya bu derecede, onun içerisinde ulaşılır; ulaşılmış bu olgunluk (duygu ve düşünce

---

131 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 114-115.

132 Marías, *a.g.e.*, s. 366.

133 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 115.

134 Doğan Özlem, *Kavramlar ve Tarihleri-I-*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2002, s. 293.

zenginliği) her aşamada ve her alanda insanlığı da geliştirir."[135] der. Dolayısıyla Dilthey'a göre insanlar, her şeye yaşamın içinden bakarlar. Yaşamın kendisi tarihsel olarak oluşan bir şeydir ve insani-toplumsal olan her şeyi içermesi bakımından yaşama, "tarihsellik"ten ve doğadan farklı bir oluşum olarak da "tinsellik"ten başka bir şey değildir. Hatta insanlar, kendi yaratıları olan "tinsellik"e öylesine gömülürler ki, bu tinsellik, onların tüm yaşantılarını ve evrene bakışlarını da belirler.[136]

Şu halde Ortega y Gasset'ye göre, "felsefe öğretileri" diye adlandırılan bir adlandırma biçimi, aslında her türlü gerçeklikten yoksun soyutlamalardır. Çünkü öğretiler, havada asılı durmazlar; belli zamanlara ve mekanlara kök salmıştırlar. Bu nedenle öğretileri, insanların yaşamında gördükleri işlevinden soyutlayacak olursak, geriye sadece soyut hayaller kalır.[137] Bu nedenle, somut yaşamın bütünü içinde gerçekleşen insan eylemlerinin, ancak bir tarihinden bahsedebiliriz. Buna göre, tarihsel bir varlık olarak insanı, tarihinden ve yaşadığı ortamından asla soyutlayamayız. Çünkü, "tarihsellik insanın özüdür. İnsanı tarihselliğinin dışında nitelemek ve belirlemek mümkün değildir."[138] Zira insan yaşamının anlamı, ancak tarihsellik içinde bulunabilir.

Ortega perspektivizmine göre herhangi bir gerçek, farklı bakış açılarından dolayı, birçok farklı gerçeğe bölünebilir. Örneğin, can çekişmekte olan ünlü bir adamın eşi yatağının baş ucundadır. Bir doktor ise ölüme doğru ilerleyen adamın nabzını saymaktadır. Odada iki kişi daha vardır. Bunlar, görevi gereği olaya tanık olan bir gazeteci ile tesadüf eseri orada bulunan bir ressam. Böylece dört farklı kişi aynı olayı izlemektedir. Ancak aynı olay, içlerinden her birine değişik bir görünümü sunar. Bu görünümler, öylesine

---

135 Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, Türkçesi: Doğan Özlem, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 34.

136 Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, ss. 70-71.

137 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 116.

138 Özlem, "Kaygı ve Tarihsellik", s. 201.

birbirinden ayrıdır ki, onları ortak bir noktada toplamak güçtür. Yani üzüntülü eş ile olayı tam bir duyarsızlıkla seyreden ressam arasında fark büyüktür. Eş ile ressam tamamıyla farklı iki olayı izlemektedirler.[139] Böylece tek ve aynı gerçek, farklı bakış açılarından izlendiğinde, birçok farklı gerçeğe bölünmektedir. Acaba bunlardan hangisi daha gerçektir? Ortega'ya göre bu soruya ne cevap verirsek verelim, bu keyfi olacaktır. Bunlardan birini diğerinden üstün tutmamız, ancak kendi kaprisimizden kaynaklanıyor olabilir. Bu nedenle bütün o gerçekler aynı oranda değerlidir ve her biri bakan kişilerin görüş açılarına uygundur. Burada yapılacak olan, bu bakış açılarını sınıflandırmak, sonra da aralarında en normal ve doğal olanı seçmektir. Böylece gerçek hakkında hiçbir mutlak kavrama ulaşamayız.[140]

Bununla birlikte Ortega'ya göre, bu olaydan bazı pratik sonuçlar çıkarmak mümkündür. Nitekim o, bu dört bakış açısının, ortak payda olan "can çekişme" olayına hangi uzaklıkta olduğunu tespit etmeye çalışır. Buna göre, eş için bu uzaklık çok azdır, hatta yok gibidir. Üzücü olay, onun benliğiyle kaynaşmıştır. Dolayısıyla can çekişen ünlü adamın eşi, olayı seyretmiyor, yaşıyordur. Doktor, eşten biraz daha uzaktadır. Onun görevi, olup biteni ciddi bir biçimde ilgilenmeye zorlar. Gazetecinin bakış açısı ise, acılı olaydan hayli uzaklaşmış durumdadır. Ressam'a gelince, o acılı olayı izlemekten başka bir şey yapmaz.[141] Buradan da anlaşılacağı üzere, kişilerin olaylara "yakınlık dereceleri olaylara duygusal katılım dereceleriyle eş değerlidir; uzaklık dereceleri ise tersine, gerçek olguyu nesnelleştirmemize, salt seyirlik sahneye dönüştürmemize olanak veren kurtuluş derecelerine karşılıktır."[142]

Böylece her yaşamı evrene bir bakış açısı olarak değerlendiren Ortega perspektivizminde mutlak ve değişmez doğruların yerine,

---

139 José Ortega y Gasset, *The Dehumanization of Art*, Trans. By Helene Weyl, Princeton Universty, Press, Princeton, New Jersey, 1972, s. 14.

140 *A.g.e.*, s. 15.

141 *A.g.e.*, ss. 15-17.

142 *A.g.e.*, s. 17.

bireylerin kendi yaşamlarına dayanan bakış açıları daha önemli kabul edilmektedir. Çünkü ona göre hakikat çoğuldur. Yani yaşama biçimine göre değişen hakikatler vardır. Bu bağlamda Ortega, yaşamdan kopuk, salt akla dayanan doğruluk anlayışlarının karşısında yer alır.[143] Yaşanılan ortama bağlı olmayan, hiçbir doğruluğun bulunulamayacağını vurgulayan Ortega'ya göre, her birey kendi yaşamından kaynaklanan bakış açılarıyla olay ve olgulara yaklaşır. Bütün bakış açıları ise, aynı değere sahip olduğu için, gerçek hakkında mutlak ve değişmez bir yargıda bulunmamız güçtür. Dolayısıyla her düşünce ya da bakış açısı kendi adına doğru ya da haklı olabilmektedir.

Ben ve Öteki Sorunu

Ortega y Gasset felsefesinde yer alan önemli bir konu da "ben ve öteki" arasındaki ilişki sorunudur. Söz konusu sorun, felsefe tarihi içerisinde kısmen tartışılsa da, ancak geçen yüzyılda ve günümüzde en çok konuşulan ve tartışılan konuların başında gelir. Özellikle ben yapayalnız mıyım? Benden ayrı bir ben ya da başka ben'ler var mıdır? Başka benler, dış dünyada ne çeşitten bir yer işgal etmektedir? Bu başka benler'in birer başka-ben olarak, benden başkalığı ve birer ben olarak bana benzerliği neye dayanmaktadır? Sen dediğimiz var oluşun özü nedir? Sen ile ben arasında ne tür bir ilişki vardır?[144] gibi sorular, bir türlü sormaktan kendimizi alamadığımız sorulardır. Ancak bu soruların Ortega'daki karşılıklarını ortaya koymadan önce şunu belirtmeliyiz ki, ben ile başkası arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulması pek çok sorunun çözümü konusunda önemlidir.

Her şeyden önce, başkası benim için bir dost, antik çağdaki anlamıyla bir alterego ise ve aynı alterego olma durumu başkası tarafından benim için de kabul edilirse, ben ile başkası arasında

---

143 Dobson, *a.g.e.*, s. 148.

144 Nermi Uygur, *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu*, YK Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 30-31.

sağlıklı bir ilişki kurulabilir. Öte yandan ben ile başka ben arasındaki ilişkinin en sağlıksız biçimi, benlerin kendilerini mutlak olarak kabul etmeleridir. Böyle bir durumda her varlık, ben için varlık olur ve kendi dışındaki her şeye "benim için varlık" gözüyle bakmaya başlar. Her şeyi ben'e indirgeyen bir anlayışta, başkasının varlığı ortadan kaldırıldığı gibi, kendi varlığımı ortaya koyma olanağım da tehlikeye girmiş olur.[145] Bununla birlikte, "kendimi başkasında, başkalarını da kendimde keşfetmem gerektiğine dair inancım olmalıdır. Bu bakımdan başkası kendimi bilişimin ve varlığımın farkına varmamın bir kaynağı olur."[146]

O halde ben ile başka benler arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde ortaya konulması, insanların bir arada yaşamaları açısından hem önemli hem de gereklidir. İşte toplumsal bir varlık olarak insanın diğer insanlarla ilişkisi konusu, Ortega'nın da üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Onun bu konudaki düşüncelerinin hareket noktasında ise, yaşadığı dönemin tarihsel ve toplumsal olayları ve sorunları vardır. Dolayısıyla Ortega'da "ben ve öteki" sorununu daha iyi anlamanın yolu, onun çağındaki tarihsel ve toplumsal olayları dikkate almaktan geçer. Örneğin Ortega'ya göre, yaşanılan çağın en büyük sorunlarından bir tanesi, insanın, yığınlaşması ve niteliksizleşmesidir. Ona göre, kalabalık içinde kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalan insanı, bu durumundan kurtarmak gerekir. Böylece düşüncelerinde yoğun bir şekilde varoluşçu temaların da egemen olduğunu gördüğümüz Ortega açısından, ben ve öteki arasındaki ilişki sorunu, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

İnsan yaşamını kökten bir gerçeklik olarak değerlendiren Ortega y Gasset, bütün diğer gerçeklikleri bu temel gerçekliğe dayandırır. Hatta insan yaşamı dışındaki gerçeklikler, ona göre, ancak ikincil gerçekliklerdir. Ortega, bazı filozofların yaptığı gibi,

---

145 Ali Osman Gündoğan, "Ben ve Başkası İlişkisi", *Dünya Barışı ve Eğitim İlişkileri Sempozyumu*, Atatürk Üniversitesi K.K. Eğitim Fakültesi, Erzurum, 1996, ss. 81-82.

146 *A.g.m.*, s. 82.

yalnız ruha ya da bedene indirgeyerek insanı anlamaya ve yorumlamaya çalışmaz. O, insanı bir bütün olarak değerlendirir. Rasyonalist ve naturalist yaklaşımların insanı açıklama biçimlerini yeterli bulmayan Ortega, insanın hem fiziksel hem de toplumsal ve kültürel bir çevrede yaşadığını söyler. Ona göre seçme şansına sahip olmadığı bir dünyada yaşamak durumunda olan insan, bir nesne değil, bir kişidir. Bu nedenle yaşamak, bir ortamda olmak, dünya ile meşgul olmak ve onun üzerinde eylemde bulunmaktır.[147] Bu bağlamda insan yaşamı soyut bir gerçeklik, iletişimsizlik ve evrende tek başına bir gerçeklik değildir. İnsan, dünyada diğer varlıklarla ve öteki insanlarla birlikte yaşamaktadır. Böylece insanların birlikte yaşamalarından kaynaklanan toplumsal yaşam, önemli bir yapı olarak karşımıza çıkar.

Ortega'ya göre, toplumun ne olduğu konusu ivedilikle ele alınması gereken bir konudur. Çünkü toplumun ne olduğu tam olarak ortaya konulmadıkça, devlet, hukuk, politika, ulus, adalet vb. kavramların anlaşılması güç olur. Ancak öncelikle toplumun dışa vurumu sayılan olayları ve nelerden oluştuğunu iyi bir şekilde ortaya koymak gerekir. Toplumsallığın kendine özgü bir gerçekliği yoktur. Toplumsallık başka gerçekliklerin bir bileşimidir. Tıpkı cisimlerin gerçekte moleküllerin, moleküllerin de atomların birleşmesinde olduğu gibi. Buna göre toplumu, bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu bir yapı olarak değerlendiren Ortega'ya göre toplum, "ortaklık" tan başka bir şey değildir.[148]

Toplumsal yapıyı incelerken, bireyden yola çıkmanın önemine vurgu yapan Ortega, "temel gerçeklik, bizim her birimizin yaşantısıdır ve her birimiz, yaşantımızın oluşturduğu o ortamda, toplumsalın başka her şeyden ayrı ve indirgenemez bir şey olarak görünüp görünmediğini çözümlemesi gereken kişileriz."[149] der.

---

147 José Ferrater Mora, *Ortega y Gasset An Outline of His Philosophy*, New Haven, Yale Universty Press, 1957, ss. 47-49.

148 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 22.

149 *A.g.e.*, s. 22.

Ona göre, yaşantımızın alanını (Tanrı'nın varlığını bir kenara bırakırsak), minareller, bitkiler, hayvanlar ve öteki insanlar oluşturur. Bunlar birbirlerine indirgenemeyen gerçekliklerdir. Toplumsallığı daha çok insana özgü bir nitelik olarak değerlendiren Ortega açısından toplumsal olan, insan eylemlerinden ya da davranışlarından oluşur. Dolayısıyla toplumsallık, insan yaşamının bir olgusudur. İnsan yaşamı ise, herkesin bireysel yaşantısıdır. Belli bir ortamda yaşayan bireyler, bu ortamda uğraşlar, eylemler ve davranışlarda bulunurlar. İşte bütün bunların tamamı, bizim yaşamımızı oluşturur.[150]

Ortega y Gasset'ye göre, "insan kendisini bir ortamda bulur."[151] Elbette insan bu dünyada tek başına değildir. Onun başka insanlarla bir bağlantısı, bir ilişkisi vardır. Buna göre, insani olay nedir? Ortega'ya göre insani olay, her zaman için kişisel bir olaydır. Çünkü insani olan şeylerin yaratıcı öznesi insandır. Her insani edimde ve edimin kaynağında ondan sorumlu olan bir özne vardır. Dolayısıyla insani yaşantı özünde yalnızlıktır. Oysa toplumsal olay, yalnızlık içinde insani yaşamımızın bir davranışı değildir. Bu olay, diğer insanlarla ilişki içinde bulunduğumuz ölçüde ortaya çıkar.[152] Nitekim Ortega, "temel ve inkar edilmez olgu, benim var oluşum değil, dünya ile birlikte var oluşumdur"[153] diyor. Bu demektir ki insan üzerinde, yaşadığı ortamın ya da dünyanın bir etkisi vardır. Bu dünyada sadece insan yaşamaz. Ancak insanın bu dünyadaki konumu farklıdır. Çünkü dünyayı anlamlandıran ve ona bir değer atfeden tek varlık insandır.

Bireysel yaşantıya indirgenemeyen toplumsal olaylar, insanların birlikte yaşamalarından doğan olaylardır. Örneğin birisine selam verme olayında insanın yapıp ettikleri kendi içinden gelen ya da özgür iradesi ile yaptığı davranışlar değildir. Başka bir deyişle bu eylemlerin kaynağı biz değiliz. Biz onların salt

---

150 *A.g.e.*, ss. 22-23.

151 Ortega y Gasset, *Some Lessons In Metaphysics*, s. 77.

152 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 24.

153 Ortega y Gasset, *What İs Philosophy?*, s. 200.

uygulayıcılarıyız. Bir tanıdıkla karşılaştığımızda ona selam veririz, çünkü öyle yapıldığı için bu eylemi yaparız. Böylece bu tür eylemlerin sorumlu öznesi, insanlar, ötekiler, "herkes", topluluk, kısaca belirgin olarak "hiç kimse"dir.[154] Bu bağlamda Ortega, toplumsal olaylar ile görenekler arasında bir bağlantı kurar. Ona göre görenekler, bireyin mecburi olarak benimseyip uyguladıkları insani davranış biçimleridir. Ayrıca görenekler, mekanik olarak benimsetilen, akıl dışı ya da birey dışı gerçekliklerdir. Buna göre göreneklere bağlı bir davranış toplumun iz düşümünde bir davranıştır. Bu noktada Durkheim'i eleştiren Ortega, onun toplumsal olgunun göreneklerden ibaret olduğunu ve göreneğin ne olduğunu da fark etmediğini söyler.[155] Bu bağlamda toplumbilimcilerin, toplumsal gerçekliğin doğasını açıklamada yeterli başarı gösteremediklerini belirten Ortega'ya göre, toplumsal gerçeklikler, tarihsel gerçekliklerden uzak olarak değerlendirilemez. Toplum ve tarih her ikisi de insan yaşamında kök salmış gerçekliklerdir.[156]

Öte yandan Ortega y Gasset'ye göre, insan ve hayvan arasında temel niteliksel bir farklılık vardır. İnsan zaman zaman nesnelerle doğrudan ilgilenmekten vazgeçebilir; çevresinden kopabilir ve dünyaya sırt çevirip kendi iç dünyasına dalabilir. Dolayısıyla insanın bir süre de olsa kendini nesnelerin köleliğinden sıyırma yetisi vardır. Bu yeti birbirinden çok ayrı iki gücün varlığını gerektirir. İlki, ağır bir tehlikeye düşmeksizin çevredeki dünyayla az çok uzun bir süre ilgisini kesebilme; öbürü de dünyadan çekildiğinde gidecek, kalacak bir yerinin bulunmasıdır.[157] Böylece insanın bir "dışsal" bir de "içsel" yönünden bahsetmek mümkündür. Oysa hayvanın hep kendisinin dışında olup bitene ve çevredeki şeylere dikkat kesilme zorunluluğu vardır. Hayvan

---

154 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, ss. 24-25.

155 *A.g.e.*, s. 26.

156 Raley, *a.g.e.*, s. 36.

157 Ortega y Gasset, *a.g.e*, s. 34.

kendisinden başka olan şeylerin güdümünde kalmak durumundadır. İnsan gibi kendi benliğine dalma, bir hayvan da asla olamayacak bir özelliktir. Bu nedenle hayvan salt "ötekileşmedir."[158] Ancak Ortega'nın burada kullandığı "ötekileşme" kavramı, "başka insanlar" anlamında kullanılan "öteki" kavramından farklı anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu iki kavramı birbiri ile karıştırmamak gerekir.

İnsanın kendini dünyadan çekme gücü ve kendi içine dalma yetisi, ona bahşedilmiş bir armağan değildir. Nitekim insan, hepsini kendisi yapmak zorundadır. İnsan bu özelliği sayesinde, salt "ötekileşme" olmaktan da kurtulur. İnsan yaşantısının kaynağı yine kendisi olduğu için, insan diğer şeyler tarafından sürekli kendinden uzaklaştırılarak yaşamaz. İnsan yaptığı eylemlerinden sorumlu bir varlıktır. Bununla birlikte insan, hep dış dünyaya sırt çevirerek ve kendi benliği içine dalmış bir şekilde yaşamını sürdürmez. İnsan, diğer varlıklarla ve öteki insanlarla ilişkili olan bir varlıktır. Nitekim insan, sahip olduğu bu özellikleriyle dış dünyadaki şeyleri değiştirme ve çevresinde bir güvenlik payı oluşturma başarısı gösterir. İnsana özgü bu başarının adı "teknik"tir. Zira teknik sayesinde insan, yaşamında ilerlemeler ve gelişmeler kaydetmiştir. Ortega bunu, insanın iç dünyasından çıkıp, dış dünyaya yönelmesi olarak değerlendirir.[159]

Dış dünyaya yönelen insan, nesnelerin boyunduruğuna girmez, o dış dünyaya kendi fikirlerini gerçekleştirmek ve yaşadığı gezegeni kendi benliğinin tercihleri doğrultusunda biçimlendirmek için yönelir. Yine bu yönelişinde insan, kendini ötekine taşımaktadır. Bu bağlamda Ortega'ya göre insanlık tarihi boyunca dönemsel olarak ve giderek daha karmaşık ve yoğun biçimlerde yinelenen üç ayrı aşama görmek mümkündür: 1.aşama: Bu aşamada insan kendini kaybolmuş ve çevresindeki şeylere gömülüp batmış gibi duyar (*ötekileşme* aşaması). 2.aşama: İnsan güçlü bir çabayla kendi iç dünyasına çekilerek, çevresindeki şeyler

---

158 *A.g.e.*, ss. 34-35.

159 *A.g.e.*, ss. 35-36.

ve onlara egemen olma olasılığı üstüne fikirler oluşturur (*benliğe dalma aşaması/düşünsel yaşam/theoria*). 3.aşama: İnsan yeniden dünyada belirerek, önceden tasarlanmış bir plana göre harekete geçer (*eylem aşaması/aktif yaşam/praxis*).[160]

"İnsanın yazgısı her şeyden önce *eylem*'dir"[161] diyen Ortega'ya göre düşünce, insana armağan edilmiş değildir. İnsan düşünceyi kendisi oluşturmuştur. Binlerce yıl süren bir çaba sayesinde insan, düşünceyi kendi üretmiştir. Bu çaba hala devam etmektedir. İnsan, evrendeki diğer varlıklardan farklı olarak, "kendisini yaşamına ve yaşamını da kaçınamayacağı sorumluluklar altında belirli uğraşlara adamak zorundadır. İşte bu zorunluluk tüm canlılar arasında yalnızca türümüze tanınmış bir ayrıcalık, fakat aynı zamanda da bir yüktür."[162] Böylece yaşamı sürekli bir uğraş içerisinde olan, hatta ona kendini adayan insanın, hayvandan ayrılan belirgin farkları vardır. Yine hayvandan farklı olarak insan, kendi varlığının bilincine varabilen ve uğraşlarını kendisi oluşturabilen tek varlıktır.[163] Buna göre insan, sahip olduğu şeylerden çok, yaptığı şeylerden ve davranışından ötürü zoolojik ıskalanın dışına çıkar.[164]

Ortega'ya göre insanlık tarihinde karşılaşılan dönemsel aşamaların sonuncusu olan "eylem" (aktif yaşama ya da praxis) aşaması insanlığın önemli bir aşamasıdır. Ancak eylem, önceden uzun uzadıya "düşünerek" çıkardığımız bir tasarıma uyarak, çevremizdeki somut nesnelere ve diğer insanlara yönelttiğimiz etkinliktir. Bu nedenle "düşünce olmadıkça sahici eylem yoktur, eylemle yerli yerince ilintili olmadıkça eylemle ilişkisiyle canlılık

---

160 *A.g.e.*, ss. 36-38

161 *A.g.e.*, s. 38.

162 José Ortega y Gasset, *Avcılık Üstüne*, çev. Derin Türkömer, YK Yayınları, İstanbul, 1997, s.14.

163 *A.g.e.*, s. 15.

164 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 43.

kazanmadıkça, sahici düşünce de yoktur."[165] Dolayısıyla "düşünce" ve "eylem" Ortega düşüncesinde aynı oranda değerlidir. Ona göre, hem düşünceyi eylemden soyutlayanlar hem de düşüncelere dalmaktan tümüyle vazgeçen, salt eylemi yücelten yaklaşımlar hatalıdır.[166] Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Ortega, yaşamsal akıl felsefesi ile bu konuda uzlaştırıcı bir yol takip etmiş ve insan yaşamında hem düşüncenin hem de eylemin öneminden bahsetmiştir. Onun söz konusu bu uzlaştırıcı tavrı ise, felsefesinin diğer boyutlarına yansımıştır.

İnsan yaşamını kökten gerçeklik olarak kabul eden Ortega y Gasset, bu gerçekliği ne tek gerçeklik ne de son gerçeklik olarak kabul etmektedir. O halde başkalarının yaşamının, bizim açımızdan gerçeklik olabilmesi için bizim yaşantımızın can alıcı noktalarında kendilerini duyurmaları gerekir. Buna göre kökten gerçeklik olarak insan yaşamı, (solipsizm'den uzak) özü gereği başka her gerçekliğin kendini duyurması için sunulan bir alan olarak karşımıza çıkar.[167]

Öte yandan, Ortega'nın ifadesi ile hepimiz belli bir ortamın tutsağı durumundayız. Yaşamak zorunda olduğumuz bu ortam ya da dünya, bize hep çeşitli olanaklar sunar. Dolayısıyla dünyamız bizi, her zaman tek bir eyleme zorlamaz. Olanakların zenginliği karşısında insan, "seçme özgürlüğüne" sahiptir. Fakat insanın dışındaki varlıkların (taşın, bitkinin ve hayvanın) böyle bir ayrıcalığı yoktur.[168] Hep bir şeyler yapmak durumunda olan insanın, ne yapması gerektiği zorunlu olmadığı gibi, onun eylemleri daha önceden de tayin edilmiş değildir. İnsan yapacaklarını kendi kararlaştırır ve seçer. Başka kimse onun yerine bu işi yapamaz. Çünkü Gündoğan'ın da ifade ettiği gibi, "hayatımı yaşamak, yalnız benim gerçekleştirmem gereken bir iştir. Hiçbir

---

[165] *A.g.e.*, s. 44.
[166] *A.g.e.*, s. 46.
[167] *A.g.e.*, s. 54.
[168] *A.g.e.*, s. 57.

anımı başkasına aktaramam, hayatımı yaşaması için başkasına vekalet veremem, bir başkasının da vekaletini üstlenemem."[169]

Ortega'ya göre evrende sonsuz şeylerin ortasında yer alan insan, "kökten gerçekliğinde yalnızdır."[170] Ancak "yalnız olan tek ve biricik olan değildir. Tek olmak, biricik olmak, kendisinin eşi ve benzeri bulunmamak demektir."[171] Bu nedenle evrende sonsuz şeylerin arasında yer alan insan, diğer insan varlıkları ile birlikte yalnızdır. Böylece Ortega'da "yalnızlık", aynı cinsten diğer varlıkları da gerektiren bir yalnızlık olarak karşımıza çıkar.[172] Bu bağlamda insanın temel özelliği olan yalnızlığını onaylamaya imkan veren pek çok neden vardır:

> Başkalarıyla konuşmak ya da dostluk kurmak isteğimizin temelinde yatan neden, yalnızlığımızdır. Başkalarıyla konuşmak veya onlarla dostluk kurmak, onlarla paylaşabileceğimiz bir ortaklığımızın bulunduğunun kabulüne dayanır. Böyle bir kabule dair inancı olan herkes, başkalarıyla iletişim kurma ihtiyacına da sahiptir.[173]

Ortega'ya göre insan, kökten yalnızlığından, "kökten eşlik" arayışı ile uzaklaşmaya çalışır. Bu arayışımızda, "yaşamı bizimkiyle bir potada eritecek ... kişiyi ararız. Bunun için değişik girişimlerde bulunuruz. Bir tanesi dostluktur. Ama en yücesi aşk dediğimiz şeydir. Gerçek aşk iki yalnızlığı değiş tokuş etme çabasından başka bir şey değildir."[174]

Öte yandan insan, yaşamak zorunda olduğu ortam ya da dünya ile hesaplaşmak durumundadır. Bu hesaplaşmanın anlamı, insanın minerallerle, bitkilerle, hayvanlarla ve diğer insanlarla zorunlu olarak yüzleşmesi demektir. Bu bağlamda varlıklar arasında bir ilişkinin var olduğunu kabul eden Ortega, "bizim her birimizin

---

169 Ali Osman Gündoğan, "Yalnızlık ve Dayanışma", *Felsefe Dünyası*, Sayı: 30, T.F.D. Yayınları, Ankara, 1999, s. 37.

170 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 62.

171 Gündoğan, *a.g.m.*, s. 37.

172 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 62.

173 Gündoğan, *a.g.m.*, s. 37.

174 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 63.

ortamında ya da dünyasında kendisiyle ilintisi bulunmayan hiçbir şey yoktur, insanın kendisi de o ortam ya da dünyanın bir parçası olan her şeyle ilintilidir"[175] der. Şu halde içinde yaşadığımız ortam ya da dünya, bir ilintiler ve uğraşlar alanı olarak karşımıza çıkar.

Bu noktada Ortega'ya göre, insan yaşamı hakkında şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: *Birincisi*, gerçek anlamıyla insan yaşamı, herkesin kendi yaşamıdır ve kişiseldir. *İkincisi*, insanın hep belli bir ortamda bir şeyler yapar olmasıdır. Buna yaşamın ortamsallığı ya da ortama bağlı olarak yaşama zorunluluğu da denir. *Üçüncüsü*, içinde yer aldığımız ortam önümüze hep çeşitli olanaklar çıkarır. Dolayısıyla ister istemez özgürlüğümüzü kullanmak zorundayızdır. *Dördüncüsü*, yaşam aktarılamaz, yani yapacaklarımızı kararlaştırma uğraşında kimse bizim yerimizi alamaz. Yaşamımız kendi kendimize karşı bir sorumluluktur. Bütün bunları tek bir cümlede özetlersek, yaşamın kişisel, ortamsal, aktarılamaz ve sorumlu olduğu gerçeği karşımıza çıkar.[176]

Ortega insanı çevreleyen ortamın, onun gerçek kişiliğinin öbür yarısını oluşturduğunu düşünür. Onun ortam'dan kast ettiği ise, "ben'i saran her şeydir." Yani dış dünya, toplumsal olaylar, tarihsel geçmiş, insanın bedeni, ruhu. Buna göre üstün olan gerçek, ne doğa ne de bilinçtir, sadece insan yaşamıdır. Gerçeğin kökü yaşamsal olduğu için, insan ile ortamı arasında açık bir savaşım vardır. Bu savaşımda insanın silahları (bize dışarıdan gelen) "düşünceler bütünü" ve (içeriden gelen) "inançlardır."[177]

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, insan yaşadığı dünyada diğer varlıklarla birlikte yaşar ve onlarla ilişki halindedir. Ortega, insanın bu ilişkisinde onun beden yönüne ve dokunma duyusuna önemli bir vurgu yapar. Ona göre insan, her şeyden önce bir bedende bulunan varlıktır. İnsan kendisini bedenine hapsedilmiş duyar. Böylece bedeni insanı kaçınılmaz biçimde uzamsal yapar.

---

175 *A.g.e.*, s. 66.

176 *A.g.e.*, ss. 69-70.

177 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, ss. 344-346.

Yani beden insanı belli bir yere yerleştirir ve başka yerlerde bulunmasını olanaksızlaştırır.[178] Diğer taraftan insan yerini değiştirebilir, ancak insanın hep bir "burada"sı vardır. Ortega'ya göre "dünya da, içindeki her şeyle birlikte, *benim için buradan* var olmak zorunda olduğundan, otomatik olarak perspektive dönüşür. Yani nesneleri *buraya* göre yakın ya da uzak, *buranın* sağında ya da solunda, *buranın* yukarısında ya da aşağısında bulunurlar. Bu, insan dünyasının üçüncü yapısal yasasıdır."[179] Buna göre, öteki insanın da bir "burada"sı vardır. Ancak "öteki'nin buradası benimkiyle aynı değildir. Bizim "buradalarımız" birbirini dışlar, kesişemezler ve birbirlerinden ayrıdırlar. Bu nedenle dünya onun gözüne benimkinden her zaman farklı bir perspektiften görünür."[180]

Ortega y Gasset, ben ve öteki arasındaki ilişki sorununu "toplumsallık" konusundaki düşüncelerini ortaya koymak için ele almaktadır. O, öncelikle içinde yaşadığı ortamda toplumsal olarak nitelenebilecek bir davranışın ve ilişki yapılarının olup olmadığının bir araştırmasını yapar. Bu bağlamda varlık türlerini inceleyen Ortega, dünyadaki varlıkların mineraller, bitkiler, hayvanlar ve insanlar olarak sınıflandırıldığını belirtir. Ona göre toplumsallığın ölçütü, varlıkların birbirlerine karşı eylemlerinde "karşılık verebilme" gücünde yatar. Ortega, bu gücün gerçek anlamda sadece insanda bulunduğunu, onun dışındaki diğer varlıklarda bulunmadığını tek tek bütün varlıkları ele alarak göstermeye çalışır.

Geleneksel varlık sınıflamasından yola çıkan Ortega y Gasset, öncelikle minerallerden başlar ve bu konuda ilkin taş örneğinden hareket eder. Ona göre, bir kişinin taş karşısındaki eylemi asla toplumsal olarak değerlendirilmez. Zira bizim taşla ilgili olarak gerçekleştirdiğimiz eyleme, taşın karşılık vermesi diye bir şey

---

178 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 85.

179 *A.g.e.*, s. 85.

180 *A.g.e.*, s. 86.

düşünülemez. Taşın hiçbir eylem yeteneği yoktur. Dolayısıyla taşla ilişkimizde eylemimiz tek yönlüdür.[181] Çünkü taşın bütün durumları belirlenmiştir.[182] Bitkilere gelince, taşta olduğu gibi bitki de bize karşılık vermez ve bitkilerde eylem yeteneğine sahip olmadığından, onlarla ilişkimizde her zaman tek yönlüdür. Diğer taraftan Ortega, hayvanlarda durumun biraz farklılaştığına dikkat çeker: "Karşımızda bir hayvan bulunduğunda ilişki farklılaşır. Bir hayvanla bir şey yapmak istediğimizde, eylem tasarımımızda benim o hayvan için var olduğum ve onun benden kendine yönelik bir eylem beklediği, kendini o eyleme hazırladığı, benden beklediği o eyleme karşı tepkisini de hazırladığı inancı etkili olur."[183] Böylece hayvanla olan ilişkide artık insanın eylemleri tek yönlü değildir. Yani insan eylemlerini gerçekleştirmeden önce hayvandan alacağı tepkiyi hesaba katar. Dolayısıyla Ortega'ya göre insan ile hayvan arasındaki ilişkide hayvanın "karşılık veren" bir varlık görünümü vardır. Ancak hayvanın bizim eylemlerimize tam anlamıyla karşılık vermesi düşünülemez. Zira "toplumsal davranış"ın ne olduğunu ortaya koymaya çalışan Ortega'ya göre toplumsal sözcüğü, insanın kendisine karşı tavır koyan bir takım varlıklar karşısında, tavır koymasıyla şekillenen bir gerçeği ifade eder.[184] Bu nedenle hayvanın insana karşılık vermesi çok sınırlıdır. Böylece insan ile hayvan arasındaki ilişkiyi asla toplumsal bir olay olarak değerlendiremeyiz.

İnsan eylemleri ile hayvanın gösterdiği ya da göstermek zorunda olduğu hareketler birbirinden oldukça farklıdır.[185] Çünkü insan, yalnızca karşısındaki varlığa yönelik eylemlerin kaynaklandığı merkez değil, aynı zamanda insanın karşısındaki varlıkta, ona yönelik eylemlerin kaynaklandığı merkez olma durumundadır. Başka bir deyişle, eylemde bulunan her iki varlık

---

181 *A.g.e.*, s. 95.
182 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, s. 111.
183 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 95.
184 *A.g.e.*, ss. 96-97.
185 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, s. 93.

birbirlerini hesaba katarak, karşılık vermelidirler.[186] Dolayısıyla bu durumu biz, insan ile hayvan arasındaki ilişkide asla göremeyiz.

Ortega'ya göre doğası gereği belirlenmemiş bir varlık olarak insan, varlıklar arasında toplumsal davranışı sergileyen tek varlıktır. Eylemlere karşılık veren insan, ancak kendisi gibi olan diğer insanlarla gerçek anlamda toplumsal bir ilişkiyi gerçekleştirebilir. Başka bir deyişle, karşılıklı birbirimizi hesaba kattığımız bir ilişkide biz toplumsallığı yakalayabiliriz. Bu bağlamda Ortega, ben'in karşısında yer alan, kendisi gibi olan başka ben'lerle olan ilişkiyi araştırma konusu yapar ve şu soruyu sorar: Acaba benim yaşam dünyamda "öteki insanlar" dediğim varlıklar nasıl görünüyorlar?[187] İnsanın diğer varlıklardan farklılıklarını ortaya koymaya çalışan Ortega, bu konuda fikirlerinden etkilendiği Nietzsche'ye ait bir sözden hareket eder. Nietzsche'nin "doğayla baş başayken kendimizi öylesine rahat ve keyifli duymamızın nedeni, doğanın bizim hakkımızda bir görüşü olmayışıdır"[188] sözünden yola çıkan Ortega, "öteki insan"ın taştan, bitkiden ve hayvandan farklı bir özelliğe sahip olduğu üzerinde durur. Çünkü ben'in öteki hakkında bir görüşü olabildiği gibi, ötekinin de ben hakkında bir görüşü olabilir. Dolayısıyla ben ve öteki insan arasındaki ilişkide birbirini hesaba katma vardır. Husserl'in de ifade ettiği gibi, başka ben'ler ilkin birer varlıktır, doğal davranışın özü gereği, şu ya da bu biçimde gerçek dünyanın bir parçasıdır. Ancak onların benim için olan varlığı, masa gibi, bitki ya da hayvan gibi bir varoluş değildir. Başka benler benim için, yalnızca birer nesne değildir. Başkaları, ben'i olan birer öznedir. Yani onların da benimki gibi birer ben'i vardır.[189]

Bu bağlamda Ortega, ben'in başka ben'lerle olan ilişkisini derin bir "birliktelik" olarak değerlendirmektedir. Ona göre, "ben

---

186 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 97.

187 *A.g.e.*, s. 98.

188 *A.g.e.*, s. 99.

189 Uygur, *a.g.e.*, s. 50.

taşın varlığını hesaba katarım ... ama taş benim varlığımı hesaba katmaz. Taş gibi, hemcinsimi de hesaba katarım, ama taştan ayrı olarak, hemcinsim de beni hesaba katar. Nasıl benim için o var ise, onun için de ben varım. Bu son derece özel bir birlikteliktir, çünkü karşılıklıdır."[190] Böylece ben kendim için değil başkaları için de varım, başkaları da benim için vardır. Bu nedenle eylemlerimizi gerçekleştirirken, başka insanları hesaba katmak zorundayız. Çünkü ben'in yaşamına anlam katan başka ben'lerin varlığıdır.

O halde başka ben'ler de bu dünyanın parçalarıdır. Ancak bu dünya sadece fiziksel bir dünya değil, aynı zamanda kültürel bir dünyadır. Ben ve ötekinin karşılıklı birlikteliği konusunda başkasını "hesaba katma" olayı üzerinde duran Ortega, "bir başka insanı gördüğümde, gördüğüm yalnızca o değildir, aynı zamanda onun beni gördüğünü de görürüm, yani öteki insanda hep ona yansımış olan ben de bulunurum"[191] diyor. Bu nedenle iki insanın birlikteliğini, bir masa ya da sandalyenin yan yana durmasından çok daha anlamlı bir birliktelik olarak görmeliyiz. Nitekim toplum içinde yaşayan bireyin yaşamının anlamı, onun diğer insanlarla birlikte yaşamasında yatar. Çünkü birliktelik ya da toplum diye adlandırılan gerçek, varlıklarını değiş tokuş eden ve karşılıklı olarak biri öbürü olan, ancak iki şey arasında var olabilir.[192]

Ortega'ya göre, insanın kendi yaşamı ve kendi yaşamı içindeki her şey insanın kendisine aittir. Bu yönü ile insan yaşamı içkin bir nitelik taşır. Diğer yandan insan yaşamında bir başka gerçeklik daha vardır. Bu, yaşamımızda açık ve seçik olan başka insan yaşamlarının olduğu gerçeğidir.[193] Bu nedenle başkaları ile birlikte bir dünyada yaşayan birey, başkalarına yönelmek ve onlarla ilişki kurmak durumundadır. Yani ben, kendi içkin yapısından çıkıp, ötekine doğru yönelmelidir. Çünkü insanda "bir arkadaşlık, topluluk ve birlikte yaşama telaşı vardır." Böylece,

---

190 Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, s. 74.

191 *A.g.e.*, ss. 74-75.

192 *A.g.e.*, s. 75.

193 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, ss. 103-104.

yaşamımız denilen o yalnızlığın derinliğinden, onun kadar köklü bir arkadaşlık ve topluluk arayışı içinde yüzeye doğru yükseliriz. Her insan, yaşamında başkaları da olsun ister. Buna göre, içine saplanıp kaldığımız yalnızlıktan kurtulmalı ve başkalarıyla birlikte ortak bir varlıkta erimek için girişimlerde bulunmalıyız.[194] Bu düşünceler ile Ortega'nın Dilthey'dan etkilendiğini görmekteyiz: Dilthey açısından da yaşama bütünlüğü ya da kısaca yaşama, bireyin başkaları ile olan ilişkilerinin, başkaları ile karşılaşmaların bütününden başka bir şey değildir. Bireysel bilinç, "başkaları ile bir arada olma" ile elde edilen bir şeydir. Böylece, birey kendisini başkaları ile bir arada olma halinin bir ürünü olarak kavrar.[195]

Görüldüğü gibi Ortega y Gasset'de insan, ben'den başka, bir de "öteki insan" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bir insan eyleme geçmeden önce, ötekinin tepkisini hesaba katmak zorundadır. Zira, karşılıklı hesaba katma, karşılıklılık, ilişkiyi toplumsal olarak niteleme izini verir. Bu nedenle Ortega'ya göre, öteki olmak insanın başına gelebilecek bir kaza ya da talih değil, temel bir niteliktir.[196] Hatta Ortega "ben, yalnızlığımda, "insan" gibi bir genel adla adlandırılamazdım. O adın anlattığı gerçeklik, gözüme ancak bana yanıt ya da karşılık veren bir başka varlık bulunduğu zaman görülür."[197] der. Bu noktada Ortega, Husserl'e bir göndermede bulunur. Ona göre Husserl'de de "insan" sözcüğünün anlamı, bir kişinin diğeri için var olmasını gerektirir. Başka bir deyişle, "insanların çevrelerinde başka insanlar bulunmadıkça, kavranamayacakları da aynı ölçüde açıktır."* Böylece bir insanı, toplumun dışında ve ona yabancı olarak söz etmek hem çelişkili hem de anlamsızdır. Dolayısıyla insan, özünde

---

194 Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, ss. 76-77.

195 Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Anahtar Kitaplar , İstanbul, 1994, s. 137.

196 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, ss. 111-112.

197 *A.g.e.*, s. 112.

* Ortega, Husserl'e ait olan bu cümleyi onun "Descarteşçı Düşünceler" adlı eserinden aktarmıştır.

her ne kadar yalnızsa da, o yalnızlığı içinde değil, öteki ile toplumsallık ilişkisi içerisinde, birbirleriyle alışveriş halinde ve ona "karşılık veren" olarak ortaya çıkar.[198] Buna göre Ortega'da ötekinin gerçekliği, ben'in gerçekliği kadar temel bir niteliktir. Burada Sartre'ı anmadan geçemeyeceğiz. Nitekim "başkası, hem varoluşum, hem de kendimi bilişim için gereklidir" diyen Sartre'a göre,

> benliğimin tanınması, içeriinin ortaya çıkarılması başkasının da tanınmasına; beni düşünen, bana karşı ya da benim için bir şeyler isteyen bir özgürlük olarak onun da ortaya çıkarılmasına yol açıyor. Bundan sonra, "özneler-arası" adını vereceğimiz bir evren buluyoruz karşımızda. İşte bu evren içindedir ki insan kendisinin ve başkalarının ne olduğunu anlıyor.[199]

Şu halde herkesin kendi yaşamında karşılaştığı ilk şey öteki insanlardır. Böylece insanın yaşayacağı dünya, onun karşısına "insanlardan oluşan bir çevre" olarak çıkar. Bu çevre, hayvanların dünyasından, bitki ve minerallerin dünyasından önce gelir. Dünyanın bütün kalan kısmını, içinde doğup yaşadığımız insan dünyasının ardından görürüz. Bu bağlamda Ortega şöyle bir sonuca ulaşır: İnsan doğumdan başlayarak, kendinden başkasına açık durumdadır. Yani insan, istese de istemese de kendisi olmayan ötekine yani *alter*'e açıktır.* Ötekine açık olma, insanın sürekli bir durumudur. Ortega buna, "yaşamımın ufkunda birilerinin hazır bulunuşu" diyor.[200] Ancak ona göre öteki ile birlikte oluşun bu düzeyinde öteki, bizim için soyut bir gerçekliktir. Fakat ben, ötekine yönelik eylemlerde bulunmaya başlayınca, birliktelik somutlaşmaya başlar. Buna göre, ötekine açık bulunmak edilgen bir şeydir, bir açıklığın temeli üstünde, benim ötekine yönelik edimlerde bulunmam, onun da bana karşılık vermesi gerekir. Ben ve öteki'nin birlikte karşılıklı ilişkisi sonucunda ise, "biz" adını verdiğimiz yeni bir gerçeklik ortaya

---

198 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 112.

199 Sartre, *Varoluşçuluk*, s. 85.

* Ortega, söz konusu durıma "diğerkâın" adını vermektedir.

200 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 113-114.

çıkar. Ortega'ya göre bu şekilde, öteki ile ilk somut ilişki biçimi, ilk toplumsal ilişkidir.[201] Max Weber açısından da, "bir iç yaşantı hali olarak beklenti, başkalarının durumu gözetilmeden bir eyleme yol açıyorsa, bu eylem bir toplumsal eylem olmaz."[202] Böylece gerçekten de toplumsal bir eylem, ancak başkaları gözetilerek yapılan bir eylemdir.

Birlikte yaşadıkça ve "biz" gerçeğini oluşturdukça insanlar birbirlerini daha iyi tanır ve anlar. Biz gerçeğini oluşturan insan Ortega'ya göre artık şu gerçekle karşılaşır: "Öteki, benim için artık çok yakındır ve başkalarıyla karıştırılması olanaksızdır. Öbürlerinden ayrılamayacak herhangi biri değildir, eşsiz bir Öteki'dir. O zaman öteki, benim için *sen* olur."[203] Böylece insan sırasıyla, önce ötekine açık bulunur, sonra öteki benimle "biz"ler ilişkisine girer ve bu ilişki de öteki insan eşsiz bir birey olarak, yani "sen" olarak belirginleşir. Bundan sonraki adımda, sen ile çatışma başlar ve bu çatışmadan sonra "kendimi ben olarak ve yalnızca *ben* olarak keşfediyorum"[204] diyen Ortega, alışılmışın aksine birinci kişi olan "ben"e en son ulaşır. Yani ben, biz ve sen'den sonra ortaya çıkmaktadır. Onun bu düşüncesi bize yine Husserl'i hatırlatmaktadır. Çünkü Husserl açısından da "benim tam bir ben olarak var olabilmemin koşulu, ben-olmayan, ama benim için kendi başına ilk yabancı başka-ben'in, yani sen'in var olmasıdır."[205] Diğer taraftan Ortega, Husserl'in öteki kavramını temellendirmede bazı başarısızlıklarının da olduğunu belirtir. Ancak "kendi öğretimi sunmak için Husserl'inkinin derinine

---

201 *A.g.e.*, ss. 116-117.

202 Doğan Özlem, *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, Küreyel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 221.

203 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 117.

204 *A.g.e.*, s. 118.

205 Uygur, *a.g.e.*, s. 187.

eleştirisini yapmanın bir yararı olmaz"[206] diyen Ortega, bu konuda ne tür eleştirilerde bulunduğunu ise, açıklamamıştır.

Ortega y Gasset "insanoğlu, ister öteki olsun ister ben olayım, belirlenmiş ya da saptanmış bir varlık değildir; varlığı zaten var olma özgürlüğüdür. Bunun sonucunda insan, yaşadığı sürece her zaman o ana değin olduğundan farklı olabilir" der.[207] Doğası gereği belirlenmemiş bir varlık olarak insan, yaşayarak eylemlerde bulunarak, öteki insanlarla ilişki kurarak vs. özünü zaman içerisinde oluşturur. Dolayısıyla insan, yaşadığı dünyada tek başına bir anlam ifade etmez. Onun varlığının bir anlam kazanabilmesi için, öteki insanlara ihtiyaç vardır. "... İnsani dünya benim gözümde insanların oluşturduğu bir ufuk olarak belirlenir, o ufkun en yakın çemberi benim için Sen'lerle, yani benim için eşsiz olan bireylerle doludur."[208] diyen Ortega'ya göre, öteki de ben kadar temel bir niteliktir. Ancak burada şu soru akla gelebilir. Acaba bu senler bizim için hep bir dost mudur? Ya da ötekinin varlığı bir tehdit ve tehlike oluşturur mu? Ortega'ya göre, "öteki doğası gereği, biçimsel olarak tehlikelidir." Ancak buradaki tehlikeli ifadesi, düşmanca veya kötü anlamında kullanılmaz. Aksine iyi ve mutluluk verici de olabilir. Ama tehlikeli olduğu sürece, her iki karşıt durum aynı oranda olasıdır. Bu kuşkulu durumdan kurtulmak için, denemek gerekir. Hiç tanımadığımız birinin yarattığı tehlikenin oranı, tanıdığımız insana göre daha fazladır. Fakat ne olursa olsun ötekinin yarattığı tehlike hiçbir zaman tam anlamıyla yok olmaz. Yani başka insanların kendilerine özgü tehlikeleri vardır.[209] Buna göre, öteki insan ile toplumsal ilişkimizin her zaman az çok bir savaşım ve çatışma niteliği taşıdığını vurgulayan Ortega, öteki insanlarla girilen savaşım ve çatışmalar sırasında insanın kendi sınırlarını ve ben olarak kendini keşfettiğini söyler. Böylece Ortega'da farklı ve eşsiz bir

---

206 Ortega y Gasset *a.g.e*, s. 128.

207 *A.g.e.*, s. 158.

208 *A.g.e.*, s. 150.

209 *A.g.e.*, ss. 160-161.

bireyselliği ifade eden ben, senler'den sonra, onların arasında doğar. Başka bir deyişle, ben kökten gerçeklik ve kökten yalnızlık olarak yaşamın içinde değil, birlikte yaşama denen o ikincil gerçeklik düzleminde ortaya çıkar.[210]

Sonuç olarak, ben ve öteki arasındaki ilişki, egoizmi, ben ve sen ikiliğini aşan ve "biz" duygusuna dayalı bir ilişki temeline dayanmalıdır. Her şeyden önce, "başkasının benim gibi bir varoluşa, şahsiliğe ve hürriyete sahip olduğunu ya da sahip olması gerektiğini kabul etmem gerekir. Hatta kendimi başkasında, başkasını da kendimde keşfetmem gerektiğine dair bir inancım olmalıdır."[211]

Kitleleşme, Kitle Toplumu ve Seçkin İnsan

19. yüzyılda Avrupa'da başlayan kitleleşme ya da yığınlaşma sorunu, 20. yüzyılın başlarında Batı'da yine önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. Kitleleşme ya da yığınlaşma, birtakım toplumsal şartların zorunlu sonucunda ortaya çıkmış olan toplumsal bir hareketliliktir. Özellikle sanayi devrimi, beraberinde birçok yenilik ve bunun da paralelinde birçok sorun getirmiştir. Nitekim sanayi devrimi, sanayi alanında birçok yeniliklere, yeni iş gücü arayışlarına, hızla büyüyen kentlere ve bu kentlerde iş bulmak amacıyla gelen insan güçlerine, fabrikalaşmanın yarattığı monoton yaşam tarzına, değişen ahlaki değerlere ve yeni bir toplum yapısına yol açmıştır. Toplumsal ve ekonomik yapıda meydana gelen son derece büyük değişiklikler karşısında ise yöneticiler, bilim adamları, düşünürler ve filozoflar çözüm yolları aramışlardır. 20. yüzyılın başından itibaren "kitle-toplum, kitle-insan ve bunların oluşturduğu dünya görüşü, hayat felsefesi, inanç ve değerlerini belirleyen kitle kültürü ortaya çıkmıştır. Bu dönemin tarih felsefesine damgasını vuran kişiler (N.Danilevkski, O.Spengler, A.J.Toynbee, N.Berdyaev ve W.Schubart) büyük

---

210 *A.g.e.*, ss. 169-170.

211 Gündoğan, "Ben ve Başkası İlişkisi", s. 82.

ölçüde kitle kültürünün uygarlığımızı tehdit ettiği gerçeğine dikkatlerimizi çekmişlerdir."[212]

20. yüzyılın başlarından itibaren varoluşçu filozoflar da, kitleleşme sonucunda ortaya çıkan "bireyin toplum içinde yalnızlığa itilmesi" olayına, tepkilerini ortaya koymuşlardır. Onlara göre kitleleşme ya da yığınlaşma içerisinde kaybolan birey, ancak kendi varoluşu çerçevesinde kurtarılabilirdi. İşte kitleleşmeye ve kitleleşme sonucunda ortaya çıkan "kitle insanı" ve "kitle toplumu" anlayışlarına karşı çıkan filozoflardan bir tanesi de Ortega y Gasset'dir. O, *Kitlelerin İsyanı* adlı çalışması ile sıradan, niteliksiz kalabalıkların oluşturduğu kitleleri ve kitlelerin yönetimleri ele geçirmesini eleştirir. Çözüm olarak seçkin ve nitelikli insanların yönetimleri ele geçirmesini savunan Ortega, söz konusu problemi sosyo-psikolojik bir analizle çözmeye çalışır. Ona göre, uygarlığı tehdit eden kitleleşme ya da sıradan ve niteliksiz insanların egemenliği, yeni başlayan çağın bir özelliği ve aynı zamanda tarihsel bunalımın da bir nedenidir.

Kitleler, insanlık tarihinde büyük roller oynamıştır. Ancak kitlelerin bilinçsiz hareketleri, bireylerin bilinçli hareketleri yerine geçmesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkınıştır. Gustave Le Bon'a göre kitle (kalabalık ya da yığın) kelimesi en basit anlamıyla "milliyetleri, meslekleri, cinsiyetleri ve kendilerini bir arada toplayan tesadüf her ne olursa olsun, rastgele bir fertler topluluğunu ifade eder."[213] Böylece kitle ya da yığın, niteliksiz ve bilinçsiz hareket eden insan kalabalıklarını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Ortega y Gasset'nin kitleleşme olgusuna karşı oluşunun temel amacı, "kitle" içinde kaybolan bireyi kurtarmak ve ona bir "birey" olduğu bilincini kazandırmaktır. Ancak kitleleşme ya da yığınlaşma olgusuna karşı çıkarken, insanın toplumsal bir varlık

---

[212] Orhan Türkdoğan, *Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 195.

[213] Gustave Le Bon, *Kitlelerin Psikolojisi*, çev. Selahattin Demirkan, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1974, s. 31.

olduğu gerçeğini de gözden uzak tutmamak gerekir. Zira insan, "kendini bildiğinden beri, toplum gerçeğini de bilir, içinde yaşadığı toplumdan etkilenir, onu etkiler. Yani, insanın davranışlarının büyük bir kısmı "sosyal"dir."[214] Bu nedenle insanın toplumsal ve kültürel bir dünyada yaşadığının bilincinde olması önemlidir. Ancak toplum içinde birey, eğer yalnızlaşır, niteliksizleşir ve sıradanlaşırsa, işte o zaman büyük bir sorun var demektir. Nitekim Ortega'nın kitleleşmeye karşı oluşu da buradan başlar.

Bir filozofu içinde yaşadığı çağın toplumsal ve tarihsel şartlarından ayrı düşünmek olanaksızdır. Bu nedenle Ortega y Gasset'de yaşadığı dönemde, ülkesi İspanya'da yaşananlardan etkilenmiş bir filozoftur. Onun kitleleşme konusundaki düşüncelerinin arkasında, diğer düşüncelerinde olduğu gibi yaşadığı çağın, toplumsal, tarihsel ve siyasal olayları vardır. Nitekim özellikle sanayi devrimi sonrası başlayan ve 20. yüzyılda daha da netlik kazanan, toplumun kitleleşmesi ya da yığınlaşması ve bu yeni durumun getirdiği sorunlar, Ortega'nın bu konudaki düşüncelerine yön vermiştir. O da söz konusu yaşanan olumsuzluklara çözüm bulmak adına, birtakım tespitlerde bulunmuştur.

Ortega'ya göre, Avrupa kamu hayatında son derece önemli rol oynayan bir gerçek vardır. Bu gerçek kitlelerin (masses) iktidarı tam anlamıyla ele geçirmiş olmalarıdır. Ancak toplumu yönetme konusunda kitlelerin son derece deneyimsiz ve bilgisiz oluşları Avrupa'nın, insanların, ulusların ve medeniyetin büyük bir bunalım içinde olduklarının apaçık bir delilidir. Ortega y Gasset, yaşanan bu tabloya "Kitlelerin İsyanı" adını vermektedir. Kitleler birtakım toplumsal ve tarihsel nedenlerle ortaya çıkan insan gruplarıdır. Kitle kavramının daha çok sosyolojik analizi üzerinde duran Ortega'ya göre, kamu yaşamı sadece politik bir yaşam değildir, eşit bir şekilde hatta öncelikle entelektüel, ekonomik ve

---

[214] Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Bas. Yay. Dağ., İstanbul, 1996, s. 51.

dini bir yaşamdır. Dolayısıyla kamu yaşamı, giyimden eğlenceye bütün örf ve adetlerimizi kapsar.[215] Ona göre daha önce belki de bu kadar sorun olmamış olan kitleleşme olgusu, çağının somut bir gerçeğidir. Ortega ile benzer fikirlere sahip olduğunu gördüğümüz Gustave Le Bon'a göre de "eski inançlarımızın sarsıldığı ve kaybolduğu, cemiyetimizin eski direkleri birer birer yıkıldığı halde, kalabalıkların baskısı ve nüfusu, hiçbir şeyin baskısı altında olmayan, hükmü daima büyüyen bir kudret haline gelmiştir. Bu bakımdan içine girmekte olduğumuz çağ, hakikaten kitleler çağı olacaktır."[216]

Çağının bir "yığınlaşma" ve "dolulaşma" problemi ile karşı karşıya olduğunu belirten Ortega'ya göre, şehirler insanlarla dolu, evler kiracı, oteller turist dolu, istasyonlar yolcularla dolu, kahveler müşteri dolu, ünlü doktorların odaları hasta dolu, tiyatrolar seyirci dolu. Böylece boş bir yer bulabilmek adeta günlük bir problem halini almıştır. İşte toplumda gözlemlenen bu yeni durumun arkasında yatan gerçek, "yığınlaşmadır", yani medeniyetin meydana getirdiği yer ve araçları işgal eden kalabalıklar.[217] Böylece daha önce problem olmayan kitleleşme ya da yığınlaşma artık toplum için bir problem olmuştur. Çünkü kalabalıklar, toplumda en iyi yerlere, hatta daha önce seçkinlerin bulunduğu yerlere yerleşmişlerdir.

"Yığın" kavramı üzerinde detaylı bir şekilde duran Ortega, bu kavramın niceliksel olduğunu söyler. Ona göre söz konusu kavramın sosyolojik analizini yaptığımızda karşımıza "toplumsal kitle" (social mass) kavramı çıkar. Buna göre toplum, her zaman iki bileşenin dinamik birliğinden oluşur. Bu iki bileşenden biri "azınlıklar", diğeri "kitleler"dir. Azınlıklar (minorities) özel niteliklere sahip bireylerden oluşmuş gruplardır. Kitle (mass) ise, özel niteliklere sahip olmayan bireylerin bir araya gelmesi ile oluşur. Ancak, kitle kavramı sadece "emekçi kitle" için

---

215 Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, s. 11.

216 Le Bon, *a.g.e.*, s. 23.

217 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 12.

kullanılmaz. "Ortalama insan" şeklinde değerlendirilen kitle insanı, birbirinden nitelik olarak ayırt edilemeyen insanların ortaklaşa oluşturduğu genel bir tip olarak ortaya çıkar.[218]

Ortega'ya göre, ne çeşit olursa olsun, bir azınlık oluşturmak için, her azınlık üyesinin öncelikle kendisini özel ve kişisel nedenlerle "yığın"dan ayırması gerekir. Kendisini yığından ayırabilen azınlıkların diğer üyelerle uyuşması, her birinin kendisine özgü bir tutum takınmasından sonra gelir. Bunun sonucunda üyeler arasındaki benzerlik, büyük ölçüde aynı olmak değildir. Azınlığın kendisini yığından ayrı tutmak için bir araya gelişi, her azınlığın teşkili için gereklidir.[219] Ortega, özel bir takım niteliklere sahip insanların oluşturduğu azınlık kavramı yerine, daha çok "seçkin azınlık" kavramını kullanır. Tarihin akışı içinde ortaya çıkan kitleleşmenin getirdiklerini eleştiren Ortega'ya göre, kitlelerin ülke yönetiminde bulunmaları büyük bir talihsizliktir. Bu nedenle yönetimler tekrar seçkin ve nitelikli insanlara teslim edilmelidir. Le Bon'da benzer düşünceleri paylaşır. Ona göre de, "medeniyetler şimdiye kadar küçük bir fikir aristokrasisi tarafından meydana getirilmiş ve idare olunmuştur. Asla kitleler tarafından değil, kalabalıklar yalnız yıkıcı kuvvete sahiptirler. Bunların üstünlüğü ve hakimiyetleri her vakit bir kargaşalık ve düzensizlik ifade eder."[220]

Ortega'ya göre yığınlaşma içinde birey, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle bireylerin kendilerini yığınlaşmadan kurtarabilmeleri ve özel niteliklere sahip bireyler, yani "seçkin insanlar" olabilmenin yollarını aramalıdırlar. "Tek gerçeklik insanın kendisidir."[221] diyen Ortega, bireyi toplum içinde eritmez. Çünkü ona göre kökten gerçeklik olarak insan yaşamı, ancak herkesin kendi yaşamıdır. Her birimizin yaşamı başkalarına ait ya

---

218 *A.g.e.*, s. 13.

219 *A.g.e.*, s. 14.

220 Le Bon, *a.g.e.*, ss. 25-26.

221 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 57.

da ortak bir yaşam değildir. Örneğin başkalarının acısı bizim için kökten bir gerçeklik değil, ikincil bir gerçekliktir.[222] Buna göre seçkin azınlığın her bir üyesi, özel ve nitelikli olması bakımından kendini kitleden ya da yığından ayırır.

İyi ya da kötü olsun kendisi için hiçbir hedef seçmeyen kitle, kendini "herkes gibi hisseden" ve bu halinden rahatsızlık duymayan, böyle olmakla da kendini mutlu hisseden herkestir. Seçkin azınlıklara gelince, burada söz konusu edilen seçkin insan tipi, kendini üstün gören ve kibirli insan tipi değildir.[223] Şu halde insanlık en köklü bir şekilde iki çeşit sınıfa ayrılmıştır. Bunlar "güçlük ve görevleri, üst üste yığarak kendilerinden büyük talepte bulunanlar ve kendilerinden özel hiçbir şey talep etmeyenler."[224] Bu sınıflamadan da anlaşılacağı üzere Ortega'da insanlık "seçkin insanlar" ve "kitle insanları' şeklinde iki kutupta toplanmıştır. Ancak bütün insanlığı bu şekilde iki kategoride toplamak ise, ayrıca üzerinde tartışılacak bir konudur.

Öte yandan Ortega y Gasset'de toplumun kitleler ve seçkin azınlıklar şeklinde ikiye ayrılması, toplumun sosyal sınıflara bölünmesi olarak değerlendirilmemelidir. Nitekim Ona göre her iki sınıfta hem "kitle" hem de "azınlık" durumlarına rastlanabilir. Şöyle ki, "seçkin" diye bilinen özelliklerde "kitle" ve bayağılık egemen olabilir. Ayrıca yaratılışı itibariyle özel nitelikleri gerektiren ve bu niteliklerin bulunduğu varsayılan entelektüel yaşamda bile, yarı aydınlığın, niteliksizliğin, bu yaşamın gerektirdiği özelliklere hiçbir zaman sahip olamayacakların ve zihinsel yapıları dolayısıyla yetersiz kişilerin giderek başarı kazandıkları görülebilir. Yine kitle dediğimiz yapıya en iyi örnek olan işçiler arasında, disiplinli kafalar ve soylu insanlar olabilir.[225] Bu düşüncesi ile Ortega, kitle ve seçkin insan ayrımında kesin sınırların çizilemeyeceğini vurgulamaktadır.

---

222 *A.g.e.*, s. 53.

223 Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, ss. 14-15.

224 *A.g.e.*, s. 15.

225 *A.g.e.*, s. 16.

Bununla birlikte toplumda, özleri itibariyle özel yeteneklere sahip insanlar olmadan yürütülemeyecek işler vardır. Bir sanatçının gösterebileceği davranışlar ve kamu işlerinde siyasi karar verebilme yeteneği gibi. Seçkin insanların yürüttüğü bu faaliyetler, ne zaman ki kitlelerin eline geçmeye başladı, işte o zaman büyük sorunlar patlak vermiştir. Kitleler siyasi hakimiyeti ellerine geçirmeye başlayınca da iş çığırından çıkmıştır. Bu durumun demokrasi anlayışının da değişmesine yol açtığını belirten Ortega'ya göre, "kitlelerin, kanun dışında, doğrudan doğruya harekete geçtikleri, amaç ve arzularını baskılarla kabul ettirdikleri bir hiper-demokrasi (hyper-democracy) ortaya çıktı."[226] Ayrıca kitlelerin ayaklanışı sonucu, kitle de şöyle bir inanç egemen olmaya başladı: "sıradan kafa taşıdıklarını bilen insanlar, bu sıradanlık hakkını ilan etmek ve onu istedikleri şekilde topluma kabul ettirmek."[227]

Şu halde kitlelerin egemen olduğu toplumsal yapıda "herkes" gibi olmayan, "herkes" gibi düşünmeyen insanların yaşama şansı düşüktür. Burada herkes kelimesi ise, olumsuz nitelikler gösterenleri ve kişilikten yoksun olanları ifade etmektedir.[228] Ortega'ya göre kitleleşme olayı yeni bir olay değildir. İnsanlık tarihinde bunların örneklerini görmek mümkündür. Örneğin Roma İmparatorluğunun tarihi aynı zamanda azınlıkları ortadan kaldırıp, onların yerlerine yerleşen kitlelerin ayaklanış tarihidir. Dolayısıyla kitleleşme olayını çok eski zamanlarda bile görmek mümkündür. Ortega, Spengler'in bu konu üzerinde durduğundan bahseder. Spengler'e göre yığınlaşmanın artması sonucu, dev binalar kurma gerekliliği ortaya çıkmış ve "kitleler çağı, devasa boyutlar çağı" olarak görülmüştür.[229] Böylece Ortega gibi, toplumun yığınlaşmasının büyük sorunlara yol açtığını kabul eden

---

[226] *A.g.e.*, s. 17.
[227] *A.g.e.*, s. 18.
[228] Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 25.
[229] Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, ss. 19-20.

Spengler'e göre, şehirdeki kalabalıklaşmalar gerçek insan yerine, yığınlar şeklinde birbirine dengesizce bağlı olan ve bir çeşit göçebe olan "parazit şehirliyi" ortaya çıkarmıştır.[230]

Ortega'ya göre "bir çağ, olumlu ve olumsuz eğilimlerden oluşan bir bütündür."[231] Dolayısıyla herhangi bir devirde yaşayan insan, kendi devrini geçmiş devirlerden daha üstün görme ayrıcalığına sahip değildir. Çünkü kendi zamanlarındaki yaşamdan daha zengin, daha mükemmel olan "klasik" çağlardan söz edilebilir.[232] Bu nedenle her çağı kendi şartları içinde değerlendirmek, en doğru değerlendirme biçimidir. Zira bugünün şartları ile geçmişin şartları hiçbir zaman aynı değildir. Toplumsal olayları değerlendirmede "tarihselci" bir yaklaşım da sergileyen Ortega'ya göre, "yaşanan gün ile geçmiş arasındaki ilişkide en önemli problem, geçmiş ile yaşanan gün arasındaki vahim kopuştur."[233] Diğer yandan geçmişe saplanıp kalmanın da doğru olmadığını düşünen Ortega, insan yaşamının, değişme ve oluş halinde olduğunu söyler. Buna göre "yaşamı belirleyen varlık değil oluştur, gerçekleşme, bir doğrultuya yönelme, bir takım amaçlara ulaşma, değerleri hayata geçirmedir."[234] Bu nedenle Ortega y Gasset felsefesinde, bir zaman boyutu olarak "gelecek" önemli bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkar.

Toplumda karar verme yetkisini elinde bulunduran kitle insanı, elindeki bütün olanaklara rağmen yapıcı hiçbir faaliyet göstermez. Yaşamında herhangi bir amacı olmayan kitle insanı, "kendini akıntıya kaptırmış bir insandır."[235] Ortega, toplumun geleceğinin bu tür insanların eline bırakılmasını büyük tehlike olarak değerlendirir. Kitlelerin tarih sahnesine çıkışlarının birçok

---

230 Oswald Spengler, *Batının Çöküşü I*, Türkçesi: Giovanni Scognamillo, Dergah Yayınları, İstanbul, 1978, ss. 45-46.

231 Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 64.

232 Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, s. 29.

233 *A.g.e.*, s. 36.

234 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1996, s. 398.

235 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 49.

nedeni vardır. Bunlardan bir tanesinin büyük nüfus patlaması olduğunu belirten Ortega'ya göre kitle insanı, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, önünde hiçbir engel tanımadı. İnsan varoluşu açısından, hem fiziksel hem de toplumsal yönleriyle yeni bir sahne kuruldu. Özellikle "teknik" alandaki büyük gelişmeler, kitle insanının elindeki olanakları daha da geliştirdi. Çağın olanaklarından alabildiğince yararlanan kitleler, bu olanakların kaynağını sorgulamaksızın, doğal bir şekilde tükettiler.[236]

Öte yandan, kitle insanının tam karşısında yer alan "seçkin insanlar", yalnız tepki gösteren insanlar değil, yaşamı devamlı bir çaba ve sürekli bir eğitim olarak gören soylu insanlardır.[237] Ortega'ya göre kendini, "kitle"den uzak tutan "seçkin insan" "herkes"in yaşadığı ortak yaşamdan kendini uzak tutarsa, bir tür üst birey (superior individual) konumuna geçer. Bu noktada Holmes, Ortega'nın "seçkin insan" kavramı ile Nietzsche'nin "üst insan" fikri arasında bir benzerlik olduğunu söyler.[238] Ancak bu iki kavramın, her iki filozofun bütün felsefelerini göz önünde bulundurduğumuzda, birebir aynı anlamda kullandıklarını elbette söyleyemeyiz. Bununla birlikte, her iki filozof birbirine benzer bazı düşünceler ileri sürmüşlerdir. Nitekim Nietzsche açısından da, "üstün insan" ya da "trajik insan", soylu, kendini yığın olmaktan kurtaran ve kendi ideallerini kendi koyan bir insan tasarımıdır. "Trajik insan kendisi olan insandır. Kendi gözü, kendi yolu, kendi zevki, kendi değerlendirmeleri, kendi düşünceleri, kendi eserleri olan insandır. ... Trajik insan, soylu insandır."[239] Diğer taraftan, "insan tipinin her yükselişi, şimdiye dek aristokratik toplumun işi olmuştur"[240] diyen Nietzsche'nin, bu konuda Ortega'yı etkilediğini

---

236 *A.g.e.*, ss. 56-58.

237 *A.g.e.*, ss. 65-66.

238 Holmes, *a.g.e.*, s. 109.

239 Kuçuradi, *a.g.e.*, ss. 75-76.

240 Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 189.

görmekteyiz. Nitekim Ortega'ya göre de, "bir toplum her zaman aristokratiktir, dahası bir toplum, aristokratik olduğu ölçüde toplumsaldır ve aristokratik olmaktan uzaklaştığı ölçüde ise toplum olma özelliğini kaybeder."[241]

Niteliksiz yığınların zafer kazanmasını ve bu yığınların yönetimi ele geçirmesini eleştiren Ortega'nın bu konuda yapmış olduğu tanı, bütün Batı kültürü için yapılmış tanıya doğru genişletilir. Ortega y Gasset'de, Spengler, Sorokin ve Toynbee gibi kültürlerin önce olgunlaştığına sonra da yok olduğuna inanır.[242] Ona göre, kitlelerin ayaklanışı, biri olumlu diğeri olumsuz olan ikili bir yorumu gerekli kılar. Böylece gerçeklik, kendi içinde zafer veya ölüm gibi ikili bir durumu içerir.[243] Yani yığınların ayaklanması, "bilinmeyen yeni bir hayat düzenine geçişi sağlayabilir, ancak aynı zamanda insanlığın ortak kaderine en büyük felaketi de getirebilir. Belki de ümit, tehlikeye oranla daha zayıftır."[244]

Ortega y Gasset, yaşadığı dönemde teknik bilginin yeterince algılanamadığı düşüncesindedir. Çünkü teknik bilginin artması sonucu, hiçbir yeteneği ve niteliği olmayan kitle insanı, büyük olanaklara sahip olmuştur. Ancak bu olanakları insafsızca tüketen kitle insanı, kendini her alanda söz sahibi görmeye başlamıştır. Teknik bilgi konusunda Ortega, Spengler'in düşüncelerine katılmaz.* Spengler, kültürün ardından daha çok teknik yetenek anlamına gelen uygarlık çağının geleceğini düşünüyordu. Ortega'ya göre, bu düşünce çok iyimser bir düşüncedir.[245]

Kültürü çağın fikirlerinin yaşamsal bir dizgesi olarak değerlendiren Ortega'ya göre, "bir çağı tanımak istediğimizde o

---

241 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 20.

242 Hübscher, *a.g.e.*, ss. 126-127.

243 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 78.

244 Hübscher, *a.g.e.*, s. 127.

* Spengler'in "teknik" konusundaki düşünceleri için bkz. Oswald Spengler, *İnsan ve Teknik*, çev. Kamil Turan, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1973

245 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 83.

çağda nelerin yapılmış olduğunu bilmemiz yetmez, nelerin yapılmamış olduğunu, neyin olanaksız sayıldığını da bilmemiz gerekir."[246] Bu bağlamda Ortega, kendi çağının üniversite eğitimini eleştirir. "Çağımızın üniversitesi ... kültür öğretimini ya da aktarımını tümüyle ortadan kaldırmış bulunuyor."[247] diyen Ortega, çağının üniversitesini "kültür fukarası" olarak değerlendirir. Bu nedenle çağın gerisinde kalma, sorunların ivediliğini ve güncelliğini yakalayamama çağın en büyük sorunudur. Diğer taraftan ona göre bilim, insanın erişebileceği en büyük kazanımdır. Ancak ondan üstün, onun gerçekleşmesine olanak sağlayan, insan yaşamının kendisi vardır.[248] Bilimde "uzmanlaşma"nın yol açtığı sorunlar üzerinde duran Ortega'ya göre, uzmanlaşma tutkusu çağın büyük bir sorunudur. Uzmanlaşmayı kitle insanının bir özeliği olarak da değerlendiren Ortega açısından, bilimi küçük parçalara ayırmak, bunlardan biri içine kapanmak ve diğerleri üzerinde düşünmekten kendimizi sıyırmak denen "uzmanlaşma" çağın en büyük hastalığıdır.[249] Oysa bir konuyu çok iyi bilmek istenilen bir durumdur, ancak onun dışında kalan her şeyden habersiz bir şekilde yaşamak, hiç de arzulanan bir durum değildir. Özlem'in de ifade ettiği gibi, bilimde aşırı uzmanlaşmalar, beraberinde bilimcilere özgü bir "dar görüşlülük" yaratmıştır. Bu durumun yaygınlık kazanması ise, insanlığı "bilimci" bir tahakküm çağına sokmuştur.[250]

Ortega'ya göre, devlet en büyük tehlikedir. Peki bir devlet neden tehlikeli olur? Ona göre, tekniğin kullanılması ve beraberinde, sanayinin güçlenmesi, yeni bir sosyal sınıf olan orta sınıfı ortaya çıkardı. Orta sınıfın kamu gücünü (public power) eline geçirmesi ve sahip oldukları özelliklerini devlete uygulaması

---

246 Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 64.
247 Ortega y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, s. 39.
248 *A.g.e.*, s. 39.
249 Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, s. 111.
250 Özlem, *Kavramlar ve Tarihleri-I-*, s. 301.

sonucu yeni bir devlet anlayışı ortaya çıktı. Böylece kamu gücü, toplumsal güçle aynı seviyeye geldi ve devlet olağanüstü işleyen görkemli bir makine halini aldı. Bu bağlamda devleti önemli bir baskı aracı olarak değerlendiren Ortega'ya göre devlet, uygarlığın en kolay görünen ve iyi bilinen bir ürünüdür. Buna göre kitle insanı, devleti kendi varlığını koruması için gerekli bir araç olarak görür. Dahası kitle insanı devleti, anonim (anonymous) bir güç olarak görür ve kendini de anonim hissettiğinden, devleti kendi oluşturduğuna inanır. Ülkede bir çatışma patlak verdiği zaman, kitle insanı derhal devletin müdahalesini bekler. İşte Ortega, devletin bu şekilde algılanış biçimine karşı çıkar. Çünkü ona göre, "devlet müdahalesi" uygarlığı tehdit eden büyük bir tehlikedir.[251]

Öte yandan Ortega'ya göre devlet, toplumdaki her şey değildir, devlet toplumun bir parçasıdır. Bu nedenle Hegel'in yaptığı gibi, devleti yüceltme ve mutlaklaştırma anlamsız bir çabadır. Devlet kaçınılmaz bir şekilde gereklidir, ancak devlet bedeni kaplayan bir deri esnekliğinde toplumsal yapıyı kuşatmalıdır.[252] Ancak kitle insanı, bir yanılgı içerisinde "Devlet benim, veya ben Devletim" diyerek kendini adeta bir devlet gibi görmektedir.[253] Ortega'ya göre bütün bunların sonucunda, şöyle bir gerçek kendiliğinden ortaya çıkar:

> Toplum, Devlet için, insan hükümet makinesi için yaşamak zorunda kalacak. Dahası varlığını devam ettirmek için çevresindeki yaşamsal desteklere bağlı olan Devlet, toplumun bütün iliğini emdikten sonra, cansız bir iskelet, hayatı çekilmiş bir organizma, gerçek ölümden daha ilginç paslı bir makine haline gelecektir.[254]

Bu konuda tarihten örnekler de veren Ortega, "faşizm'in kitle insanlarının tipik bir hareketi olduğunu"[255] söyler. Liberal bir devlet anlayışını daha çok tercih eden Ortega y Gasset, devletin

---

251 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 119-120.
252 Mora, *a.g.e.*, s. 57.
253 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 120-121.
254 *A.g.e.*, s. 121.
255 *A.g.e.*, s. 122.

yetkilerinin sınırlandığı ve toplumdaki bireylerin daha serbest ve özgür olduğu bir politik yapıyı benimser.

Bu bağlamda "tarihe bakışımız, Hegel ve Comte'dan oldukça farklıdır"[256] diyen Ortega'ya göre "devletçilik" standart olarak kabul edilen şiddet ve doğrudan eylemin en yüksek şeklidir. Kitleleri bu şekilde idare eden devlet, bireylerin ve grupların bağımsızlıklarını ve geleceklerini tehlikeye sokmaktadır.[257] Diğer yandan devletin varlığının gerekli olduğuna inanan Ortega'ya göre, yönetmek, iktidarı ele geçirmek değil, iktidarı rahat bir şekilde yönetmektir. Aşırı heyecanlı düşüncelerin aksine yönetmek, "elin ağırlığı değil, tabir yerinde ise oturulan yerin ağırlığıdır." Kısaca devlet, bir fikir ve denge durumudur.[258] Böylece sorumlu bir aydın olarak Ortega y Gasset, ülkesi İspanya'da yaşanan sorunların çözümü için büyük çabalar sarf eder. Ona göre, devleti kendi çıkarları için bir baskı aracına dönüştüren ve yönetimi ellerinde bulunduran kitleler, yerlerini bilgili ve nitelikli seçkin insanlara bırakmalıdırlar.

Öte yandan Ortega'ya göre devlet denilen realite, birbirine kan bağı ile bağlanan insanların kendiliklerinden bir araya gelişleri değildir. Birbirinden doğal olarak ayrılmış insanlar, bir arada yaşamaya mecbur oldukları zaman devlet ortaya çıkar. Bu nedenle her şeyden önce devlet, bir aksiyon planı ve bir işbirliği programıdır. Birlikte bir şeyler yapma iradesi olarak devlet, ne bir kan birliği, ne bir dil birliği, ne bir toprak birliği ve ne de meskenlerin yakınlığıdır. Devlet, bir dinamizm'dir.[259] Böylece Ortega, ırk, kan ve toprak gibi unsurları devletin oluşumunda belirleyici unsurlar olarak görmez. Ona göre bu unsurlar bir devletin varoluş nedenleri değil, sonuçlarıdır. Devlet ortak bir

---

256 José Ortega y Gasset, *Concord and Liberty*, Trans By Helene Weyl, W.W. Norton & Company, Inc., New York, s1963, s. 127.

257 Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, ss. 123-124.

258 *A.g.e.*, s. 127.

259 *A.g.e.*, s. 162.

teşebbüs olduğu için tamamen dinamik bir yapıya sahiptir. Devlet hareket halinde bir topluluktur ve herkes devletin bir parçasıdır. Dolayısıyla bir devlette ırk, kan, coğrafi durum ve sosyal sınıf gibi unsurlar, ikinci planda kalan durumlardır.[260] Bu konuda bir "Avrupa Birliği" fikrini savunan Ortega y Gasset'ye göre, "Avrupa'ya yeni bir hayat verecek olan Kıtadaki insan topluluklarından büyük bir ulus meydana getirmek"[261] gerekir.

---

260 *A.g.e.*, ss. 170-171.

261 *A.g.e.*, s. 183.

ORTEGA Y GASSET'NİN TARİH FELSEFESİ

İnsanı anlamanın ve onu bilmenin yolu, tarihten geçer. Nitekim insan hakkında yapılan her konuşma ve insanın ürettiği her şey tarihle birebir ilişkilidir. Başka bir deyişle nerede insandan söz edilirse orada tarihten, nerede tarihten söz edilirse orada insandan söz edilir. Dolayısıyla bu iki unsuru birbirinden ayırmak neredeyse imkansızdır.[262] Timuçin'in de ifade ettiği gibi, insan, tarihin insanıdır. Tarihi yaratan ve tarihin içine yerleşen ya da genel bir ifadeyle söylersek, tarihi olan tek varlık insandır. Tarihi yaratan insan, aynı zamanda tarihi yazandır.[263] Diğer taraftan tarihsel bir varlık olarak insanın yapıp etmeleri, onun tarihselliğini oluşturur. Yapıp etmeler doğa yasaları tarafından yönetilen olaylar değildir. Aksine, onlar insanın bizzat kendisi tarafından gerçekleştirilir. İnsan ise, tarihsel oluşa bütün olarak, yani bütün varlık koşulları ile katılır.[264] Buna göre tarih, insanın varoluş koşullarındandır.

Collingwood'a göre tarih, insanın kendisi hakkındaki bilgisi içindir. Kendini bilme, insan'nın salt kendi kişisel özelliklerini ve onu diğer insanlardan ayıran şeyleri bilme değil, insan olarak yapısını bilme demektir.[265] Bu bağlamda kendinizi bilmeniz, "ilkin bir insan olmanın ne demek olduğunu bilmeniz, ikincileyin olduğunuz insan olmanın ne demek olduğunu bilmeniz, üçüncüleyin olduğunuz insan olmanın ve başka biri olmamanın ne demek olduğunu bilmeniz anlamına gelir; kimse ne yapabileceğini denemeden bilmediği için de, insanın ne yapabileceği konusundaki

---

[262] Ayhan Bıçak, *Tarih Felsefesinin Oluşumu*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 17-18.

[263] Afşar Timuçin, "Tarih İçinde İnsan", *Felsefelogos*, Sayı: 10, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000, s. 147.

[264] Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, s. 142.

[265] Collingwood, *a.g.e.*, s. 40.

tek ipucu ne yaptığıdır. Öyleyse, tarihin değeri bize insanın ne yaptığını, böylece insanın ne olduğunu öğretmesidir."[266]

Tarih düşüncesi, insanın kendisi hakkında düşünmeye başladığı zamandan bu yana, insan yaşamında önemli bir yer işgal etmiştir. İnsanın vazgeçilmez bir değeri olarak tarih ise, bir konu olarak tarih boyunca çeşitli şekillerde ele alınıp incelenmiştir.[267] Başlangıçta tarih sözcüğü ile hem geçmişte kalan insani ve toplumsal olay topluluğu, yani yaşanmış geçmiş adlandırılmakta hem de aynı sözcükle, bu yaşanmış geçmişi konu edinen bilim, yani "tarih bilimi" kastedilmektedir. İşte felsefe tarihi boyunca söz konusu bu ayrımı yapan filozoflarla karşılaşmak mümkün olduğu gibi, birçok filozofun da hem yaşanmış geçmişi adlandırmakta hem de bu geçmişi konu edinen disiplini anmada sadece tarih (historia) sözcüğünü kullandıkları görülmüştür.[268]

Şöyle ki, Antikçağ Yunan düşüncesinde, "insani geçmiş, bir edebi tür olarak tarih yazıcılığı aracıyla hakkında bilgi edinilen bir zaman parçasıydı ve bu geçmişin, şimdi ve gelecek ile sürekli nedensel bir ilişkisi yoktu."[269] Diğer taraftan Hıristiyanlığın ortaya çıktığı Ortaçağda, Hıristiyan tasarımlarının, tarihin tasarlanışına birçok etkisi olmuştur. Bunlardan bir tanesi, Collingwood'a göre, "tarih karşısında yeni bir tutumun gelişmesidir." Buna göre "tarihsel süreç insanın muradının değil, Tanrı'nın muradının eseridir. Tanrı'nın muradı, insan için bir murat, insan hayatında, insan istencinin etkinliğiyle temsil edilen bir murat olur."[270] Böylece tarih kavramı, Hıristiyanlıkla gelen yeni bir anlam içeriği kazanmış ve teolojik yoldan geliştirilen ve Antikçağın döngüsel tarih anlayışından farklı, çizgisel bir anlayışa geçilmiştir. Kısaca Ortaçağda insanlara, her şeyin Tanrı tarafından belirlendiği bir

---

266 *A.g.e.*, s. 41.
267 Bıçak, *Tarih Bilimi*, s. 5.
268 Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 11.
269 *A.g.e.*, s. 20.
270 Collingwood, *a.g.e.*, s. 81.

dünya tablosu sunulmuş ve insan bu dünya tablosu içinde edilgen bir varlık konumuna getirilmişti.[271]

Öte yandan Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte başta insana bakış olmak üzere birçok konuda yenilikler ortaya çıktı. Özellikle hümanizm hareketleri ve dinde laikleşme süreçleri her konuda etkisini gösterdiği gibi, daha öncekilerden farklı olarak tarih kavramının yeniden ele alınmasına da yol açtı. 16. yüzyılda historia'yı bilgi-kuramsal açıdan belirleme girişimlerinin en önemlilerinden birini F. Bacon'un çalışmalarında buluyoruz. Bacon'da theoria-historia ayrımında, "historia'yı, deney bilgisini öne almakla, "bilim" kavramını salt theoria etkinliğine değil, historia'ya"[272] dayandırmıştır.

17. yüzyılda Descartes, tarihin bir bilgi dalı olduğuna inanmıyordu. Onun tarih anlayışına karşı çıkan Vico ise, tarih yönteminin ilkelerini dile getirme işine kendini vermişti. Vico, matematiksel bilginin geçerliliğini yalanlamamış, ama başka hiçbir bilgi türünün olanaklı olmadığını öngören Descartesçı bilgi kuramını reddetmişti. O, hakikatın açık ve seçik olduğu Descartesçı ilkeye karşı gelmiş, bunun ancak öznel ve psikolojik bir ölçüt olduğunu belirtmişti.[273] Yeniçağın ilk tarih filozofu olarak da kabul edilen Vico, döngüsel bir tarih anlayışını savunmuştur.

Aydınlanma kültürünün en büyük temsilcisi Voltaire, Aydınlanma tarih görüşünün özü olan "ilerleme" idesinin en heyecanlı taraftarlarındandır. Özellikle o, bu düşüncesi ile kendisinden sonrakiler üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. Voltaire göre, doğa biliminde olduğu gibi, tarihte de tek tek olayları birbirine bağlayan yasalar aranmalıdır. Doğa bilgini gibi, tarihçi de olayların çokluğu ve akışı arkasında gizli bulunan yasayı bulmaya çalışmalıdır. Ona göre, bu yasa da ne doğada ne de tarihte tanrısal bir planın gerçekleşmesi değildir.[274]

---

271 Özleım, *a.g.e.*, s. 35.

272 *A.g.e.*, s. 38.

273 Collingwood, *a.g.e.*, s. 98.

274 Gökberk, *Kant ve Herder'in Tarih Anlayışları*, ss. 106-107.

Voltaire'i eleştiren Herder'e göre ise, geçmişe Aydınlanmanın bir ürünü olan "ilerleme" idesi altında bakmak doğru değildir. Yine tarihsel çağları bugünün ölçütleri ile kavramaya çalışmak yanılgılar doğurur. Ona göre her çağ, her dönem, her kuşak geçmişi kendi ölçütleri altında yorumlamaktan başka bir şey yapmamaktadır. Bu düşüncesi ile tarihsel görecilik anlayışını da savunan Herder için, tarih bir iniş ve çıkış sürecidir. Başka bir deyişle tarih, tek çizgili bir akış ve hep ilerleyen bir süreç olarak görülemez.[275]

Herder'i yakından izleyen ve onun tarih felsefesinden etkilenen Kant'a göre Herder, tarihte bir bütünlüğe tam olarak ulaşılamayacağını söylemekle haklıdır. Yine Herder'in tüm tarihe hümanite açısından bakmamız gerektiğini söylemesi de doğrudur. Ancak ona göre, tarihe hümanite açısından olduğu kadar ilerleme açısından da bakmak gereklidir. Fakat Kant için ilerleme teorik değil, pratik açıdan ele alınması gereken bir konudur. Bu nedenle ilerleme, insanlığın gelişimine topluca bakmak için başvurmamız gereken son derece yararlı bir idedir. Bu niteliğiyle ilerleme ahlaksal bir değer taşır. Tarihe bir ilerleme idesi altında bakabilmek için, insani yaşamda bir ereklilik tasarlamanın kaçınılmaz olduğunu ifade eden Kant, tarihe bir ereklilik idesi altında bakmamızı sağlayacak ve bunu gerekli kılacak şeyin "insan özgürlüğü" olduğunu söyler.[276] Bu bağlamda Kant'a göre tarih, "insan türünün bir gelişmesidir; bu gelişmede insan doğaya bağlı olmaktan gitgide kurtulup kendisinin kurduğu bir dünya içinde yerleşmektedir."[277]

19. yüzyıl bir "tarih yüzyılı" olarak anılır. Bu yüzyıla "tarih yüzyılı" dedirten filozofların başında ise Hegel gelir. Tarih felsefesini, tarihin düşünme tarafından ele alınması olarak

---

[275] Özlem, *a.g.e.*, ss. 51-54.
[276] *A.g.e.*, ss. 61-62.
[277] Gökberk, *a.g.e.*, s. 133.

değerlendiren[278] Hegel'e göre tarih, tinin kendi eylemi olarak dünya tarihinde kendi öz bilgisine doğru ilerlemesi sürecidir. Ona göre "dünya-tarihi, tinin özgürlük bilincinin ve bu bilincin meydana getirdiği özgürlüğün gelişmesini sergiler."[279] Collingwood'a göre Hegel,

> tarihe doğadan yaklaşmayı reddeder. Doğa ile tarihin farklı şeyler olduğunu vurgular. Her biri süreçtir ya da süreçler kümesidir; ama doğa süreçleri tarihsel değildir; doğanın tarihi yoktur. ... Tarih, tersine hiçbir zaman kendini yinelemez; onun hareketleri daireler üzerinde değil, sarmallar üzerinden geçer ve görünüşteki yinelenmeler hep yeni bir şey edinmiş olmakla farklılaşmıştır.[280]

Hegelci tarih anlayışını eleştiren Nietzsche'ye göre Hegel, tarihi bir amaca doğru ilerleyen bir süreç olarak görmekte ve bütüncül bir yaklaşımla tarihi ele almaktadır. Fakat Nietzsche bu düşüncenin karşısında yer alır. Çünkü ona göre, tarihte bir ilerlemeden ve en son bir amaçtan bahsedilemez. Tarih, sadece gelip geçici ilgilerin hakim olduğu bir süreçtir.[281] Başka bir deyişle "tarih, daima yeni gerçekleri dile getirir."[282]

Ortega y Gasset'nin düşüncelerinin etkisinde kaldığı, tarih felsefesi konusunda önemli bir filozof da Dilthey'dır. O, bir bilim olarak tarihin sorunlarını bu bilimin içinden gelerek tanımış ve aynı zamanda tarihin Almanya'da bilim olarak gösterdiği güçlü gelişmeyi yakından izlemiş olan bir filozoftur.[283] Kendi dönemi ve kendinden önceki dönemlerin tarih anlayışlarını eleştiren Dilthey'a göre "dönemin tarih anlayışları, tarihi yaşanılan dönemin değerleri açısından ele aldıklarından, tarihsel olayların geçtikleri çağları ve

---

[278] G. W. Hegel, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003, s.31.

[279] *A.g.e.*, s. 167.

[280] Collingwood, *a.g.e.*, ss. 150-151.

[281] Mustafa Cihan, "Nietzsche ve Tarih Eleştirisi", *Atatürk Üniversitesi, FEF, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:36, Erzurum, 2007, s. 214.

[282] Nietzsche, *Güç İstenci*, çev. Sedat Umran, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 467.

[283] Özlem, *a.g.e.*, s. 134.

olayları ortaya koyan toplumları kavrayamazlar."[284] Bu bağlamda Dilthey, Yeniçağın bilgi kuramının, bilen özneyi her türlü psikolojik ve tarihsel kimliğinden soyutlamış bir akıl varlığı olarak değerlendirmesine karşıdır. Dilthey'ı asıl ilgilendiren, "insanla tarihsel ve psikolojik açıdan uğraşmaktır."[285] Diğer taraftan Dilthey bilgi konusunu, insanın "total kimliği"nden yola çıkarak açıklamaya çalışır. Ona göre bilgi konusuna eğilebilmek için, isteyen, hisseden ve bir şey tasarlayıp amaçlar koyan konumu ile insanı, bilginin ve bilgi kavramlarının açıklanmasında temele koymak gerekir. Bu nedenle bilgimizin en önemli unsurları, kişisel yaşamın birliği, dış dünya, dışımızdaki bireyler, onların zaman içerisindeki yaşamları ve bu yaşamların birbirlerine karşılıklı etkileridir.[286]

Çalışmamızın konusunu oluşturan Ortega y Gasset de tarih konusuna ilgisiz kalmamıştır. O, tarih konusundaki düşüncelerini ortaya koyarken büyük ölçüde en yakın manevi selefi Dilthey'ın etkisi altındadır. Nitekim "yaşama ilişkin düşüncelerimizi en çok Dilthey'a borçluyuz"[287] diyen Ortega'ya göre tarih, "yaşamımız olan temel gerçekliğin sistematik bilimidir."[288] Ortega, insanın doğuştan bir doğasının olmadığını kabul eder. Ona göre insan, kendini ve yaşamını tarih içinde şekillendirir. Başka bir deyişle, tarihsel bir varlık olarak insanın ne olduğunun anlaşılması onun geçmişini, tarihini anlamakla mümkündür. Bu bağlamda Ortega'nın tarih felsefesini ele alacağımız bu bölümde, öncelikle onun tarih felsefesinde ön plana çıkan "insan doğası ve tarih" arasındaki ilişki konusunu ele alacağız. Bu konuyu, yine onun tarih felsefesinde önemli yeri olan "tarihsel kuşaklar kuramı" ve "tarihsel akıl" konuları izleyecek.

---

[284] Bıçak, *Tarih Felsefesinin Oluşumu*, s. 159.
[285] Dilthey, *a.g.e.*, ss. 17-18.
[286] *A.g.e.*, ss. 18-19.
[287] Ortega y Gasset, *"History As A System"*, s. 216.
[288] *A.g.e.*, s. 223.

İnsan Doğası ve Tarih

İnsan ve insan doğasının ne olduğu sorunu, bütün zamanların en önemli sorunu olmuştur. Çünkü başka birçok konu, bizim insan ve insan doğasına ilişkin görüşlerimize dayanır. İnsan yaşamının anlamı ve amacı, ne yapmamız gerektiği ve neyi başarıp başaramayacağımız konuları, bütün bunlar bizim temelde neyin gerçek ve doğru "insan doğası" olduğuna ilişkin düşüncelerimizden etkilenir. Ancak insan doğasının gerçekte ne olduğuna ilişkin ise, birbiri ile çatışan çok sayıda görüş vardır.[289] Bununla birlikte, insan doğasından bahsetmenin iki geleneksel biçiminden söz edilir. Bunlardan birincisinde, insan doğası kavramı ile sabit bir öze, hemen hemen evrensel, yani bir başka deyişle, tarihin bir parçası olmayıp doğanın kanunları arasında yer alan insan özelliklerine bir gönderme yapılmaktadır. İkinci kullanım biçiminde, aynı kavram, farklı zaman ve mekanlarda veya farklı koşulların etkisi altında "insan doğası da farklılaşır" önermesinde olduğu gibi, zaman içerisinde kendini gerçekleştiren bir doğayı veya özü ifade etmektedir.[290] Söz konusu bu ikinci kullanımdan yola çıkacak olursak, bu kullanım karşımıza "insan doğası ve tarih" arasındaki ilişki konusunu çıkarır.

Kıta Avrupa felsefesindeki yaklaşımların önemli bir kısmı doğa bilimlerindeki bilimsel aklın egemenliğine karşı, bilginin temel kategorileri olarak tarih, anlama, yorum, anlam ve öznelliğin önemini vurgular. İşte bu yaklaşımın en açık tezahürü "tarihselcilik"tir. Örneğin Herder'e göre, insan varlıkları, davranışları doğal içgüdü tarafından belirlenmediği, daha ziyade tarihsel olduğu için, hayvanlardan farklılık gösterir. Bu bağlamda tarihi insan hayatını anlamanın merkezinde gören tarihselci yaklaşım, insanın evrensel ve değişmez bir doğası olduğu görüşünü kabul etmez. Çünkü İnsan hayatı, düşünceleri ve

---

[289] Leslie Stevensen, *Yedi İnsan Doğası Kuramı*, Yay. Haz. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11.

[290] Norman Geras, *Marx ve İnsan Doğası*, çev. İsmet Akça-M. Görkem Doğan, Birikim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 23.

toplumuna ilişkin doyurucu bir bilgi ya da anlama, ancak tarihsel bir anlama olmalıdır.[291]

Tarih ve toplum bilimlerinin konu ve yöntem açısından, doğa bilimlerinden ayrı olduğu düşüncesini benimseyen Dilthey'a göre, "tinsel obje, her şeyden önce, hissedilen, bağlanılan, yaşanılan, kural, değer ve normlara bağlı olarak mevcudiyet kazanır. Tinsel alanda bu kural, değer ve normlar, insan eylemlerini yönlendiren nedenler, motifler durumundadırlar."[292] Buna göre Dilthey açısından, insanların doğal durumdan toplumsal duruma geçtikleri aşamadan bu yana, insanlar kendi koydukları değer kural ve normlardan örülmüş bir çevrede yaşamaktadırlar. Bu kural, değer ve normlar daha sonra insanların eylemlerini belirleyen unsurlar olmaktadırlar. Böylece insanlar, kendi yaratıları olan "tinsellik"e öylesine gömülürler ki, bu "tinsellik" onların bütün yaşamlarını etkiler ve evrene bakışlarını şekillendirir.[293] İşte Dilthey'a göre söz konusu bu tinsellik, tarihin bir ürünüdür.

İnsan, statik bir varlık yapısına sahip değildir. Bu nedenle değişmeyen ve evrensel bir insan doğasından söz edemeyiz. Nitekim tarih boyunca insan, inişli ve çıkışlı bir yaşam sürdürmüştür. Dilthey'ın da dediği gibi, "tarihin her döneminde ayrı bir yaşama vardır ve bu yüzden yaşamayı tümüyle anlamak olanaksızdır. Çünkü yaşamın özü, zamansallıktır, tarihselliktir."[294] Buna göre tarih, insanın kendisini tanımasını sağlayan en önemli unsurdur. Dilthey'ın söz konusu düşüncelerinden etkilenen Ortega y Gasset ise, "İnsan doğası ve tarih" arasındaki ilişki konusuna, doğa bilimleri ile toplum bilimlerinin konu ve yöntemleri arasındaki farklılıklardan hareket ederek giriş yapar. Ona göre,

---

[291] David West, *Kıta Avrupa Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 113-114.

[292] Doğan Özlem, *Bilim Felsefesi (Ders Notları)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 109.

[293] *A.g.e.*, s. 110.

[294] *A.g.e.*, s. 114.

doğa bir nesnedir, hem de çok küçük nesnelerden oluşan bir nesnedir. Şimdi, nesneler arasındaki farklılıklar ne olursa olsun, aslında hepsinde ortak olan bir temel özellik vardır. Bu, yalnızca onların var olduklarını, gözümüzün önünde bulunduklarını değil, ama aynı zamanda belirli bir yapı ve tutarlılığa da sahip olduklarını gösterir.[295]

Bu bağlamda doğa bilimlerinin amacı, değişen görünüşlerin arkasında yer alan değişmeyen yapıyı kavramaktır. Fakat Ortega, doğa bilimleri yöntemi ile insani ve toplumsal olanı anlamanın mümkün olmadığını belirtir. Nitekim o, bu konuda şunları söyler: "Günümüzde doğal bilimlerin her ne kadar ilke olarak sayıları tüketilmezse de, tüm mucizelerinin insan yaşamının garip gerçekliği önünde her zaman tıkanıp kaldığını biliyoruz."[296] Çünkü insanı kavramak ve anlamak, doğal olguları kavramaktan ve açıklamaktan farklı olmalıdır. Bu nedenle Ortega'ya göre, insan bir nesne olmadığından, onun doğasından söz etmek yanlış olur. İnsanın bir doğası yoktur. Bu nedenle bizim insan yaşamından söz ederken, bu olayı fizik biliminin kavramlarından tamamen farklı kavramlar aracılığıyla ele almamız gerekir.[297]

Varlik anlayışında Ortega y Gasset, Eleacı düşüncesinin temel kavramları üzerinde temellendirilen bir varlık anlayışının dışına çıkmak ister. Bilindiği üzere, Elea okulunun önemli düşünürü Parmenides'e göre, "Varlık hakkında, onun var olduğu dışında hiçbir şey söylenemez. Varlık hareket edemez, değişmez, çok olamaz, zira hareket eder, değişir ve çok olursa, var olmayan bir şey, yokluk haline gelir. Varlığın var olmak dışında hiçbir özelliği yoktur."[298] Şu halde Eleacılığın varlık karşısındaki tutumunun dışına çıkmak gerekir.[299] Ortega'ya göre, "İnsanın varlığından söz etmek için, tıpkı başkalarının Öklidçi-olmayan bir geometri oluşturmaları gibi, ilkin Eleacı-olmayan bir varlık kavramı oluşturmamız gerekiyor. Heraklitos'un ekmiş olduğu tohumun

---

295 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 183-184.

296 *A.g.e.*, s. 185.

297 *A.g.e.*, s. 186.

298 Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2000, s. 32.

299 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 195.

kutsal hasadını alma zamanı gelmiştir."[300] Çünkü Parmenides'den tamamen farklı bir varlık öğretisine sahip olan Heraklitos açısından "evrende hiçbir nesne, nesnelerin hiçbir özeliği yoktur ki, değişmeden aynı kalsın."[301] Böylece Heraklitoscu varlık anlayışında "değişme" kavramı evren ile ilgili en önemli hakikat olarak karşımıza çıkar.

Ortega'ya göre geleneksel anlamda "olmak" terimi, insanın ne olacaksa "olmuş olması" anlamında, sabit ve değişmez bir veri olarak karşımıza çıkar. Bunun anlamı, insanın doğası gereği olması gereken tek şey "olmuş" olduğu şeydir. Oysa Eleacı varlık öğretisinden uzaklaşan Ortega'ya göre, insanın öz varlığı, yalnız olmuş olduğu şey değil, gerçekte insanın olduğu şey geçmişten ayrıdır ve "olmamış olduğunu olmak"tır. Böylece "olmak" teriminin geleneksel anlamından kurtulmak gerekir. Buna göre insan, şu ya da bu olan bir varlık değil, "olma yolunda" olan bir varlıktır. Olma yolunda olmak ise, "yaşamak" demektir.[302]

Bu noktada evrende değişmenin varlığını kabul etmeyen Eleacı varlık anlayışından ziyade, evrende değişmeden aynı kalan hiçbir şeyin olmadığını savunan Heraklitoscu felsefeyi benimseyen Ortega, varlığı açıklama tarzında salt anlıkçılık'tan uzak kaldığı gibi, salt doğalcılık'tan da kurtulmaya çalışır. Bu bağlamda o, insan yaşamının kazara değişen bir bütün olmadığını, aksine değişmenin onun bir özelliği olduğunu savunmaktadır. Nitekim ona göre "yaşam, tözsel bir birlik değil, bir dramdır."[303]

Öte yandan Ortega y Gasset, insanın "yaşam programı" adını verdiği bir programdan bahseder. Bu programa göre öncelikle insan, ortamının önüne çıkardığı güçlüklere doyurucu bir şekilde karşılık veren bir yaşam programı, statik bir varlık formu oluşturur. Ancak insan söz konusu yaşam programını dener ve olmayı

---

300 *A.g.e.*, s. 203.

301 Cevizci, *a.g.e.*, s. 46.

302 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 213.

303 Marías, *History of Philosophy*, s. 457.

kararlaştırdığı kişiliği gerçekleştirmeye çalışır. İnsan, hevesle denemeye atılır ve deneyimi enine boyuna yaşar. Zamanla insan söz konusu kişiliğin kendi gerçek benliği olduğuna derin bir inanç besler. Ancak insan yaşam programını denedikçe, yetersizliklerinin ve sınırlarının farkına varır. Diğer taraftan insan, bütün güçlükleri çözemediği gibi, yenilerini de ortaya çıkarır.[304] Bu durumda Ortega'ya göre insan, başka yaşam programları da tasarlar. Ancak bu ikinci program yalnızca ortama göre değildir. İnsan, yeni tasarımı ile önceki programın olumsuzluklarından kaçınmaya çalışır. Yani insan, önüne geçilmez bir biçimde, olmuş olduğu şeylerden kaçınır. Böylece ikinci varlık tasarımını bir üçüncüsü izler, üçüncü varlık tasarımı ise, ikinci ve birinci göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Bu böyle sürüp gider. Böylece insan, "olma yolunda" ve "olduğundan dönme yolunda" olan bir varlık olarak karşımıza çıkar.[305]

Bu bağlamda insan, kendi deneyimlerinin diyalektik dizisi içinde bir varlık olmaktadır. Bu mantıksalın (logical) değil, kesinlikle tarihsel aklın (historical reason) diyalektiğidir. Bu nedenle asıl üzerinde durulması ve araştırılması gereken "tarihsel aklın" diyalektiğidir. Böyle bir araştırmanın doğal olarak konusu insandır. İnsan ise, ona yapılanlar ve onun yaptıklarından oluşur. Hatta insanın başına başka şeyler de gelmiş olabilir ve başka şeyler de yapmış olabilir, ancak gerçekten onun başına gelmiş olanlar, gerçekten yaptığı şeylerdir. Yani yaşadığı deneyimler dizisidir.[306] Bu nedenle insana olabileceği şeylerle sınır koymanın bir anlamı yoktur. Zira insan, geçmişini göz önüne alarak yaşayan tek varlıktır.

Ortega y Gasset'ye göre, "insanın bir doğası yoktur, onun sahip olduğu şey tarihtir." Başka bir deyişle, "Doğa" ile nesnelerin arasında nasıl bir ilişki varsa, "Tarih" ile insan arasında da aynısı vardır. Augustinus'un "Tanrı'nın doğası yapmış olduğu şeydir."

---

304 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 215.

305 *A.g.e.*, ss. 215-216.

306 *A.g.e.*, ss. 216-217.

demesi gibi, "insanın da kendi yaptıkları dışında bir doğası yoktur."[307] Böylece insanın belirlenmiş, değişmeyen bir doğasından bahsedemeyiz. Varoluşçu felsefenin insan kavrayışında olduğu gibi, insan daha önceden tanımlanamaz ve belirlenemez bir varlıktır. Nitekim Sartre, "insanın özünü ya da doğasını tanımlayan hiçbir değişmez ve ayırt edici özellikler kümesi olmadığını ileri sürer. Ona göre, insanları var olan başka her şeyden ayıran şey, böyle belirli, tanımlanabilir bir doğasının olmayışıdır."[308]

Ortega'ya göre, tarihsel bir varlık olarak insan dışındaki her nesne ya da varlığın belirlenmiş, bir yapısından bahsetmek mümkündür. Örneğin bir taşın bütün özellikleri belirlenmiştir. Taş bulunduğu alanda kalmak için bir mücadele vermez, şuraya ya da buraya hareket edeyim diye karar veremez. Oysa insan, bütün olumsuz şartlara rağmen bir "karar verme" yetisine sahip olarak kendi varoluşunu oluşturabilir.[309] Diğer yandan insani olan her şey değişkendir. Bu durum insanın ayrıcalıklı bir yönüdür. Şöyle ki insan, geçmiş konumuna bağlı kalmadan ilerler. İlerleme sayesinde insanın yeni konumunda, önceki durumundan da yararlanarak daha üstün bir duruma geçmesi gerekir. Çünkü ilerlemek varlığı biriktirmektir, başka bir deyişle gerçeği hazineye dönüştürmektir.[310]

Söz konusu bu ayrıcalıklı yönü dolayısıyla insanın, hayvandan farklı olduğunu söyleyen Ortega'ya göre, bugünkü kaplanın bin yıl önceki kaplandan ne fazla ne de eksik bir yanı vardır. Kaplan varlığını sergilemektedir, hep o ilk kaplandır. Fakat bir birey olarak insan, insanlığını sergileyemez. Kendini başka insanların arasında, onların oluşturduğu toplumun içinde bulur. Bu nedenle onun insanlığı, onda gelişmeye başlayan insanlık, daha önce

---

307 *A.g.e.*, s. 217.

308 S.M. Honer, T.C. Hunt, D.L. Okholm, *Felsefeye Çağrı*, çev. Hasan Ünder, İnge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 393.

309 Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, ss. 21-22.

310 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, s. 219.

gelişmiş ve doruğa ulaşmış olan bir başka insanlıktan başlar. Böylece insan "varlığını biriktiren" bir varlık olarak, hayvandan ayrıdır. Örneğin insan yaşama kaplan gibi hep sıfırdan başlamak zorunda değildir, bir artı noktasından başlar ve kendi büyümesini de ona ekler.[311] Marías'ın da ifade ettiği gibi, bireysel yaşam her zaman tarihseldir. Tarihsellik bizim her birimizin yaşamının bir parçasıdır. Bu nedenle bir insanı anlamak istiyorsak, onun tarihi ile bağlantı kurmalıyız.[312] Fakat Ortega'ya göre, insan işlerinin bütün yönleri ile değişken olduğu, hiçbir yerleşik ve somut yanlarının bulunmadığı düşüncesi doğru bir düşünce değildir. Çünkü söz konusu insan olduğu için, onun varlığının salt değişken olduğu değil, aynı zamanda ilerlediğini de söylemek gerekir.[313]

Şu halde insan yaşamı, her zaman ona verili olandan daha fazla özellikleri içerir. Nitekim Ortega'ya göre insan, biyolojik ihtiyaçlarından daha fazlasını isteyebildiği gibi, ihtiyaçlarının da yaratıcısı bir varlıktır. Ayrıca insana yaşamı hazır olarak verilmediğinden o, hep geleceğe dönük olarak yaşar. Martí-Ibáñez bu durumu şu örnekle açıklıyor: "Bu atom çağında insan gövdesi,

Yirmi bin yıl önce Altamaria mağarasının duvarına bizon resmi çizdiği zamanlardaki ile aynıdır. İnsanın değişken etken olarak tarihi vardır. İnsan sürekli değişir ve hep belirli inançlara dayanarak ve onların üstünde yaşar."[314]

İnsan doğasının değişmez, sabit ve evrensel olduğu iddiasında bulunduğumuz zaman, insanın tarihsel bir varlık olduğu gerçeğini göz ardı etmiş oluruz. Oysa insanın özünün "tarihsellik" olduğuna vurgu yapan tarihselci yaklaşıma göre, insanın yapısı değişmez, sabit ve evrensel bir yapı değildir. İşte Ortega y Gasset bu düşünce üzerinde yoğunlaşmaktadır. Benzer durum daha önce Dilthey tarafından da yapılmaya çalışılmıştır. Şöyle ki Dilthey'a göre de insan, kendini ancak tarihte tanıyabilir. Yani insan varlığı hakkında

---

311 *A.g.e.*, ss. 219-220.

312 Marías, *a.g.e.*, s. 458.

313 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 217-218.

314 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 338.

bir bilgi imkanı, bize ancak tarih vasıtasıyla açılır. İnsan kendini tarihle daha iyi tanıyabilir. Başka bir deyişle, insanı kendi yaratılarının dışında veya üstünde tanımanın imkanı yoktur. Sonsuz imkanlar alanında yaşayan insan, ancak gerçekleştirdiği imkanlarıyla sınırlı bir insandır. İmkanların gerçekleşme alanı ise, tarihtir. Bu nedenle insan doğasının totalitesini aramak için yönelebileceğimiz tek yer "tarih"tir.[315] Böylece Dilthey açısından şöyle bir sonuca ulaşmak mümkündür: "insan yaratılarının/ nesneleştirmelerinin önünde yer alan ve bunlardan bağımsız bir genel insan varlığı, bir insan doğası yoktur. Tam tersine insan, ancak ve sadece kendi yaratılarının/nesneleştirmelerinin totalitesi içinde insandır. Bu nedenle insan araştırmalarının yöneleceği yer tarihdir."[316]

Carr'ın da ifade ettiği gibi, "tarih özünde, değişimdir, harekettir ya da ... ilerlemedir."[317] Dolayısıyla tarihsel bir varlık olarak insanın ortaya koyduğu her insani şey de değişkendir. Bu nedenle insan doğasını tözsel ya da durağan bir yapı olarak değerlendiremeyiz. Diğer yandan insandan söz ettiğimiz her yerde ister istemez "kültür"den de söz etmiş oluruz. Çünkü insan kendini, eylemlerinde ortaya koyduğu ürünlerinde açığa çıkarır. Kültür, insanın doğanın yanında üretip meydana getirdiği her şeyi ifade eder. Dolayısıyla kültür, her türlü insan yapıp etmesinin ve başarısının yüklemi durumundadır.[318] İnsanın en başta gelen var olma koşullarından olan kültür, "insanın kendini kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır. İnsanın nasıl düşündüğü, duyduğu, yaptığı, istediği; insanın kendine nasıl

---

315 Günay, *a.g.e.*, ss. 207-208.

316 Bollnow, *a.g.e.*, s. 129.

317 Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, çev. M. Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 149.

318 Günay, *a.g.e.*, ss. 9-10.

baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği, bütün bunlar hep kültürün öğeleridir." [319]

Ortega'ya göre de kültür, her çağın sahip olduğu canlı fikirler dizgesidir. Başka bir deyişle kültür, tarihsel çağın, yaşamın temel edindiği fikirler dizgesinden oluşur. İnsan ise, yaşamında her zaman belli birtakım fikirlerden yola çıkar. Yaşama temel olan fikirler, bizim, dünya ve diğer insanlar üstüne nesnelerin ve eylemlerin uyduğu değerler dizgesi üstüne edinmiş bulunduğumuz "somut kanılar toplamıdır." Bütün bunlara sahip olmak ya da olmamak ise bizim elimizde değildir. Bu bağlamda "insan yaşamı" diye adlandırdığımız gerçekliğin biyolojiyle bir ilişkisi yoktur. Çünkü yaşam kelimesinin gerçek anlamı biyolojik değil, biyografiktir. Yaşam, her insanın kendi başına üstesinden gelmek durumunda olduğu bir uğraştır. Bu bağlamda insan, çevresinin ya da dünyanın ilk görünümü karşısında tepki göstermeden yaşayamaz. Böylece çevresinde cereyan eden olaylar karşısında tepki göstermeden yaşayamayan insan, evrene ve kendine ilişkin oluşturduğu "kanılar ve fikirler"i ıssız adadaki Robinson gibi, kendi başına üretmez, tarihsel ortamından ve çağından devralır.[320]

Buna göre, insanı anlamanın en önemli yolu, onun kültürel yaşamını ve tarihini göz önünde bulundurmaktan geçer. Zira yaşamı önceden tayin edilmemiş bir varlık olarak insanın kişiliği, özü ve yapısı tarihsel ortamı içerisinde biçim kazanır. Yani, insan yaşamının zamansal bir değeri ve gerçekliği vardır. Bu nedenle Ortega'nın da ifade ettiği gibi, insanın bir doğasından değil, ancak onun tarihinden söz edebiliriz. Nitekim bu konudaki düşüncelerini daha da somutlaştırmak isteyen Ortega, "tarihsel kuşaklar kuramı"nı ortaya koyar.

---

[319] Nermi Uygur, *Kültür Kuramı*, YK Yayınları, İstanbul, 1996, s. 17.

[320] Ortega y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, ss. 58-59.

Tarihsel Kuşaklar Kuramı

Ortega y Gasset'nin tarih felsefesinde ele aldığı bir diğer önemli konu da tarihsel kuşaklar kuramıdır. Her şeyden önce Ortega'da "kuşak" kavramı, insan yaşamını anlamada özellikle üzerinde durulması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkar. Ona göre, her insan en dikkat çekici bir özellik olarak kendi dünyasında yaşar. Çünkü her insan yaşamı kökten bir gerçekliktir. Buna göre tarihte her kuşak (generation) yaşama farklı yaklaşımlar getirir. Bu yaklaşımlar önceki kuşaktan miras alındığı gibi, izleyen kuşağı da yönlendirir.[321] Mengüşoğlu'nun da ifade ettiği gibi, insan yaşamı değişmeyen değil, akış halinde bulunan bir fenomenler alanıdır. Sınırlı bir ömrü olan insan, gelip geçicidir ve bir tür olarak yaşamanı sürdürür. Bu bağlamda her kuşak, değişik yaşam durumları içinde yaşar. Her kuşağın kendine özgü problemleri, kaderi, istekleri ve görüş tarzı vardır. Bütün bunlar o kuşağa bir takım ödevler ve problemler yükler. Bunların kökünde ise, önceki insan başarılarının etkisi vardır. Çünkü her kuşak, istesin ya da istemesin, varolan insan başarılarının içinde gelişir. Her kuşak, bu başarılarla hem beslenir hem de onlarla hesaplaşır. Çünkü her kuşağın yaşamı ve yaşadığı dünyanın durumu başka bir nitelik kazanmıştır.[322]

Ortega'ya göre de bütün insan yaşamları, kendisinden önceki yaşamlarla, kendinden sonraki yaşamlar arasında yer alır. Bu inkar edilemez bir gerçekliktir. Dolayısıyla her insan bir kuşak içinde doğar ve o kuşak içinde yaşama dışında bir seçime sahip değildir. Belli bir kuşağa ait olmayı, insanın bir karavanda mecburi, ancak bir o kadar da gönüllü ve halinden memnun bir şekilde seyahat etmesine benzeten[323] Ortega'ya göre, bir insan belli bir kuşağa ait olsa da, onun varlığı tamamen belirlenmiş değildir. Çünkü insan,

---

321 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 339.

322 Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, s. 204.

323 Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, ss. 41-44.

yaşadığı her an, o ana değin olduğundan farklı olabilir. Yaşamsal bilgimiz her zaman için dalgalanmaya bırakılmıştır. Zira insan hep yeni olanaklara açık bir varlıktır. "Yaşam değişimdir", yani her yeni anda daha önce olduğumuzdan farklıyızdır. Dolayısıyla asla değişmez bir kesinlikle kendi kendimiz olamayız.[324]

İnsan yaşamını bir dram olarak değerlendiren Ortega'ya göre insan, yaşamında bazen trajik bazen komik roller üstlenen bir tiyatro oyuncusu gibi, farklı roller üstlenebilir. Böylece aynı oyuncunun farklı rolleri gerçekleştirmesi gibi, insan yaşamında da tarihsel süreç içerisinde değişmeler, farklılaşmalar ve çatışmalar her zaman olmuştur. Diğer taraftan insan yaşamında, başlangıç, zirve ve çöküş anları vardır.[325] Başka bir deyişle insan, çocukluk, olgunluk ve yaşlılık gibi üç önemli zaman dilimine sahiptir.[326]

Ortega y Gasset'ye göre tarihsel olarak "bugün", üç farklı zamanı, üç farklı bugün'ü kapsar. Başka bir ifade ile bugün, adeta içinde üç büyük yaşamsal boyutu barındıran bir zenginliktir. Örneğin "bugün" bazısı için yirmisinde olmak, başkası için kırkında olmak, bir diğeri için altmışında olmaktır. Böyle farklı yaşam dilimlerinin aynı "bugün"ü paylaşması ise, dinamik bir dram ortaya çıkarır. Bu gözlemden yola çıkan Ortega, bir başka tespitte daha bulunur. Örneğin, 1933 yılı tek bir zaman dilimi olarak görülebilir, ancak 1933 yılını bir çocuk yaşadığı gibi, olgun (orta yaş) bir insan ve yaşlı bir insan da yaşamıştır. Böylece 1933 yılı, üç farklı zaman dilimini ve üç farklı yaklaşımı kendinde toplamıştır. Söz konusu bu durum, üç farklı yaşam anının, aynı tarihsel anda bir araya gelmesidir. Böylece hepimiz aynı zaman ve mekanda yaşıyoruz. Fakat yaşadığımız dünyanın biçim kazanmasına farklı yollardan katkıda bulunuyoruz.[327] İşte söz konusu bütün bu durumlar ise, karşımıza "kuşak" kavramını çıkarmaktadır.

---

[324] Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, ss. 158-159.
[325] Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, ss. 41-42.
[326] Ortega y Gasset, *What is Philosophy?*, s. 33.
[327] Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, ss. 42-43.

Ortega y Gasset, yaşam ile zaman kavramları arasında bir bağlantı kurmaya çalışır. Ona göre "Dilthey'ın bize gösterdiği ve bugün Heiddegger'in bize tekrar ettiği gibi, yaşam zamandır."[328] Nitekim Heiddegger ontolojisinin temel amacı, varlığın anlamını zaman fenomeni ile birlikte araştırmak ve varlığın zamansallığını ortaya çıkarmak olmuştur.[329] Çünkü ona göre, "Dasein'in eksistensiyalitesinin asli ontolojik temeli *zamansallıktır*. Dasein'in varlığını, ... ancak zamansallıktan hareket ederek eksistensiyal bakımdan anlayabiliriz."[330] Şu halde Heiddegger de Ortega gibi, "yaşam zamandır" fikrini savunmaktadır. Öte yandan zihnin bir kategorisi olarak zaman ise, "her düşünce türünde kendisini göstermekle birlikte, tarih düşüncesinde diğer alanlardan çok daha etkili olmaktadır."[331]

Bu bağlamda Ortega'da kuşak kavramı, zaman kavramı ile doğrudan ilişkili bir kavram olarak karşımıza çıkar. Kuşak kavramı aracılığıyla, toplumdaki hem düşünsel hem de yaşamsal değişiklikleri açıklamaya çalışan Ortega'ya göre, her kuşak temelde iki öbeğe ayrılır. Bunlar, "çağdaşlar" ya da belirli bir zamanda ve dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşayan herkes; ikincisi "yaşıtlar" ya da belirli bir zamanda ve mekanda aynı yaşı yaşayanlar. Çağdaşlar da tekrar genç ve yaşlı olarak bölümlenirler. Buna göre kuşağımız hepimizi kapsar, yani yaşımız ne olursa olsun hepimiz çağdaşız ve yaştayız.[332] Başka bir deyişle hepimiz çağdaşız (contemporary) ve hepimiz aynı zamanda ve aynı atmosferde yaşarız. Ancak bu aynı zaman ve atmosferdeki rollerimizi farklı zaman dilimlerinde oynarız. Sadece aynı yaşta olanlar, aynı zamana rastgelirler. Böylece çağdaşlar, yaşıtlar

---

328 *A.g.e.*, s. 42.

329 A.Kadir Çüçen, *Heidegger'de Varlık ve Zaman*, Asa Kitabevi, Bursa, 1997, s. 31.

330 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, Agorakitaplığı, İstanbul, 2008, s. 249.

331 Bıçak, *a.g.e.*, s. 233.

332 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 339.

(coeval) değildir, tarihte çağdaşlar ve yaşıtların varoluşlarını birbirinden ayırmak ise önemlidir.[333] Ortega'ya göre, aynı dışsal ve kronojiksel zamanda, ikamet eden insanlar, yaşamın üç farklı periyodunu birlikte yaşarlar. Buna göre, modern birlikte yaşama durumunda olan "yaşıtlar" (coeval) kuşak olarak adlandırılır. Bu bağlamda kuşak kavramı, temel olarak şu niteliğin ötesinde bir kavram değildir: "Aynı yaşta olmak ve aynı yaşamsal bağlantıya sahip olmak." Diğer yandan, yaşanan gezegende kendini diğer insanlardan soyutlamış olan insan grupları da vardır. Ancak bunlar aynı yaşta olan kuşaklara ait değildirler. Çünkü onların dünyasında yer almazlar. Aynı kuşakta olabilmek için insanların birbirleri ile bağlantılarının olmaları gerekir.[334]

Her kuşağın bir önceki kuşakla bir bağlantısının olduğunu ve kendinden sonraki kuşakları da etkilediğini söyleyen Ortega y Gasset, kuşakları bir gösteride birbirinin omuzlarına basarak kule yapmak için yükselen akrobatların gösterilerine benzetir. Burada en alt kısımda yer alan insan, üst kısımda yer alan insanın düşmemesi için büyük bir sorumluluğu vardır. Onun da diğer üstte yer alanın düşmemesi için sorumluluğu olduğu gibi. Bu zincirleme en üstte yer alan göstericiye kadar gider.[335] İşte kuşaklar arasında da buna benzer bir bağlantı her zaman vardır. Çünkü kuşaklar art arda sıralanan bir bütünlük meydana getirirler.

Ortega'ya göre, tarihsel araştırmanın bir yöntemi olarak kuşaklar, yaşamı kendi içinden ve gerçekte olduğu gibi görmemizi sağlar. Kuşaklar arasında bir bağlantının olduğunu kabul eden Ortega'ya göre, insan yaşamında art arda sıralanışlar söz konusudur. O, insan yaşamını temelde üç ana döneme ayırır: Gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemleri. Gençlik, doğumdan otuz yaşına, olgunluk otuzundan altmışına, yaşlılık ise altmış ve sonrası dönemleri kapsar. İlk iki dönem Ortega'ya göre, önemli olan yaş

---

333 Ortega y Gasset, *What is Philosophy?*, s. 34.

334 Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, ss. 43-44.

335 *A.g.e.*, s. 53-54.

dilimleridir.[336] Diğer taraftan düşüncelerinin ilerleyen bölümünde Ortega, her kuşağın ömrünü on beş yıl ile sınırlayarak, söz konusu üç ana dönemi daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaya çalışır ve insan yaşamını bu kez beş ayrı döneme ayırır. Doğumdan on beş yaşına kadar, on beşinden otuzuna, otuzundan kırk beşine, kırk beşten altmışına ve altmıştan yetmiş beş yaşına kadar olan dönemler.[337] Buna göre, "her kuşak davasını kazanmak için on beş yıl savaşım verir, getirdiği yordamlar da bir on beş yıl daha geçerli kalır."[338]

Dönemleri bu şekilde sınıflama sayesinde Ortega y Gasset, kuşak konusunu daha ayrıntılı bir şekilde analiz etme fırsatını yakalar. Ona göre ilk dönem (0-15 yaş), tarihsel olmayan olaysız olan ve yalnızca insanın biyolojik olarak yaşamını devam ettirdiği dönemdir. İkinci dönem (15-30 yaş), insanın fikirler ve kavramlar edindiği ve bilgilenmeye başladığı dönemdir. Entelektüel yaşamın temelini oluşturacak konu ve fikirlerle ilgili ilk izlenimler bu yaşta edinilir. Yine hep alıcı olduğumuz dönem, bu yaşta son bulur ve öğrendiklerimize bağlı olarak yönümüzü evrene çeviririz.[339] Otuzlu yaşlara geldiğinde birey, dünyaya karşı tepkilerini ortaya koymaya başlar. Dünya problemlerine karşı (bilim, sanat, ekonomi, politika vb alanlarda) yeni fikirler oluşturur. Ayrıca bu dönemde birey, karşılaştığı yeni kurallara karşı tepkilerde de bulunur.[340]

Üçüncü dönem (30-45 yaş), insanın dünyayı yeniden kurmaya başladığı ve yönetici konumundaki kişilerle çatışması anlamında "hareket ve mücadele" dönemidir.[341] Böylece insan bu dönemde oldukça hareketlidir. Nitekim insan, en azından kendi ideolojilerini ve ilk ilkelerini de yine bu dönemde ortaya koyar. Ancak kırk

---

336 *A.g.e.*, ss. 55-57.
337 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 339-340.
338 Ortega y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, ss. 34-35.
339 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 340.
340 Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, s. 56.
341 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 340.

beşinden sonra insan, daha önceki dönemden edindiklerini tam anlamıyla gerçekleştirme fırsatını yakalar. Bu dönemde yer alan bireyler, özellikle politikada yeni kanunlar ve kurumlara, ayrıca dördüncü dönem bireylerinin güçlerine karşı mücadele verirler.[342]

Dördüncü dönem (45-60 yaş), otorite yıllarıdır. Bu dönemde insanın bilim, siyaset ve toplum dünyalarını yönettiği yaşlardır. Böylece Ortega'ya göre, üçüncü ve dördüncü dönem kuşaklar, önemli yaşam dilimleridir. Hatta kadınların ilgilerini de bu iki kuşağın erkekleri daha çok çeker. Dahası dünya tarihini gerek yönetici, gerekse baş kaldırıcılar olarak şekillendirenler de bu iki kuşağın insanlarıdır. Son olarak beşinci döneme (60-75 yaş) geldiğimizde, bu kuşağın insanları, tarihsel olarak yaşamını sürdüren, öğüt veren, kılavuzluk yapan, ama çok az eylemde bulunanlardır.[343] Ortega, altmış sonrası insanların, tarihsel gerçeklikte ancak gizli bir şekilde rol oynayacaklarını kabul eder. Bu yaş grubu insanların sayısı, diğer gruplarla karşılaştırıldığında sayıca azdır.

Ortega'ya göre yaşamın dönemlerinin (kuşakların) belli adları da vardır. Bunlar sırasıyla, çocukluk, gençlik, girişimci olma, baskın olma ve yaşlılık dönemleridir. Tam anlamıyla tarihsel gerçeklik anı, otuz ile altmış yaş aralığındaki insanların yaşamlarında oluşturulur. Diğer yandan üçüncü dönem (30-45 yaş) "gebelik ya da çatışma" dönemi olarak, dördüncü dönem (45-60 yaş) ise, "baskın çıkma ve emir verme" dönemi olarak adlandırılır.[344] Böylece söz konusu yaşam dilimleri, basit birer zaman aralıklarını değil, aynı yaşamsal bağlantıya sahip olan kuşakları ifade etmektedir. Bu kuşaklar ise, bir filmin farklı kareleri gibi peş peşe sıralanmaktadır.

Öte yandan Ortega y Gasset, insanın çocukluk, olgunluk ve yaşlılık evreleri gibi, insan ruhunun da üç farklı döneminden bahseder. Bunlar sırasıyla, "gelenekçi", "akılcı" ve "mistik"

---

342 Oretga y Gasset, *a.g.e.*, ss. 57-58.

343 Marti- Ibáñez, *a.g.e.*, ss. 340-341.

344 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 59-60.

evrelerdir. Ona göre bunlar insanoğlunun zihinsel fonksiyonları içinde üç farklı yönü temsil eder. Başka bir deyişle insanın ruhsal yaşamı art arda üç ayrı merkezde odaklaşır. Yani insan, gelenekçi bir ruh durumundan, akılcı duruma oradan da mistik evreye geçer. Ortega'ya göre "gelenekçi" evrede, birey çeşitli şekillerde saygı duyulan geçmişten elde ettiği toplumsal verileri benimser. Ayrıca bu evrede akla uygun düşecek bir açıklama aranmaz. Ruhun gelenekçi evresi yerini karşıt evre olan "akılcı" evreye bırakır. Böylece gelenekçi dönemden sonra bir coşku evresi gelir. Bu evrede bir bakıma tarih doruk noktasına gelmiştir. Geleneklerden örülmüş toplu ruhun yerini "bireysellik" duygusu alır ve insan, bireyselliğini geleneğe karşıt olduğu oranda keşfeder. Yani bireycilik ile geleneğe karşıtlık aynı ruhsal güçtür. Ancak akılcılıkta aşırıya kaçma Ortega'ya göre ardından bir düş kırıklığına yol açar. Ne akla ne bireye güven kalır. Yaşamsal güç kaynakları zayıflar, aklın başarısızlığı sonucu "mistik" evre, yani çöküş evresi başlar. [345]

Ortega'ya göre, insanların zihinlerinde meydana gelen değişimleri görmek ve anlamak için tarihe müracaat etmeliyiz.* Tarihteki yaşamsal değişmeler ise, kuşakların formu altında gerçekleşmektedir. Diğer yandan kuşaklar, ne seçkin insanlar ne de niteliksiz insan yığınları olarak değerlendirilmelidir. Deyim yerinde ise kuşak, kitle ile birey arasında dinamik bir uzlaşımdır.[346] Bu durum, tarihsel açıdan kuşak kavramını önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kuşaklar, tarihsel değişimi anlamada önemli bir vasıtadır.

Ortega y Gasset kuşağı, "tarihsel süreci tüm somut ve canlı gerçekliğiyle izleyebilen bir görme organına" benzetir.[347] Ona

---

345 Ortega y Gasset, *The Modern Theme*, ss. 103-105.

* Bu konuda Ortega tarihten örnekler vererek açıklamalarda bulunur bkz., Ortega y Gasset, *The Modern Theme*, ss. 103-105.

346 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 13-15.

347 Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, s. 67.

göre, ortaya çıktığı her anda kuşak, insan yaşamının yapısı ile eştir. Böylece geçmişte hangi tarihte gerçekten neler olup bittiğini bilmek istiyorsak, öncelikle yapılması gereken olayların hangi kuşağın başına gelmiş olduğunu, başka bir deyişle, insanın varoluş sürecinin hangi aşaması çerçevesinde olayın gerçekleştiğini araştırmamız gerekir. Bu bağlamda şayet aynı olay farklı kuşakların başına gelirse, bütünüyle farklı tarihsel ve yaşamsal gerçek ortaya çıkar.[348] Örneğin bir savaş olayına gerçekleştiği tarihe göre farklı anlamlar yükleyebiliriz. Bu nedenle insanlığın geçirdiği derin değişimleri (dünya savaşı gibi) tek bir olaya bağlı kalarak açıklamak güçtür. Bu konuda Ortega, "tek başına bir olay, boyutları ne denli geniş olursa olsun hiçbir tarihsel gerçeği açıklamaz" der.[349] Böylece bir olayı anlamak için yapılması gereken, olayın hangi kuşağın başına gelmiş olduğuna ya da insanın varoluş sürecinin hangi aşaması çerçevesinde gerçekleştiğine bakmak gerekir.

> Tarihte insan varsa, tarihin başat oluşturucusu olarak tarihin merkezinde insan bulunuyorsa, tarihte doğa olgularında olduğu gibi determinasyonlar aramayı bir kenara bırakmalıyız. Tarihte nedenler doğal kaynaklı olmaktan çok insanidir ... Tarihçilikte önemli olan her tarihsel çağı, her tarihsel topluluğu ... kendi tekliği ve tarihselliği ile ele almaktır.[350]

Ortega'ya göre, bireysel yaşam tarihseldir. Yaşam ancak tarihsel nedensellik ışığında, yani daha önce bir insanın ya da ulusun ne yaptığının bilgisiyle saydam hale gelir. Bu bağlamda "tarihin dokusu, kuşakların dokusudur." Her biri on beş yıl süren kuşaklar ise, inançlar, düşünceler, töreler ve geleneklerle belirlenmiş yaşam biçimleridir.[351]

Ortega'ya göre tarih, geçmişe yeniden can verme, geçmişi adeta yeniden yaşamaktır. Bu nedenle tarih, bir mumyalar müzesi olmaktan çıkmalı, gerçekte neyse o olmalıdır. O halde bir şeyin

---

348 *A.g.e.*, s. 67.

349 *A.g.e.*, s. 67.

350 Doğan Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 102

351 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, ss. 341-342.

tarihini yapmak istiyorsak, onun içinden çıktığı kaynağa, yani doğduğu zamana gitmeliyiz. Çünkü insan yaşamını oluşturan gerçeğin tamamını orada buluruz.[352] Buna göre, belli bir yaşam biçiminin egemen olduğu bir zaman dilimini ifade eden kuşak, tarihsel kronolojinin somut birimleridir. Zira "tarih, kuşaklarla seyahat eder ve ilerler."[353] Bu yolculukta her kuşak, kendinden öncekilerden etkilendiği gibi, kendinden sonra gelen kuşakları da etkiler. Her kuşak bir takım düşüncelere ve inançlara sahiptir. Bunlar aynı zaman diliminde yaşayan insanlar için ortak olan şeylerdir. Tarihsel süreç içinde, kuşakları birbirinden kesin hatlarla ayırmak ise mümkün değildir. Zira kuşakların geçmiş ile bir bağlantısı olduğu gibi, gelecek ile de bir bağlantısı vardır.

Çevresinin ilk görünümü karşısında tepki göstermeden yaşayamayan ve çevresinde olup bitenlere karşılık birtakım zihinsel yorumlar oluşturan insanı, çevresinden, ortamından, yaşadığı tarihsel ve toplumsal bağlamından soyutlayarak anlamaya ve yorumlamaya çalışmak mümkün değildir. Benzer şekilde belli bir zaman diliminde yaşayan kuşağı ve bu kuşağın başına gelenleri doğru bir şekilde anlamak istiyorsak, bu kuşağın içinde yer aldığı tarihsel ve toplumsal ortamı göz önünde bulundurmalıyız. Dilthey'ın da ifade ettiği gibi, "bir bireyi tarihselliğinden toplumsallığından soyutlayarak değerlendirmek doğru bir değerlendirme biçimi değildir."[354]

Öte yandan Ortega'ya göre, tarih çalışmalarında gösterilen bütün çabalar, geçmişte kalan herhangi bir şeyi gerçekten anlayabilmemizi sağladığı gibi, ondan yansıyan ışıkla bugünümüzün ve yarınımızın da aydınlanmasını sağlamalıdır.[355] Bu bağlamda tarih, insan yaşamlarının nasıl olduğunu incelemeyi

---

352 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 68.

353 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 342.

354 Doğan Özlem, *Bilim, Tarih ve Yorum*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 87.

355 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 68-69.

amaçlar. Yaşamını belli bir ortamda sürdüren insan, içinde yer aldığı ortamda var olmak ve orada tutunmak için büyük çaba sarf etmek zorundadır. Hep bir şeyler yapmak zorunda olan insanın yapması gereken ilk şey, ne yapacağını kararlaştırmasıdır. Ancak insan karar vermek için, ortamın genel bir yorumunu yapmadan önce, kendi çevresi üstüne bir "kanılar dizgesi" oluşturmalıdır.[356] İşte bu kanılar dizgesi, kuşaklar vasıtasıyla yaşama aktarılır ve geleceğe taşınır. Çünkü "gerçeğin kökü yaşamdır."[357] Dolayısıyla ne yaparsak yapalım, neden vazgeçersek geçelim, hepsi yaşam ufkunun ya da dünyanın içindedir. Söz konusu yaşam ufku ya da dünya ise, her kuşakta belli bir değişim geçirir. Böylece her kuşağın istese de istemese de dünyada gerçekleştirdiği değişim, dünyanın da bir değişimi olarak görülür.[358] Şu halde tarihte kuşakların var oluşu, insan özünün/doğasının tarih içerisinde şekillendiğinin de somut bir delili olarak anlaşılabilir. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, tarihsel süreç içinde insan yaşamındaki bütün değişmeleri, sadece "kuşak" kavramı ile açıklamaya çalışmak yeterli bir açıklama değildir. Zira insan yaşamını ve tarihsel olayları etkileyen birçok nedenden söz etmek mümkündür.

Tarihsel kuşaklar kuramı, sadece Ortega y Gasset'ye özgü bir açıklama modeli ya da yöntemi değildir. Bu yöntemi tarihe uygulamaya çalışan başka düşünürler de olmuştur. Bunlar arasında, Schlegel, Ranke, Comte, Dilthey ve Mannheim gibi önemli isimler vardır.[359] Örneğin Dilthey, bir çağın kültürünü incelemenin en iyi yolunun kuşakları incelemek olduğunu söyler. Yine ona göre, "tarihte her kuşağın yelkenlisine iki güçlü rüzgar eser: çevreleyen dünya ve önceki kuşaklar tarafından bırakılan düşünce mirası."[360] Mannheim'e göre de "kuşaklar, sınıflar gibidir. Aynı yaş veya kuşağa girenler, toplumsal yapıda ve tarihsel süreç

---

356 *A.g.e.*, ss. 73-74.

357 Martí-Ibáñez, *a.g.e.*, s. 346.

358 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 79.

359 Dobson, *a.g.e.*, s. 176.

360 Martí-Ibáñez, *a.g.e.* ,s. 293.

içinde ortak bir yeri işgal ederler. Bu yüzden de ortak perspektiflere, belirli özellikteki düşünce biçimlerine ve eylem eğilimlerine sahip olurlar. ... Kuşaklar, bir bakış alanını değişik yönlerden paylaşan toplumsal kategorilerdir."[361] Görüldüğü gibi, kuşaklar konusunda hem Dilthey hem de Mannheim, Ortega y Gasset ile bazı ortak düşünceleri paylaşmaktadır.

Böylece tarihsel kuşaklar kuramı ile Ortega, tarihsel bir varlık olan insan yaşamını ve bu yaşamdaki değişmeleri ve nedenlerini anlamaya çalışmıştır. Onun bu konudaki tespitlerin de önemli düşünceler bulmak mümkündür. Kısaca kuşaklar kuramı ile Ortega, insan yaşamının zamansal bir gerçeklik olduğunu, yani tarihin insan yaşamındaki yeri ve önemini vurgulamıştır. Çünkü ona göre tarih, kökten ya da temel gerçeklik olarak insan yaşamının bir bilimidir.

Tarihsel Akıl

Felsefede bilgi ve bilim kavramları konusunda yapılan tartışmada iki büyük felsefi tutum ile karşılaşırız. Bunlardan birincisi "olguculuk", diğeri ise "tarihselcilik"dir. Tarihselciliğe göre daha eski bir geçmişe ve geleneğe sahip olan olguculuğun, bilginin kaynağını duyu verilerinde bulan bilgi görüşü ve bu görüşe bağlı olarak deney, gözlem ve araştırmaya dayalı bilim anlayışı, özellikle doğa bilimlerinin gelişmesiyle birlikte geniş bir kabul görmüştür.[362] Oysa bilgi ve bilim kavramlarını, tinsel, tarihsel ve kültürel boyutları ile anlamaya çalışmanın daha uygun olduğunu savunan "tarihselci" yaklaşıma göre tarihsel ve toplumsal gerçeklik alanını doğa bilimsel yöntemlerle ele alma ve açıklamaya çalışma doğru bir yaklaşım değildir. Tarihselci tutumun önde gelen isimlerinden Dilthey, "bilgi ve bilimi zamana (tarih) bağlı olmayan bir boyut içinde görmeye çalışan bilgi

---

361 Eyüp Kemerlioğlu, *Bilgi Sosyolojisi*, Saray Kitabevleri, İzmir,1996, s. 129.

362 Özlem, *Kültür Felsefesi ve Kültür Bilimleri*, ss. 9-10.

kuramcılığını (epistemolojizm) tek yanlılık ve kısırlık içinde bulur."[363] Böylece Dilthey'e göre bilginin temeli tarihseldir, yani bilgi tarihin bir ürünüdür.

Bütün çaba ve amacının aslında insanı anlamak olduğunu her vesile ile dile getiren Ortega y Gasset de insani ve tarihsel olayları anlamada olgucu yaklaşımı tercih etmez. Düşünceleri ile daha çok tarihselci bir çizgiyi takip eden Ortega'ya göre, "yaşamın bakış açısı biliminkinden (doğa bilimleri) ayrıdır. Dolayısıyla insanı ve içinde yaşanılan dünyayı, toplumu yaşamın bakış açısına göre düzenleme yolunda uğraşmak gerekir."[364] Zira Ortega, yaşamı her şeyin üzerinde görür. Ona göre, "akıl" yalnızca yaşamın bir biçimi ve fonksiyonudur.[365] Bu nedenle "mutlak akıl" hakimiyetini "yaşamsal akla" bırakmalıdır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Ortega y Gasset, geliştirdiği felsefesinde yaşamın ve tarihin bütün ayrıcalıklarını korumayı hedeflemişti. Bu amaçla o, insani ve tarihsel dünyanın, sabit ve durağan bir dünya olmadığını, aksine değişmelerin hakim olduğu, bir olanaklar dünyası olduğunu vurgular.

Ortega y Gasset, özellikle doğa bilimlerini kast ederek şunları söyler:

> Fiziksel akıl, bize insan üstüne açık ve seçik hiçbir şey söyleyemiyormuş. ... Bu demek oluyor ki, insana ilişkin konuları fiziksel ve doğalcı biçimde işleme radikalizminden vazgeçmeliyiz. ... İnsana ilişkin olan şeyleri gördüğümüz gibi, kendiliğinden yolumuza çıktıkları biçimiyle ele almalıyız.[366]

Buna göre, kaynağını yaşamdan almayan ve ondan beslenmeyen soyut bir akıl bize yaşam gerçeğini tam olarak açıklayamaz. Yaşamın bir fonksiyonu olan akıl, yaşamla, ortamla ve tarihle, kısaca insanla ilişkidir. Bu noktada "fiziksel aklın bozguna uğraması bize, yaşamsal ve tarihsel aklın yolunu

---

363 *A.g.e.*, s. 31.

364 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 83.

365 Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s. 97.

366 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, s. 183.

açıyor."[367] diyen Ortega, mutlak, ütopik ve tarih karşıtı bir aklın yerine, insanla, yaşanan ortamla ve tarihle ilişkili olan "tarihsel akıl" kavramını kullanır. Ortega'da "tarihsel akıl", yaşamsal akla kıyasla yeni bir konum anlamına gelmez. Ancak tarihsel akıl, deyim yerinde ise yalnızca yaşamsal aklın daha belirginleşmiş bir biçimidir diyebiliriz. Olgunluk dönemi düşüncelerinde daha çok "tarihsel akıl" kavramını kullanmayı tercih eden Ortega, bu kavram ile şu gerçeğin altını çizer: "Varlığın akışı içinde bir tarihsel konumun ürünü olan bakış açısı, insanoğlu için gerçeğe katılmanın, gerçeğin dışavurumuna açık bulunmanın yoludur."[368]

Ortega y Gasset 1935'ten sonraki yazılarında "yaşamsal akıl" yerine daha çok "tarihsel akıl" kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bazı yorumcular, Ortega'nın akla yüklediği çeşitli sıfatların aşağı yukarı aynı anlamı ifade ettiklerini vurgularlar. Dobson'a göre, daha önce yaşamsal akla ilişkin yapılan tartışmalara rağmen, tarihsel aklın kullanımına ilişkin vurgudaki değişikliğin göz ardı edilmesi, hata oluşturabilecek bir düşüncedir. Ortega'nın özellikle Dilthey'ın eserlerini okuması ve Alman tarih filozoflarının da etkisinde kalması bu kavramı kullanma sıklığını artırmıştır. Böylece tarihsel akıl kavramını kullanmaya başlayan Ortega, insana ve felsefeye ilişkin bazı sorunların çözümünde bu kavramdan yararlanmıştır. Bu arada söz konusu etkiler sonucunda, Ortega'nın tarih düşüncesi ile karşılaşması onda "insanın doğası yoktur, tarihi vardır" ve "yaşam, her zaman bir tarih ve yerdir" düşüncelerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.[369]

Felsefesinin daha başlangıcında, özellikle doğa bilimlerinin alışılmış yöntemlerinin insani ve tarihsel alana uygulanabilir olmadığını göstermeye çalışan Ortega, burada "yaşamsal akıl" kavramını ortaya koymuştur. Fakat düşüncelerinin olgunluk aşamasında Ortega, bu düşüncelerini daha da somutlaştırarak

---

[367] *A.g.e.*, s. 183.

[368] Işık, *a.g.e.*, s. 23.

[369] Dobson, *a.g.e.*, ss. 171-172.

"tarihsel akıl" kavramını bir yöntem olarak tasarlar. Bu yöntem geleneksel doğa bilimlerinin yöntemi ile zıtlık içindeydi. *Bir Sistem Olarak Tarih* (1935) adlı çalışmasında Ortega y Gasset, insan yaşamının tarihsel olduğu gerçeği üzerinde yoğunlaşır. O, aynı zamanda söz konusu eserinde, doğa bilimlerinde yaşanan sorunları da dile getirir. Ona göre, Batı insanının bilime olan inancı canlı bir inanç olmaktan çıkıp, hareketsiz bir inanç halini almıştır. Bu nedenle bilimin tehlikede olduğunu belirten Ortega, insanlığın geçirdiği büyük değişimler nedeniyle bilim (doğa bilimi) dediğimiz etkinliğin söyleyebileceği hiçbir kesinlik kalmamıştır.[370] Bu önemli bir gelişmedir. Çünkü özellikle insan üstüne bir bilim olma iddiasındaysanız, bilimde mutlaklık ve kesinlikten bahsetmeniz mümkün değildir. Ortega'ya göre, bilimin doğa karşısındaki başarısı inkar edilemez, ancak aynı bilim, "doğanın insan yaşantısının yalnızca bir boyutu olduğunu ve onun karşısında ulaşılan başarının insan yaşamının bütünü karşısında başarısızlığa uğramasını engelleyemez."[371]

Ortega'ya göre Batı insanı için, fizik aklın bilginin bütün kapılarını açan bir anahtar olduğu inancı tükenmektedir. Artık fizik akıl, gerçeğin bütün yönlerini keşfeden bir akıl olarak görülmemelidir. Zira fizik akıl, varlığın bütün yönlerini izah etmede yeterli bir akıl değildir. Özellikle insan varlığının bütünü karşısında. Fizik aklın yol açtığı sorunları "laboratuvar terörizmi" olarak da değerlendiren[372] Ortega, bu konuda "bilimsel ütopyacılık" adını verdiği düşünce ile mücadele eder.[373] Burada Ortega, biyolojiden verdiği bir örnekten yola çıkar:

> Uzun yıllar önce, fizyolog Loeb'ın yönelim (tropisim) konusundaki bir yazısını okuyordum. Yönelim, organizmanın ilkel hareketlerini düzenleyen yasayı betimlemekte ve açıklamakta başvurulan bir kavramdır. Söz konusu kavram, bir takım eklemeler ve düzeltmelerle olguları anlamamızı sağlıyor. Ancak Loeb yazısının sonunda şunları

---

370 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 178.

371 *A.g.e.*, s. 179.

372 Ortega y Gasset, *What is Philosophy?*, s. 47.

373 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, s. 180.

> ekliyordu: Bir gün gelecek, bugün bizim ahlaksal eylemler dediğimiz şeyler basit "yönelimler" olarak açıklanacaktır. Bu son derece cüretkar söz beni çok rahatsız etmişti, çünkü modern bilimin, o kadar göze batmasalar da aynı yanlışa sürüklenen başka birçok yargısı gözümü açtı. Demek ki ancak organizmaların sıçramaları gibi pek basit olguların sırrına ermeye yarayan "yönelim" gibi bir kavram, belirsiz bir gelecekte insanın ahlaksal davranışları gibi son derece gizemli ve karmaşık bir şeyi açıklamaya yetecek. Ne anlamı var bunun? Bilim bugün kendi sorunlarını çözmeli, bizi içinden çıkılmaz sorunlara sürüklememeli.[374]

Bilimin bu şekilde içinden çıkılmaz sorunlara sürüklemesi karşısında, kendi felsefesini oluşturduğunu ifade eden Ortega y Gasset, Einstein'in fizikte gösterdiği tutumu kendine hareket noktası kabul eder. Nitekim Einstein fizikte sürekli hareketi olanaksız kılacak kavramlar yapılandırmak gerektiğini söylüyordu.[375] Ortega'ya göre de "yaşam bir telaştır" ve insan neye bağlanacağını bilmeli ve o telaşı gerçeklik yöntemine dönüştürmelidir. Bu nedenle gerçeği belirsiz bir yarına erteleyen "ilerleme" fikri insanlığı uyuşturur. Oysa gerçek (truth) şimdi gerçek olandır; belirsiz bir gelecekte keşfedilecek olan değildir. Dolayısıyla fizyolog Loeb'in düşüncesi, geleceğe bel bağlayıp, kendi yaşantısını temelsiz bırakan garip bir var olma biçimidir.[376] Max Scheler'de Loeb'in yönelim (tropism) konusundaki düşüncelerini benzer şekilde eleştirmiştir.* Böylece Ortega'ya göre doğa bilimlerinin yöntemini temsil eden fizik akıl, insani ve tarihsel sorunları açıklamada başarısız kalmaktadır. Buna göre, insana ve tarihe ilişkin sorunları farklı bir yöntem ile, yani "tarihsel akıl" yöntemi ile ele almalıyız.

Şöyle ki, her bilim çalışma konularına bağlı olarak, farklı yöntemlerle gerçekliğin belli kısımlarını ele alır. Bu nedenle her bilim diğerlerinden bağımsızdır. Ortega'ya göre, "artık her bilim sadece kendi doğal kusurlarını kabul etmekle kalmıyor, aynı

---

[374] *A.g.e.*, ss. 180-181.

[375] *A.g.e.*, s. 181.

[376] *A.g.e.*, s. 182.

* Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için, Scheler, *a.g.e.*, ss. 46-49.

zamanda başka bilim için yasalar oluşturma rolünü de üstlenmiyor."[377] O halde insana ilişkin konuları, fiziksel ve doğalcı biçimde ele alma alışkanlığından vazgeçmeliyiz. Temel amacının aslında insan ve insan yaşamını anlamak olduğunu ifade eden Ortega, yaşamı temel gerçek, bilgiyi bağımsız bir ütopya değil, yaşamımızın iç işlevi kabul eder.[378]

Ortega'ya göre, insan yaşamının nasıl olduğunu incelemeyi amaçlayan bilim "tarih"tir. Çünkü "tarih, yaşamımız olan temel ve kökten gerçekliğin sistematik bilimidir."[379] Bu nedenle tarih araştırmalarının en önemli konusu insandır. Önceden belirlenmemiş bir doğaya sahip olan insan, doğal bir varlık olmaktan öte, tarihsel bir varlıktır. Çünkü "insanın yapıp-etmeleri onun tarihselliğini oluşturur. Yapıp-etmeler, doğa yasaları tarafından yönetilen olaylar değildirler; tersine, onlar insanın kendisi tarafından gerçekleştirilirler."[380] Nitekim insan, hem kendini ve toplumu hem de evreni tarihsel belirlenimi altında, bir tarihsel gözlükle algılar. Bu nedenle bilgiye giden yol, "doğa bilimlerinin naiv empirizmine bağlı *açıklayıcı* yöntemlerden önce, tarihe yönelen *anlayıcı* bir yöntem olabilir."[381]

Kendi kendini bilme ihtiyacı duyan insan, bu ihtiyacını gidermede başvurduğu en önemli bilim dalı "tarih"tir. Tarih, insanın kendisini tanımasını sağlayan en önemli araçtır.[382] Simmel'in de ifadesi ile "tarih, bize tabiattakinden çok farklı bir biçimde kapılarını açar."[383] Ortega'ya göre de, insanın temel dayanaklarından olan tarih,

> içinde yaşadığımız en kesin güncelliğin bilimidir. Eğer güncelliğin bilimi olmasaydı, konusu saydığımız şu geçmişi nerede arayıp bulabilirdik ki?

---

377 Ortega y Gasset, *What is Philosophy?*, s. 59.

378 Ortega y Gasset,. *"History As A System"*, s.181.

379 *A.g.e.*, s. 223.

380 Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 142.

381 Özlem, *a.g.e.*, s. 31.

382 Collingwood, *a.g.e.*, ss. 40-41.

383 George Simmel, *Tarih Felsefesi Problemleri*, çev. Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s. 24.

> Onun tersi, yani alışılagelmiş olan, geçmişi mazide kalmış, soyut ve gerçek dışı bir şeye dönüştürmek anlamına gelir. Oysa geçmiş bizim bu günümüzü ayakta tutan canlı ve etkin bir güçtür. ... Geçmiş çok uzaklarda mazide değil, buracıkta benim içimdedir. Yani geçmiş, benim yaşamımdır.[384]

Böylelikle geçmiş anlamındaki tarih, "insanı büyük ölçüde belirlediği ve günlük hayatı da derinden derine etkilediğine göre, günlük hayatın sorunları da tarih araştırmalarının konusu haline gelmektedir."[385]

Bu bağlamda Ortega y Gasset'de tarih, sadece geçmişi kendisine konu edinen bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaz. Deyim yerinde ise tarih, şimdiki zamanında bir bilimidir. Diğer yandan, insanın geçmiş "yaşam deneyimleri" (experience of life) onun bugününe etki eder. Şöyle ki, insanın önünde hem olabileceği değişik olanaklar vardır, hem de onun arkasında (mazisinde) yaşamış olduğu şeyler vardır. Bu noktada yaşamın yeni boyutu karşımıza çıkar: "Olmuş olduğumuz şeyler, olabileceklerimizi etkiler." Böylece Ortega'ya göre, "yaşam deneyimi" olmuş olduğumuz şeye ilişkin bellekte saklanan, bugünümüzde ve güncel gerçeğimizde hep birikim halinde bulunan bir bilgidir. Ancak burada söz konusu edilen yaşam deneyimi sadece benim kendi yaşadığım deneyimlerden, kendi geçmişimden oluşmaz. Aynı zamanda içinde yaşadığım toplumun bana aktardığı, yani ataların geçmişinden de oluşur.[386]

Nitekim Ortega'ya göre toplum, bir dizi zihinsel, ahlaksal, siyasal ve teknik alışkanlıktan oluşan bir bütündür. Bir yaşam biçiminin alışkanlığa dönüşmesi ve toplum içinde geçerlik kazanması için ise, öncelikle belli bir zamanın geçmesi ve böylelikle kişisel yaşam biçimi olmaktan çıkması gerekir. Yani alışkanlığın biçim kazanması zamanla olur. Ayrıca yeni bir alışkanlığın yerleşmesi ve toplumun ne olacağının belirlenmesi

---

[384] Ortega y Gasset, *a.g.e.*, s. 223.
[385] Bıçak, *a.g.e.*, s. 20.
[386] Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 209-210.

(kişilerin yaşantısında olduğu gibi) geçmişte ne olmuşsa ona bağlıdır. Başka bir deyişle bugün için yürürlükte bulunan güncel bir konuda, geçmişin önemli oranda etkisinden söz edebiliriz.[387] Buna göre insan yaşamı, zaman içindeki toplumsal alışkanlıklar dizisindeki değişmelerden etkilenir. Zira toplumun bir üyesi olarak birey, toplumsal alışkanlıkların da etkisinde kalarak, yaşamında karşılaştığı sorunlara çözümler bulabilir, eski alışkanlıklarını terk edip yerine yenisini koyabilir. Böylece toplumsal alışkanlıklar dizisinde meydana gelecek her değişim, toplumun genelini etkilediği gibi tek tek bireysel yaşamları da etkiler. Bütün bu değişmeler ise tarihsel bir varlık olan insanın kültür dünyasını biçimlendirir. İşte insanı daha doğru bir şekilde tanımak ve anlamak istiyorsak, onun bu kültür dünyasını göz önünde bulundurmamız gerekir.

Ortega'ya göre, geçmiş başkalarının başından geçtiği için geçmiş değildir. "Geçmiş, bizim bugünümüzün, olmuş olmak biçiminde olduğumuz şeyin parçasıdır. Kısaca geçmiş, bizim geçmişimizdir. Dolayısıyla şu anki yaşamımız, birey ve topluluk olarak geçmişte olmuş olduğumuz şeylerin bir bileşimidir."[388] Buna göre değişmeyen, durağan ve evrensel bir insan doğasından bahsedilemez. Çünkü insanın "doğası" gereği olması gereken tek şey, olmuş olduğu şeydir. Dilthey'ın da ifade ettiği gibi, "yaşamın kendisi biz farkında olalım veya olmayalım, tarihsel olarak koşullanmıştır."[389] Dolayısıyla insan yaşamı tarihseldir. Bu nedenle insanlar yaşam ürünlerine (inançlar, değerler, eğilimler, normlar vs) öylesine bağlıdırlar ki, insanlar bunlar çerçevesinde yaşama ve evrene bakarlar. Böylece tarihin bir ürünü olan insanı anlamaya çalışırken, onun yaşam deneyimlerini ve geçmiş yaşantılarının bugüne olan etkilerini göz önünde bulundurmak zorundayız. Zira Ortega'nın da ifade ettiği gibi, insan yaşamı, onun yaptıklarıyla ve ona yapılanlarla doludur.

---

387 *A.g.e.*, ss. 210-211.

388 *A.g.e.*, ss. 212-213.

389 Dilthey, a.g.e., s. 33.

"İnsan yaşamını anlamanın bir aracı olarak tarihsel akıl, ne tümevarımsal ne de tümdengelimsel bir yöntemdir"[390] diyen Ortega'ya göre, fizik-matematik nitelikli "mutlak aklın" karşısında bir "anlatıcı akıl" (narrative reason) vardır. Bu nedenle insanlığa, kişiye ya da topluluğa ilişkin bir şeyi kavramak istiyorsak, bunların geçmişini anlatmak gerekir. Başka bir deyişle, bir insanı ya da toplumu tanımak istiyorsak, şu andaki yapıları ve yaptıklarının yanında onların geçmişteki yapılarına ve yaptıklarına da bakmak gerekir. Çünkü yaşam, ancak tarihsel akıl karşısında saydamlaşır.[391] Böylece tarihsel akıl yaklaşımı ile tarihsel olarak oluştuğunu kabul ettiği insan yaşamını anlamaya çalışan Ortega, "birbirinden en farklı varlık biçimleri insandan gelip geçer. Zihincilere rağmen, insan için varlık salt geçmek ve başından geçmektir"[392] diyor. İnsanın başından bir şeyin geçmesi, insanın onu yaşamasıdır. İnsan yaşadıkları ile tarihsel gerçekliği ile bir anlam ifade eder. Bu nedenle insanı doğal bir olgu olarak değil, tarihsel ve toplumsal bir varlık olarak görmeliyiz. Bu konuda Ortega'da yine Dilthey'ın etkilerini görmekteyiz. Nitekim Dilthey'a göre de,

> tinsel dünya, bir olgu dünyası, bir empirik gerçeklik alanı değil, bir anlam dünyasıdır. Tinsel dünya yaşanılan, benimsenen, kabullenilen ilke, değer, kural, norm, ide gibi "tinsel öğeler" ışığında görülebilecek olan insani-toplumsal etkinliklerin dünyasıdır ki, bu dünya bir doğal olgu gibi açıklamayı değil, öncelikle anlaşılmayı bekleyen bir dünyadır.[393]

Öte yandan Ortega y Gasset'den önce Dilthey'ın da ömrünün son yıllarında "tarihsel akıl eleştirisi" adını verdiği bir düşünce geliştirdiği görülür. Ancak onun söz konusu bu girişimi bir proje ve taslak olarak kalmıştır. Bununla birlikte Dilthey'ın tarihsel akıl'dan neyi kast ettiği, onun tinsel bilimleri temellendirme

---

390 José Ortega y Gasset, *An Interpretation of Universal History*, Trans. By Mildred Adams, W. W. Norton & Co. Inc., New York, 1969, s. 108.

391 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, s. 214.

392 *A.g.e.*, s. 214.

393 Özlem, *a.g.e.*, s. 73.

çabaları içinde bazı yönleri ile anlaşılabilir. Ona göre, "tarihsel akıl", bir "anlayıcı akıl" dır. Bu bağlamda tarihsel akıl eleştirisi, insanların ve toplumların kendilerini anlama tarzlarının bir eleştirisidir.[394] Çünkü Dilthey'a göre "... insan, tarih ve toplum bilimlerinin konusu olan tinsel dünya, her şeyden önce üzerinde hakimiyet kurmak istediğimiz bir gerçeklik (doğa) değil, tam tersine kavramayı dilediğimiz bir gerçeklik halindedir."[395]

"Yaşama ilişkin düşüncelerimi oluşturmada en çok Dilthey'a borçluyum." diyen Ortega'ya göre de insan yaşamı tarihseldir. Çünkü insan, "olma yolunda" ve "olduğundan dönme yolunda" olan bir varlıktır. Yani insan yaşamakta ve geçmişini biriktirmektedir. Dolayısıyla insan, kendi deneyimlerinin diyalektik dizisi içinde bir varlık olmaktadır. Bu mantıksal aklın diyalektiği değil, "tarihsel aklın" diyalektiğidir.[396] İnsan, yaşanmış deneyimler olarak geçmişe sahip tek varlıktır. Bu bağlamda Ortega, insanın geçmişini göz önünde bulundurarak yaşaması gerektiğini ve yaptığı yaşam deneyimlerinin onun geleceğini etkilediğini, hatta sınırladığını belirtir. Şu halde insanın yapmış olduğu şeylerden ve başına gelmiş olanlardan başka bir özü/doğası yoktur. İnsan olmuş ve bitmiş bir varlık yapısına sahip değildir. İnsan yaşar ve "yaşamak" ise onun başından geçenler ve yaptığı şeylerden oluşur.[397]

İnsanın geçmiş yaşam deneyimlerinden yola çıkarak, bugününü ve gelecekteki yaşamını kavramaya çalışmak mümkündür. Böyle bir araştırmanın tarihin konusu olduğunu belirten Ortega'ya göre tarih bu araştırmayı, tarihsel akla dönüştürmeyi amaçlıyorsa, geçmiş deneyimler dizisinin evreleri nelerdir ve birbirini takip eden olaylar arasında nasıl bir bağlantı vardır gibi soruları araştırılmalıdır.[398] İnsan tarih içerisindeki

---

394 *A.g.e.*, ss. 72-73.
395 Dilthey, *a.g.e.*, s. 26.
396 Ortega y Gasset, *a.g.e.*, ss. 215-216.
397 *A.g.e.*, s. 217.
398 *A.g.e.*, s. 216.

geçmiş deneyimlerini belki aynısı ile tekrar yeniden yaşayamaz, ancak onlardan birtakım sonuçlar ve dersler çıkararak, yeni yaşam biçimleri ve bakış açıları oluşturabilir. Ancak Ortega'nın insanın geçmişini dikkate alarak yaşamasına ve yaptığı yaşam deneyimlerinin de onun geleceğini belirlediğine ilişkin düşünceleri, öndeyisel bir takım yorumlar olarak değerlendirebilir. Bu noktada "tarih, bir olayın gerçekleşeceğini önceden haber vermede bir ortam oluşturur"[399] diyen Ortega'ya göre, yaşanılan çağ her zaman bir sonraki çağın tohumlarını içerir. Tıpkı bir kuşağın gelecek kuşak üzerinde etkisi olduğu gibi.

Öte yandan geleceği tahmin noktasında tarihe başvurma, bir kehanetçiliğe dönüşürse, burada Popper'in itirazı akla gelir. Popper, tarihselciliğin (historicism) ortaya çıkardığı sorunlar üzerinde dururken, "şayet insan bilgisinin artması diye bir şey varsa, o zaman bugünden yarına ne bileceğimizi tahmin edemeyiz/kestiremeyiz"[400] der. Çünkü Popper açısından tarih, yasalara dayalı açıklamalar yapılabilecek bir alan değil, ancak yorumlanan bir alan olarak anlaşılması daha doğrudur. Bir yorumlama etkinliği olarak tarihe, her zaman bir ilgi ve tutumlar çokluğu açısından eğiliriz. Bu nedenle insanlığın tek bir tarihinden değil, ancak tarihlerin çokluğundan bahsedebiliriz.[401]

Ortega'ya göre, geçmiş her zaman bizimledir. Yani, geçmiş hem yaşayan bilgiler hem de görenekler ve adetler şeklinde devamlı yaşamımızın içindedir. Görenekler, "bireyin, şu ya da bu biçimde, şu ya da bu oranda, başka çaresi olmadığından ötürü benimseyip uyguladığı insani davranış biçimleridir."[402] İnsan dünyaya geldiği andan itibaren bir görenekler dünyasında yaşar. Buna göre görenekler, yaşamda karşılaştığımız en güçlü

---

399 Ortega y Gasset, *The Modern Theme*, s. 22.

400 Karl Popper, *The Poverty of Historicism*, Ark Paperbacks, New York, 1989, s. vii.

401 Özlem, *Tarih Felsefesi*, ss. 173-174.

402 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, s. 25.

gerçekliklerdir. Dar anlamı ile görenekler, çevremiz ya da toplumsal ortamlardır. Böylece biz görenekler ya da toplumsal ortamlar aracılığıyla, dünyaya ve evrene bakarız. Otomatikleşmiş ve kalıplaşmış bir davranış biçimi olan görenekler, bireylere değil, topluma aittir. Zira alışkanlıklar edinen ve yaratan toplumdur. Buna göre görenekler, toplumsal alışkanlıklardır.[403]

Bu bağlamda Ortega y Gasset, bir görenek biçimi olarak değerlendirdiği "selamlaşma" üzerinde durur. Ona göre, Spencer'ın da ifade ettiği gibi, bir selamlama biçimi olarak "el sıkma" olayı, törensel bir eylemin taslağı olarak geçmişten günümüze değişerek gelmiş bir selamlaşma biçimidir. Şöyle ki ilkel insan, düşmanını öldürür ve kurbanı onun önünde serilmiş olarak yatardı. Zamanla ilkel insan bir tutum değiştirerek, düşmanını öldürmek yerine kendine köle yaptı. Köle de bu bağışlanmışlık durumunu yenenin önünde yerlere uzanarak tanırdı. Daha sonraki gelişme, kölenin selam verme işlemiyle topluluğa katılması oldu. Köle dizüstü çöküp avuçlarını birleştirmiş olarak ellerini teslimiyet anlamında efendisinin ellerinin arasına bırakmaya başladı. Bunun anlamı, teslim olma ve buyruk alma anlamına geliyordu. Zamanla selam, yenilenin yenene yönelik hareketi olmaktan çıktı ve genellikle asttan üste yönelik bir harekete dönüştü. Ast artık ayakta duran biridir ve bir selamlaşma olarak üstün elini öpmeye başlar. Ancak yine zamanla çağlarında demokratikleşmesi ile üst olan birey bilinçli ya da bilinçsiz olarak "astlık" belirtisine karşı çıkar. Artık ast üstün elini öpmek istiyor, ancak üst elini vermiyor, ast ısrar ediyor üst yine elini vermiyor, böylece bu çekişme sonucu, büyük bir incelikle "el sıkma" geleneği ortaya çıktı. İşte bütün bunlar gösteriyor ki, bütün selam verme alışkanlıkları/görenekleri tarihin bir kalıntısıdır.[404]

Spencer'ın selamlaşma konusundaki bu tespitlerini ortaya koyan Ortega'ya göre selamlaşmada asıl önemli olan, "her birini herhangi bir halktan ve zamandan alarak varsayımsal olarak

---

[403] *A.g.e.*, ss. 187-191.

[404] *A.g.e.*, s. 196.

düzenlemek yerine, tarihsel incelemeye dayandırmak, yani bir biçimin diğerine yalnızca çok yakın olduğunu değil, gerçekten de birinin öbürünün tarihsel öncülü olduğunu, gerçekten birinin öbüründen çıkmış bulunduğunu göstermek yeterdi."[405] Diğer yandan ona göre bir selamlaşma biçimi olarak "el sıkma" alışkanlığı, bir zamanlar yararlı ve anlam doluyken, şimdi anlamsızlaşmıştır. Örneğin sokakta karşılaştığımız birine selamlaşma biçimi olarak şapka çıkarırken, artık tanıdığımız birini görünce sadece şapkanın ucuna dokunmakla yetiniyoruz. Ortega, geçmişten bugüne meydana gelen söz konusu değişmelere "törenselliğin azalması" adını verir.[406]

Selamlaşma örneğinde olduğu gibi, insani davranış biçimlerinin tarihsel açıdan geçmişten günümüze değişmeler geçirerek geldiğini ifade eden Ortega'ya göre,

> tüm insan edimlerinin kökeni vardır, çünkü az çok hepsinde göreneğin payı bulunur; görenekleşmiş edim, topluluğun birey üstünde mekanik zorlamasına dönüşmüş bir insani eylem olduğundan, varlığını dalgalanmaya bırakılmış olarak süredurum gücüyle sürdürür ve ne kadar ömrü kaldığını hiç kimse mantıkla bilemez.[407]

Bu bağlamda Ortega'ya göre tarih, etimolojiden (kökenbilim) başka bir şey değildir. Hatta devasa bir kökenler dizgesidir. Tarihin varlık nedeni budur ve insan bu yüzden tarihe zorunludur. Çünkü tarih, insanoğlunun yaptığı şeyin, dolayısıyla olduğu şeyin anlamını keşfedebilecek tek bilim dalıdır.[408]

Öte yandan Ortega y Gasset'ye göre selamlaşma, sadece astın üste duyduğu bir saygıdan (Spencer'in iddia ettiği gibi) kaynaklanmaz. Çünkü selamlaşma farklı toplumlarda farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca selam, yalnızca kişilere değil, nesnelere, simgesel şeylere, bayrağa, törenle mezarlığa

---

405 *A.g.e.*, s. 196.
406 *A.g.e.*, s. 197.
407 *A.g.e.*, s. 198.
408 *A.g.e.*, ss. 198-199.

götürülen cenazeye yönelik de olabilir. Böylece her türlü selam bir onurlandırma boyutu içerir ve bir saygı göstergesidir. Selamın özü, bütünüyle biçimsel bir şeydir. Selam, karşılaştığımız insanlarla ilk alışverişimiz ve onlarla yapmayı düşündüğümüz ve her şeyden önce yaptığımız bir alışkanlıktır.[409] Buna göre Ortega, selamlaşmanın üç özelliğinden bahseder: 1. Birey olarak herhangi birimizin aklına gelmiş ya da icat ettiği bir şey değil, bize dışarıdan, kimin tarafından yapıldığını bilmediğimiz bir icat olarak gelir. 2. Bireyler arası olduğundan başka, bizim uygulayışımız da irade ürünü değildir. 3. Selam verirken yaptığımız işlemi anlamayız.[410] Böylece insanın önemli bir alışkanlığı ya da göreneği olan selamlaşma bilmecesini çözmeye çalışan Ortega, buradan hareketle, görenek kavramını açıklamaya çalışmıştır.

"Tarih, her şeyden önce, toplulukların tarihi, toplumların tarihi, bu nedenle göreneklerin tarihidir"[411] diyen Ortega'ya göre, insani olan her şeyin her zaman belli bir yaşı vardır. Buna göre, tarihin içinde farklı biçimlerde kendini gösteren "selamlaşma", geçirdiği bütün değişikliklerden sonra, günümüzdeki son durumuna gelmiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen selam verme göreneği, insani ilişkilerde hala yararlı ve gerçekçi hizmet gören bir araç sayılmaktadır. Görenekler, kendi aralarında birleşerek ve birbirine dayanarak, muazzam bir mimari yapı oluşturuyorlar. İşte bu muazzam görenekler mimarisi toplumun ta kendisidir.[412] Toplumsal yapı ise, tıpkı bireylerin yaşamı gibi durağan ve değişmeyen bir yapı değildir.

Ortega'ya göre, değişme bir varlığın o niteliğiyle ileriye dönük olabilmesinin ve varlığının ilerleme üstüne kurulu olmasının bir koşuludur. Bu nedenle söz insandan açıldığı zaman, onun varlığının salt değişken olduğu değil, aynı zamanda ilerlediği de söylenebilir. Bu nedenle "eski ilericilerin hatası, *önsel* (apriori)

---

409 *A.g.e.*, ss. 199-200.

410 *A.g.e.*, ss. 185-186.

411 *A.g.e.*, s. 206.

412 *A.g.e.*, ss. 209-213.

olarak ilerlemenin daha iyiye yönelik olduğunu ileri sürmekten kaynaklanıyordu. Oysa bunu söyleyebilecek olan ancak somut tarihsel akıldır, o da *sonsal* (a posteriori) olarak bunu yapabilir."[413]

Öte yandan "dünya, devamlı suretle bir karnavaldır"[414] diyen Ortega y Gasset'ye göre, insan varlığından kaynaklanan bir ayrıcalık olarak, insani olan her şey değişkendir. Yani dünkü konumuna bağlı kalmayan insan, ilerler ve olmuş olduğu şeye takılmayıp o varlığından bir başka varlığa göçebilir. Bu yönü ile insan hayvandan farklıdır. Örneğin kaplandan farklı olarak bir insan, kendini başka insanların arasında, onların oluşturduğu bir toplum içinde bulur. Bu yüzden onun insanlığı, onda gelişmeye başlayan insanlık, daha önce gelişmiş ve doruğa ulaşmış olan bir başka insanlıktan başlar. Dolayısıyla insan, kaplan gibi yaşama hep sıfırdan başlamak zorunda değildir.[415]

İnsanlığın geçirdiği değişimleri tek bir nedene bağlayarak açıklamaya çalışmak doğru bir yaklaşım değildir. Değişimlerin arkasında bir değil, birden çok neden bulmak mümkündür. Ortega, "tek başına bir olay, boyutları ne denli geniş olursa olsun, hiçbir tarihsel gerçeği açıklamaz, olay daha önce belli bir insan yaşamı türünün genel çerçevesi içine yerleştirilerek bütünleştirilmelidir"[416] diyor. Onun bu yaklaşımı, tarihselci bir yaklaşımdır. Gerçekten de insan yaşamının anlaşılması söz konusu olduğunda, yaşamın deneysel ve fiziksel yöntemlerle kavranmasının zorluğu kendiliğinden ortaya çıkar. Bu nedenle insan yaşamını anlamada kullanılacak en uygun yöntem "tarihsel bir yöntem olmalıdır." İşte bu doğrultuda bir eğilim gösteren Ortega y Gasset, insanı anlamada tarihe bir yöntem olarak başvurur. Çünkü tarih, "geçmişe yeniden

---

413 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, ss. 217-218.

414 José Ortega y Gasset, *Notes on Thinking*, W.W. Norton & Company, New York, 1946, s. 59.

415 Ortega y Gasset, *"History As A System"*, ss. 219-220.

416 Ortega y Gasset, *Man and Crisis*, s. 67.

can verme, geçmişi yeniden yaşamaktır."[417] Ortega'ya göre "yaşam", burada ve şimdi demektir. Çünkü yaşam, burada ve şimdi yapmamız gerekenlerdir. Yaşarken yapmamız gereken şey, tarihin çeşitli dönemlerinde büyük farklılıklar gösterebilir. Ancak her ne olursa olsun hiç değişmeyen şey, yaşarken henüz yapılmamış bir şeyi yapmak durumunda olmamızdır. O halde yaşam, bir görevdir.[418] Diğer yandan insan, geçmişini ortadan kaldıramaz, önemli olan geçmişin varlığını inkar etmek değil, onun varlığını kabul etmek ve orada saplanıp kalmamaktır. Dolayısıyla asıl önemli olan bütün tarihi şartları göz önünde bulundurarak, "zamanın zirvesinde yaşamaktır."[419]

Böylece doğa bilimsel bir yöntemden farklı olarak, "tarihsel akıl" adını verdiği bir yöntem tasarlayan Ortega'nın amacı, geçmişten gelenleri anlamak, buradan hareketle bugünün ve yarının aydınlanmasını sağlamaktır. O, bütün bunları yaparken daima tarihsel gerçeklerden ve somut insan yaşamından hareket etmeyi bir ilke edinmiştir. Bu nedenle tarihsel akıl, bir nevi "aklın somutlaştırılmasıdır." Bu düşüncesi ile Ortega y Gasset'nin, salt kavramcı bir felsefe geliştirmediğini görüyoruz. Çünkü ona göre bilgi, yaşamdan beslenmelidir. Yaşam ise, soyut ve mutlak akıl aracılığıyla değil, ancak tarihsel akıl aracılığıyla kavranabilir. Bu yaklaşımı ile Ortega, Dilthey felsefesinin etkisi altındadır. Nitekim Dilthey için de "felsefe denenmiş yaşamdır, yaşamada derinleşmedir."[420] Bu nedenle yaşamayı mantıksal kavramlarla açıklamak, "kuru kavramcılık"la bir kürsü felsefesi yapmaktan başka bir şey değildir. Çünkü yaşama akıl ile kavranamaz. Yaşama irrasyonel bir oluştur. Diğer yandan yaşamayı akılla kavramak, "akıl" terimini "kuru kavramlar kataloğu"na indirgemek demek değildir. Gerçi insanın yaşamayı bilmek için, akıldan başka dayanağı yoktur. Ancak buradaki akıl, artık donmuş "kuru

---

417 *A.g.e.*, s. 68.

418 Ortega y Gasset, *Avcılık Üstüne*, ss. 81-82.

419 Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, s. 95.

420 Özlem, *Bilim Felsefesi (Ders Notları)*, s. 113.

kavramlar"ı yaşamaya aktarmak isteyen bir akıl olarak görülmemelidir.[421] Böylece yaşamayı kavramak için başvurulacak akıl, "tarihsel akıl"dır. Tarihsel akıl da kavramlarla iş görür, ancak bu kavramlar, "yaşamanın çok çeşitliliğine, iniş çıkışlarına, benzemezliğine, bireyselliğine ayak uydurabilen bir yapıda olmalıdır."[422] Çünkü tarihsel bir varlık olarak insan, durağan ve değişmeyen bir varlık yapısına sahip değildir. İnsana ilişkin olan her şey tarihsel bir nitelik taşır. Bu nedenle insanı anlamanın en doğru yolu, onun tarihini, toplumunu ve kültürünü göz önünde bulundurmaktan geçer.

---

[421] *A.g.e.*, s. 113.

[422] *A.g.e.*, s. 114.

SONUÇ

Ortega y Gasset, yaşadığı çağın ve toplumun sorunlarının yalnızca "akıl" ile çözülemeyeceğine inanan çağdaş bir düşünürdür. Felsefe yapmayı bir iletişim kurmak olarak değerlendiren Ortega, felsefe yapmanın en iyi yolunun günlük gazete ve sohbet gibi popüler ortamlardan geçtiğini düşünmüştür. Nitekim o, düşünce tarihinde felsefesini daha çok gazete aracılığıyla yayan filozof olarak tarihe geçmiştir. Yazılarında sade bir dil kullanan Ortega y Gasset, yazdığı eserler, verdiği dersler ve konferanslar ile yaşadığı çağın ve özellikle ülkesi İspanya'nın tarihsel, toplumsal ve kültürel sorunlarını anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır.

Ortega'nın ilk çalışmalarında bir dağınıklık ve sistemsizlik söz konusu iken, olgunluk dönemi (1936 sonrası) eserlerinde daha sistemli ve düzenli olduğu görülmektedir. Bu nedenle onun düşünceleri olgunlaşarak gelişmiştir. Ortega'nın eserlerindeki ana tema insan ve insan yaşamı ve bununla bağlantılı olan insanın yaşadığı çevre ya da ortam'dır. Sorunlara, günün ve tarihin ışığında çözümler bulmaya çalışan Ortega, İspanya için tespit ettiği sorunları, bütün Batı kültürü için geçerli olabilecek bir biçimde genişletir. Bu amaçla Ortega, sanattan edebiyata, politikadan felsefeye, insana dair pek çok konu ile meşgul olmuştur. Onun gösterdiği yoğun çabalar sonucunda, İspanyol düşüncesi Avrupa'ya taşındığı gibi, Avrupa kültürü ve düşüncesi de İspanya'ya girmiştir. Ayrıca Ortega, felsefi kültürün İspanya'da gelişmesinde de etkili olmuştur.

Ortega y Gasset, yaşamdan koparılmış aklı, yeniden yaşamsal bağlamına oturtarak, adeta kültürü yeniden yaşamsallaştırmaya çalışmıştır. Başka bir deyişle "yaşamsal akıl felsefesi" ile Ortega, "akıl" ve "yaşam" arasındaki uçurumu aşma yolunda büyük çaba göstermiştir. Bu nedenle onun felsefesinin ana kavramı her zaman için "yaşam" olmuştur. Ortega yaşamayı, her gün tekrarlanan bir

savaşıın, hiç bitmeyen bir görev, insanın kaçınılmaz bir biçimde kendi gerçekliği ile karşı karşıya kalması ve bireysel sınırlarının bilincine varması olarak algılamıştır.

20. yüzyılın diğer önemli filozofları gibi Ortega y Gasset de düşüncelerini oluştururken, toplumunun ve çağının olaylarından hareket etmiştir. Düşünceleri, yaptıkları ve kişisel başarıları ile Ortega, yaşadığı toplum üzerinde derin etkiler bırakmıştır. İspanya'nın çağdaş Avrupa felsefesine önemli ölçüde katkı sağlayan bir filozofu olarak Ortega y Gasset, sorumlu aydın kimliği ile yaşamının nerdeyse tamamını, ülkesi İspanya'da özgür düşünce ortamının ve Avrupa düzeyinde bir düşünce hayatının oluşmasına harcamıştır. Ortega, yaşadığı çağın tarihsel bir bunalım içinde olduğunu düşünerek, kendince bu bunalımın kaynağını bulmaya çalışmıştır. Bu amaçla o, bunalımın nedenlerini, sanattan politikaya, edebiyattan felsefeye, insanın bütün etkinliklerinde büyük bir özenle araştırmıştır.

Yaşamın bütün yönlerine felsefi bir bakış açısını taşıyan Ortega y Gasset, insanla ilgili bütün konularla ilgilendiği gibi, yaşadığı çağın pek çok sorununa da çözüm önerileri getirmiştir. Çağdaş bir filozof olarak Ortega, felsefi olmayan bir konuyu bile, felsefi hale getirme becerisini göstermiştir. Böylece Ortega, filozof kimliğinin yanında, tarihçi, politikacı, gazeteci ve akademisyen kimliği ile toplumunun ve çağının sorunlarını anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır.

Ortega'nın bütün çaba ve amacı, aslında insanı anlamak olmuştur. O, insana dair düşüncelerini ortaya koyarken, bu konudaki idealist ve realist yaklaşımları eleştirir. Düşüncelerinin gelişen çizgisinde önceliği yaşama veren Ortega y Gasset, insan ve insan yaşamını anlama konusunda, zihne ve şeylere vurgu yapan (idealist ve realist yaklaşıınlar) felsefi öğretilerin karşısında yer alarak, uzlaştırıcı bir yol bulmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Ortega, Descartes'ın insana bakışını özellikle eleştirmiştir. Ayrıca insanı ve insan yaşamını anlama çabasında, doğa bilimsel yöntemleri de

eleştiren Ortega, yaşamdan soyutlanmış bir varlık olarak insanı değerlendirmez. Çünkü ona göre insanı, ancak yaşamdan yola çıkarak anlamamız mümkündür. Nitekim bu konuda Ortega, bir yöntem olarak "matematik ve fizik aklı" değil, insanın somut yaşamını ön plana alan "yaşamsal aklı" kullanmıştır.

Ortega y Gasset'ye göre insan, tam olarak yaşadığı çevresi ya da ortamından soyutlanarak anlaşılamaz. İnsanın içinde bulunduğu ve yaşadığı ortamı, onun kişiliğinin adeta diğer yarısını oluşturur. "Yaşamak bir ortamın çaresiz tutsağı olmaktır" diyen Ortega bu konuda çok açık bir ifade de bulunmuştur. O, her zaman düşüncelerini oluştururken yaşadığı çağın tarihsel ve toplumsal ortamından etkilenmiştir. Yine "ben, ben ve ortamımın toplamıyım, ortamımı kurtaramazsam kendimi de kurtaramam" diyen Ortega, ülkesi İspanya'nın sorunlarını, bizzat kendi sorunları kabul etmiştir. Böylece Ortega'ya göre çağın insanının görevi, dünyayı akılsal bir yoldan değil, yaşamın bakış açısına göre yeniden düzenleme yolunda canla başla uğraşmaktır.

Ortega, hem insanı hem de dış dünyayı eş ölçüde gerçek ve temel nitelik olarak kabul etmiştir. Bu konudaki rasyonalist ve pozitivist yaklaşımları eleştiren Ortega, yaşamın ve tarihin bütün ayrıcalıklarını ve özelliklerini korumayı amaç edinmiştir. Düşüncelerinin başlangıcında Yeni-Kantçı bir çizgide olan Ortega y Gasset, çok geçmeden bu ilgisinden uzaklaşarak, yaşama dayanan ve adeta ondan beslenen bir felsefe geliştirmiştir. Onun yaşamsal akıl felsefesi, bir dizgenin evrensel ilkelerini ortaya çıkarmaktan çok, tarihsel olarak ön plana çıkmış felsefe sorunlarını çözmeye yönelik bir yöntem olmuştur. Başka bir deyişle yaşamsal akıl felsefesi, her şeyi yaşam çerçevesinde değerlendiren bir felsefedir.

Ortega'ya göre "yaşam, temel ve kökten bir gerçekliktir." Bu nedenle insana ilişkin konuları fiziksel ve doğalcı bir biçimde açıklama alışkanlıklarından vazgeçmeliyiz. Kökten gerçeklik olarak insan yaşamı, ne biricik ne de en yüce bir gerçekliktir. O bütün diğer gerçekliklerin kaynağıdır. Kökten gerçeklik "bizim

yaşamımız, yani insan yaşamıdır." İnsan yaşamı ise diğer bireylerin yaşamı ile birlikte olan bireysel bir yaşamdır. Dolayısıyla bireysel yaşam, insanın düşsel ve soyut bir varlık olduğunu değil, onun somut bir varlık olduğu gerçeğini ifade eder. Böylece bütün diğer gerçeklikler, kökten gerçeklik olan insan yaşamına dayanır. Ortega'ya göre, bütün diğer gerçeklikler, ancak kökten gerçeklik olan insan yaşamı ile bağlantılı olduğu zaman bir değer ve anlama sahiptir. Kökten gerçeklik olarak insan yaşamı düşüncesi ile Ortega, solipsizm tehlikesine düşmemiştir. Çünkü o, evrende ben'den başka diğer gerçekliklerin de varlığını kabul etmiştir.

"Felsefe yaşama dayanmalıdır" diyen Ortega'ya göre, yaşadığımız ortam ya da çevre bize çeşitli olanaklar sunar. Bu çeşitli olanaklar karşısında insan, bir seçme özgürlüğüne sahiptir. Bu konuda "ben zorunlu olarak özgürüm" diyen Ortega, varoluşçu bir düşünceyi savunmuştur. Bu düşüncesi ile Ortega "ben özgürlüğe mahkumum" diyen Sartre'ı hatırlatmaktadır. Öte yandan Ortega, tarihte bir determinizm olduğu düşüncesine de katılmaz. Çünkü ona göre, bütün insan yaşamında ve tarihte her şey olanaklıdır. Bireysel, toplumsal ve tarihsel yaşam, başarı, başarısızlık, üzüntü, sevinç, zafer ve yenilgi ile doludur. Buna göre insan ve insan yaşamını, tarihsel ve toplumsal bağlamında anlamaya ve yorumlamaya çalışma en doğru yoludur. Zira Ortega y Gasset'ye göre, insan sahip olduğu "fikir ve kanıları" Robinson gibi ıssız bir adada kendi başına üretmemiş, tarihsel ortamından ve çağından devr almıştır.

Ortega y Gasset, hakikatin çoğul olduğu düşüncesini kabul etmiştir. Ona göre her yaşam, evrene farklı bir bakış açısıdır. Böylece her yaşama biçimine göre, farklı hakikatler söz konusudur. Bu başka başka hakikatlerin ise, asla birbirinden üstünlüğü yoktur. Her bakış açısı, hakikatin bir bileşeni durumundadır. Çünkü bir bireyin yerini tutacak, asla bir yedeği ya da vekili yoktur. Böylece Ortega perspektivizmine göre, mutlak ve

değişmez doğruların yerine, bireylerin kendi yaşamlarına dayanan bakış açıları daha önemli kabul edilmiştir. Öte yandan perspektivizm konusunda Ortega, hem Nietzsche'nin hem de Dilthey'ın etkisi altında kalmıştır.

İnsan, evrende tek başına yaşayan bir varlık değildir. Onun başka insanlarla ve diğer varlıklarla da bir ilişkisi vardır. Bu nedenle Ortega'ya göre "toplumsal olay, yalnızlık içinde insani yaşantının bir davranışı değildir." Aksine toplumsal olay, diğer insanlarla olan birliktelikte ortaya çıkar. Böylece temel ve kökten gerçek, ben'in varlığı değil, ben'in diğer ben'ler ve dünya ile birlikte varoluşudur. Zira Ortega y Gasset'ye göre yaşam, kişisel, ortamsal ve aktarılamaz bir gerçekliktir.

Doğası gereği belirlenmemiş bir varlık olarak insan, diğer varlıklar içinde toplumsal davranışı sergileyen tek varlıktır. Eylemlere karşılık veren bir varlık olarak insan, ancak kendisi gibi diğer insanlarla birlikte gerçek toplumsal bir ilişkiye girebilir. Bu nedenle Ortega'ya göre ben'in diğer ben'lerle ilişkisi derin bir birlikteliktir. Ben, sadece kendisi için değil, başka ben'ler için de vardır. Aynı şekilde başka ben'ler de, ben için vardır. Bu nedenle eylemlerimizi gerçekleştirirken başka ben'leri de hesaba katmak zorundayız. Çünkü ben'in varlığına anlam katan, başka ben'lerin varlığıdır. Böylece Ortega, ötekinin gerçekliğini, ben'in gerçekliği kadar temel bir nitelik olarak kabul etmiştir.

Ortega y Gasset, yaşadığı toplumun ve çağın sorunlarına duyarsız kalmamış bir filozoftur. Ona göre "kitleleşme ya da yığınlaşma" sorunu, yeni başlayan çağın olduğu gibi, tarihsel ve toplumsal bunalımın da bir özelliğidir. Kitleleşme sonucunda, birey kalabalık içinde kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. O halde bireyi bu durumundan kurtarmalı, onu hak ettiği konuma getirmenin yolları aranmalıdır. Bu bağlamda Ortega, sıradan niteliksiz insan kalabalıklarının oluşturduğu kitlelerin, yönetimleri ele geçirmelerini şiddetle eleştirmiştir. Ona göre bundan kurtuluşun tek yolu, seçkin insanların yönetimleri tekrar ele geçirmesidir. Ortega kitle insanının, devleti kendi varlığını

korumak için bir araç olarak kullanmasını eleştirir. Aşırı devletçi anlayışları da eleştiren Ortega'ya göre devlet, en yüce ya da kutsal bir varlık değil, toplumun sadece bir parçasıdır. Bu düşüncesi ile Ortega, Hegel'in devlet anlayışının da karşısında yer almıştır. Öte yandan Ortega, devleti gerekli görür, ancak devletin yetkilerinin sınırlanması gerektiğini düşünür. Ayrıca ona göre devlet, bir şiddet ve baskı unsuru da asla olamaz.

Ortega y Gasset, tarih felsefesi konusundaki düşüncelerini ortaya koyarken, en yakın manevi selefi Dilthey'ın büyük oranda etkisi altında kalmıştır. Ona göre tarih, yaşamımız olan temel ve kökten gerçekliğin sistematik bir bilimidir. İnsanın doğuştan bir doğasının ya da özünün olmadığını kabul eden Ortega'ya göre, insan kendini ve yaşamını, ancak tarih içinde şekillendirebilir. Böylece tarihsel bir varlık olarak insanı anlamının yolu, onun tarihini ve toplumunu göz önünde bulundurmaktan geçer.

Bu konuda "insanın doğası yoktur, onun tarihi vardır" diyen Ortega, insanı bir nesne gibi düşünmez. Ona göre insan ve insan yaşamını doğa bilimsel yöntemlerden farklı bir yöntem ile anlamaya çalışmalıyız. Bu konudaki düşüncelerinde büyük oranda Dilthey'ın etkisinde kalan Ortega'ya göre insanı kavramak, doğal olguları kavramaktan oldukça farklıdır. İnsanın öz varlığı, yalnız olmuş olduğu şey değildir. Gerçekte insanın olduğu şey, "olmamış olduğunu olmak" tır. Çünkü insan olma yolunda, yani yaşayan bir varlıktır. Böylece yaşam, tözsel birlik değil, bir dramdır. İnsanın daha önceden belirlenmiş bir doğasının olmadığını söyleyen Ortega, bu konuda varoluşçu düşünceler ileri sürmüştür. Ortega düşüncesinde, insani olan her şey değişken kabul edilmiştir. Bu durum insanın ayrıcalıklı bir yönüdür. İnsan diğer canlı varlıklardan farklı olarak, geçmiş konumuna bağlı kalmadan ilerler. İlerleme sayesinde insan, yeni konumunda önceki durumundan da yararlanarak, daha üstün bir duruma geçebilir. Çünkü Ortega'ya göre ilerlemek, "varlığı biriktirmek ve gerçeği hazineye dönüştürmektir." Şu halde Dilthey'da olduğu gibi, Ortega

açısından da insanın özü tarihselliktir. İnsan kendini ancak tarihte tanıyabilir. Başka bir deyişle, insan hakkında doğru bir bilgi olanağı, ancak tarih aracılığıyla mümkündür.

Ortega'nın tarih felsefesinde üzerinde durduğu bir diğer konu da, tarihsel kuşaklar kuramıdır. Ona göre kuşak kavramı, insan yaşamını anlamada önemle üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Tarihsel olarak her kuşak yaşama farklı yaklaşımlar getirmiştir. Çünkü "kuşaklar, tarihsel süreci, bütün somut gerçekliği ile izleyebilen görme organıdır." Böylece ortaya çıktığı her anda kuşak, insan yaşamının yapısı ile eştir. Bu nedenle biz, geçmişte herhangi bir tarihte gerçekten neler olup bittiğini bilmek istiyorsak, öncelikle yapmamız gereken, olayların hangi kuşağın başına gelmiş olduğuna bakmamız gerekir.

Ortega y Gasset'ye göre, tarih geçmişi yeniden yaşamak ve geçmişe yeniden can vermektir. Dolayısıyla tarihi bir mumyalar müzesi olmaktan çıkarmamız gerekir. Buna göre, tarih çalışmalarının geçekleştirdiği bütün çabalar, geçmişte kalan herhangi bir şeyi gerçekten anlayabilmemizi sağladığı gibi, ondan yansıyan ışıkla bugünümüzü ve yarınımızı da aydınlatmalıdır.

Ortega, tarih felsefesinde "tarihsel akıl" kavramı üzerinde de durmuştur. Ona göre, tarihsel akıl, yaşamsal aklın daha belirginleşmiş ve somutlaşmış bir biçimidir. Ortega, tarihsel bakış açısını, gerçeği açığa çıkarmanın en önemli yolu olarak kabul etmiştir. O, tarihsel akıl kavramını, Dilthey'ın çalışmalarını incelemesinden sonra daha sık kullanmıştır. İnsanı anlamada doğa bilimsel yöntemlerin yetersizliklerini ortaya koyan Ortega'ya göre, insan doğal bir varlık olmaktan öte, tarihsel bir varlıktır. Bu nedenle insan kendini, toplumu ve evreni tarihsel bir gözlükle algılar. Buna göre, Ortega'da tarihsel akıl, insan ve insan yaşamını anlamada bir yöntem olarak karşımıza çıkar.

Kendi kendini bilme ihtiyacını duyan insan, bu ihtiyacını gidermede başvurduğu en önemli bilim dalı "tarih"tir. Bu nedenle Ortega'ya göre tarih, sadece geçmişi kendisine konu edinen bir bilim değildir. Tarih şimdiki zamanında bir bilimidir. Çünkü

tarihin bir ürünü olan insanı anlamaya çalışırken, onun yaşam deneyimlerini, geçmiş yaşantılarını ve bugüne etkilerini de göz önünde bulundurmamız gerekir. İnsana ilişkin her şey tarihsel bir nitelik taşıdığı için, insanın özü tarihselliktir. Dolayısıyla insanı tarihselliği dışında anlamak ve yorumlamak mümkün değildir.

Ortega y Gasset, insan ve tarihe ilişkin ortaya koyduğu düşünceleri ile hem yaşadığı ülkenin tarihsel ve toplumsal bağlamından kopmamış hem de evrenseli yakalamaya çalışmıştır. Bu amaçla o, ortamsal ile evrenseli bütünleştiren bir felsefe geliştirmiştir. Ortega, insan ve insan yaşamını anlama konusunda "yaşamsal ve tarihsel akıl" yaklaşımı ile idealist, rasyonalist ve tözcü öğretilerin karşısında yer aldığı gibi, pozitivist ve realist öğretilerin de uzağında kalmıştır.

Sonuç olarak, Ortega y Gasset, düşünceleri ile başta tarih ve toplum bilimleri olmak üzere, varoluşçu felsefeye de önemli katkılar sağlamış bir düşünürdür. Ancak onun düşünceleri, bu konularda ön plana çıkan filozofların (Dilthey, Sartre, Heidegger gibi) düşüncelerinin gölgesinde kalmıştır. Bununla birlikte çalışmamızda da görüldüğü gibi, Ortega'nın belirtilen konularda hiç de göz ardı edilemeyecek tespitleri ve yorumları olmuştur. Bu nedenle ilgileri tarih ve toplum bilimleri ve varoluşçu felsefe olan kişilerin Ortega y Gasset'nin düşüncelerine kayıtsız kalması düşünülemez.

KAYNAKÇA

AKARSU, Bedia, *Çağdaş Felsefe*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1987.

BIÇAK, Ayhan, *Tarih Bilimi*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1999.

_____, *Tarih Felsefesinin Oluşumu*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2004.

BOLLOW, O.F., "İfade ve Anlama", *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, Der. ve Çev. Doğan Özlem, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2003.

BÜYÜKDÜVENCİ, Sabri, *Varoluşçuluk ve Eğitim*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

CASSİRER, Ernst, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev. Necla Arat, YK Yayınları, İstanbul, 1997.

CARR, Edward Hallet, *Tarih Nedir?*, çev. M.G. Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

CEPLECHA, *Christian, The Historical Thought of José Ortega y Gasset*, The Catholic Universty of American Press, Washington, D.C., 1958.

CEVİZCİ, Ahmet, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2000.

_____, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1996.

CİHAN, Mustafa, "Nietzsche ve Tarih Eleştirisi", *Atatürk Üniversitesi, FEF, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 36, Erzurum, 2006.

_____, "J.J. Rousseau'nun İnsan Anlayışı: Doğallıktan Kültürleşmeye", *Atatürk Üniversitesi, FEF, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 38, Erzurum, 2007.

COLLINGWOOD, R.G., *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.

ÇELİK, Sara, "Gasset'ye göre Aşkın Boyutları ve Ayrımları", *Özne - Felsefe ve Sanat Seçkisi-*, sayı: 4, Adana, 2004.

ÇEVİKBAŞ, Sebahattin, *Leibniz ve Felsefesi: Mantık, Fizik ve Metafizik*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.

_____, "İnsanın Anlamı ve David Hume'un İnsan Bilimi", *Atatürk Üniversitesi. , FEF, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 3, Sayı. 31, Erzurum, 2003.

ÇOTUKSÖKEN, Betül, *Felsefeyi Anlamak ve Felsefe ile Anlamak*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995.

ÇÜÇEN, A. Kadir, *Heidegger'de Varlık ve Zaman*, Asa Kitabevi, Bursa, 1997.

DOBSON, Andrew, *An Introduction to The Politics and Philosophy José Oretga y Gasset*, Cambridge Universty Press, Cambridge, 1989.

DILTHEY, Wilhelm, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, Türkçesi: Doğan Özlem, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

FLEISCHER, Margot, *20. Yüzyıl Filozofları*, çev. Akın Kanat, İlya Yayınevi, Izmir, 2003.

GERAS, Noman, *Marx ve İnsan Doğası*, çev. İsmet Akça-M.Görkem Doğan, Birikim Yayınları, İstanbul, 2002.

GÜNAY, Mustafa, *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*, İlya Yayınevi, İzmir, 2003.

_____, "Akıl, Aydınlanma ve Tarihsellik", *Us, Düşün ve Ötesi*, sayı: 8, İstanbul, 2003.

GÜNDOĞAN, Ali Osman, *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*, Birey Yayıncılık, Erzurum, 1995.

_____,"Ben ve Başkası İlişkisi", *Dünya Barışı ve Eğitim İlişkileri Sempozyumu*, Atatürk Üniversitesi, K.K. Eğitim Fakültesi, Erzurum, 1996.

_____,"Yalnızlık ve Dayanışma", *Felsefe Dünyası*, Sayı:30, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara, 1999.

GÜÇLÜ, A. ,UZUN, E. ,UZUN, S., YOLSAL, Ü.H., *Felsefe Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

_____, *Kant ve Herder'in Tarih Anlayışları*, YK Yayınları, İstanbul,1997.

HEIDEGGER, Martin, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, Agorakitaplığı, İstanbul, 2008.

HEGEL, G. W. F., *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, Kabalcı Yayınları, İstanbul,2003.

HUSSERL, Edmund, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, çev. Tomris Mengüşoğlu, YK Yayınları,İstanbul, 1995.

HUBSCHER, Arthur, *Çağdaş Filozoflar*, çev. İsmail Tunalı, Altın Kitapları, İstanbul, 1994.

HOLMES, Oliver W., *Human Reality and the Social World: Ortega's Philosophy of History*, Universty of Massachusetts Press, Amherst, 1975.

HONER, S. M., HUNT, T.C., OKHOLM, D.L., *Felsefeye Çağrı*, çev. Hasan Ünder, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

IŞIK, Neyire Gül "Sunuş", Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, -Ortega y Gasset'den Seçme Yazılar-, Haz. ve Çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

_____, *İspanya: Bir Başka Avrupa*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991.

_____, "Sunuş", Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, Istanbul, 1999.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim, İstanbul, 1996.

KEMERLİOĞLU, Eyüp, *Bilgi Sosyolojisi*, Saray Kitabevleri, İzmir, 1996.

KUÇURADİ, İoanna, *Nietzsche ve İnsan*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

LEIBNIZ, G. W., *Monadoloji*, çev. Suut Kemal Yetkin, MEGSB Yayınları, İstanbul, 1988.

LE BON, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, çev. Selahattin Demirkan, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1974

MARIAS, Julián, *José Ortega y Gasset: Circumtance and Vocation*, Tran. By M.Lopez-Morillas, Universty of Oklahoma Press, USA, 1970.

_____, *History of Philosophy*, Trans. By Stanley Appelbaum and Harence C. Strowbridge, Dover Publication Inc., New York, 1967.

MARTI-IBANEZ, Félix, *Felsefe Öyküleri*, çev. Hamide Koyukan, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

MCINNES, Neil, "Ortega y Gasset, José", *The Encylopodia of Philosophy*, Ed. P.Edwards, Mac Millian Philosophy Co. Inc.& The Free Press, vol.six, New York, 1967.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

_____, "Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Anropoloji Hakkında Düşünceler", *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi*, Haz. İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

MORA, José Ferrater, *Ortega y Gasset An Outline of His Philosophy*, New Haven, Yale Universty Press, 1957.

NIEDERMAYER, Franz, *José Ortega y Gasset*, Trans. By Peter Tirner, Frederick Ungar Publishing Co., New York, 1978.

NIETZSCHE, Friedrich, *Güç İstenci*, çev. Sedat Umran, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002.

_____, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, İstanbul, 2004.

ORTEGA Y GASSET, José, *Üniversitenin Misyonu*, çev. Neyire Gül Işık, YK Yayınları, İstanbul, 1998.

_____, José, *İnsan ve "Herkes"*, çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.

_____, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, -Ortega y Gasset'den Seçme Yazılar-, Haz. ve çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, Istanbul, 1998.

_____, José, *Avcılık Üstüne*, çev. Derin Türkömer, YK Yayınları, İstanbul, 1997.

_____, José, *Sevgi Üstüne*, çev.Yurdanur Salman, YK Yayınları, İstanbul, 2004.

_____, José, *Some Lessons In Metaphysics*, Tans. By Mildred Adams, W.W. Norton & Co. Inc., New York, 1969.

_____, José, *An Interpretation of Universal History*, Trans. By Mildred Adams, W.W. Norton & Co. Inc., New York, 1975.

_____, José, *Man and Crisis*, Trans. By Mildred Adams, W.W. Norton & Co. Inc., New York, 1962.

_____, José, *Historical Reason*, Trans. By Philips W. Silvers, W.W. Norton & Company, New York, 1986.

_____, José, *The Dehumanization of Art*, Trans. By Helene Weyl, Princeton Universty Press, Princeton, New Jersey, 1972.

_____, José, *The Revolt of the Masses*, Trans. By Anonymous, W.W. Norton & Company Inc., New York, 1993.

_____, José, *What is Philosophy?*, Trans.By Mildred Adams, W.W. Norton & Company, Inc., New York, 1960.

_____, José, *Notes on Thinking*, W.W. Norton & Company, New York, 1946.

_____, José, *Concord and Liberty*, Trans. By Helene Weyl, W.W. Norton & Company, New York, 1963.

_____, José, *Meditations On Quixote*, Trans. By Evelyn Rugg and Dieogo Marin, W.W. Norton & Company, Inc., New York, 1963.

_____, José, *The Origin of Philosophy*, Trans. By Toby Talbot, W.W. Norton & Company, New York, 1967.

_____, José, *The Modern Theme*, Trans. By James Cleugh, Harper, New York, 1961.

_____, José, "History As A System", *Toward A Philosophy of History*, Trans. Helene Weyl, W.W. Norton & Company, Inc., New York, 1941.

ÖZLEM, Doğan, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.
_____, *Bilim Felsefesi (Ders Notları)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003.
_____, *Tarih Felsefesi*, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1994.
_____, *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, Küreyel Yayınları, İstanbul, 1999.
_____, *Etik-Ahlak Felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2004.
_____, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999.
_____, "Sunuş", Giambattista Vico, *Yeni Bilim*, çev. Sema Önal, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2007.
_____, "Kaygı ve Tarihsellik", *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999.
_____, *Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri*, cilt I, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.
_____, *Kavramlar ve Tarihleri-I-*, İnkılâp Kitabevi ,İstanbul, 2002.
POPPER, Karl, *The Poverty of Historicism*, Ark Paperbacks, New York, 1989.
RALEY, Harold C., *José Ortega y Gasset: Philosopher of European Unity*, The Universty of Alabama Press, Universty, Alabama, 1971.
SARTRE, Jean-Paul, *Varlık ve Hiçlik*, çev.Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 2009.
_____, *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 1997.
SCHELER, Max, *İnsanın Kosmostaki Yeri*, Giriş ve Çev. Harun Tepe, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998.
SIMMEL, George, *Tarih Felsefesi Problemleri*, çev. Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.
SPENGLER, Oswald, *İnsan ve Teknik*, çev. Kamil Turan, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1973.
_____, *Batının Çöküşü I*, Türkçesi: Giovanni Scognamillo, Dergah Yayınları, İstanbul, 1978.
STEVENSEN, Leslie, *Yedi İnsan Doğası Kuramı*, Yay. Hazırlayan Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 2005.
TİMUÇİN, Afşar, *Descartes Felsefesine Giriş*, Bulut Yayınları, İstanbul, 1999.
_____, "Tarihin İçinde İnsan", *Felsefelogos*, Sayı.10, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000.

TEPE, Harun, "Giriş", Max Scheler, *İnsanın Kosmostaki Yeri*, Giriş ve Çev. Harun Tepe, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998.
TOYNBEE, Arnold J., *Uygarlık Yargılanıyor*, çev. K.Yargıcı, M.A. Yaman, Örgün Kitabevi, İstanbul, 2004.
TÜRKDOĞAN, Orhan, *Değişme Kültür ve Sosyal Değişme*, Birleşik Yayıncılık, 1996.
UNAMUNO, Miguel de, *Yaşamın Trajik Duygusu*, Türkçesi. Osman Derinsu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986.
UYGUR, Nermi, *Kültür Kuramı*, YK Yayınları, İstanbul, 1996.
_____, *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu*, YK. Yayınları, İstanbul,1998.
WEST, David, *Kıta Avrupa Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları İstanbul, 1998.

DİZİN

A

Adem Cennette, 15, 60
Afrikacılık, 12
Akılcılık, 51
alterego, 76
anlatıcı akıl, 142
Aristoteles, 43, 50
Augustinus, 43, 119
Avrupa Birliği, 19, 107
Avrupacılık, 12
Avrupalaşmak, 32
Aydınlanma, 31, 37, 44, 111, 160
Azorín, 32

B

Bacon, 111
Balzac, 12
Barrès, 13
ben ve öteki, 8, 76, 77, 86, 88, 94
Berdyaev, 94
Bergson, 15, 25
Bilimler Akademisi, 53
Birleşmiş Milletller, 35
Bourbon hanedanı, 29
Brentano, 18

C

Carr, 122
Cicero, 42
cogito ergo sum, 47
Cohen, 13, 25
Collingwood, 40, 109, 110, 111, 113, 139
Comte, 106, 133
Cumhuriyete Hizmet Grubu, 20

Ç

Çağımızın Sorunu, 17, 70

D

Danilevkski, 94
Darwin, 13
del Rio, 30
Descartes, 25, 26, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 61, 66, 111, 152, 163
determinizm, 65, 154
Devlet, 31, 103, 105, 106, 163
Dickens, 12
Dilthey, 15, 18, 25, 26, 37, 39, 73, 74, 90, 113, 114, 116, 121, 126, 132, 133, 134, 136, 141, 142, 143, 149, 155, 156, 157, 158
Don Kişot Üstüne Düşünceler, 16
Dumas, 12
Durkheim, 80

E

Einstein, 138
El Escorial, 12
El Espectator, 16
El Sol, 16
Elea, 117
El-Imparcial, 11, 12
Ensimismamiento y alteración, 22
epistemolojizm, 135
España, 16, 17

F

fiziksel akıl, 56, 135
Franco, 22, 35

Freud, 18

G

Gadamer, 37
Galileo, 21, 51
Galileo Üstüne, 21
Ganivet, 32
George Simmel, 13, 139
Glasgow Ünivesitesi, 23
Glosas, 12, 15
Goethe, 23, 25
Gustave Le Bon, 95, 97, 98

H

Hegel, 12, 18, 25, 36, 44, 105, 106, 112, 113, 156
Heiddegger, 18, 37, 126
Heidegger, 15, 23, 25, 39, 126, 158, 159
Heraklitos, 117, 118
Herder, 36, 111, 112, 115, 160
hiper-demokrasi, 100
historicism, 144
Holmes, 25, 46, 47, 54, 58, 59, 102
Huizinga, 18, 22
Humbolt, 13
Husserl, 15, 16, 18, 25, 54, 72, 76, 88, 90, 92, 164
Hübscher, 17, 22, 69, 70, 72, 103

I

Ideas y Creencias, 22
Institución Libre de Enseñanza, 31

İ

idealizm, 46, 48, 49
İnsan Bilimleri Merkezi, 35
İnsan Bilimlerini İnceleme Merkezi, 23
İnsan doğası, 116
insan felsefesi, 8, 42
İnsan ve Herkes, 23
İspanyolculuk, 13, 23

J

J. Costa, 13
Jaspers, 39

K

Kant, 14, 15, 36, 42, 44, 54, 111, 112, 160
kendini-bilme, 41
Kepler, 51
Kitlelerin İsyanı, 8, 19, 95, 96
Kitleleşme, 94, 155
kökenbilim, 146
Krause, 30, 31
Krausizm, 30

L

La idea de Principia en Leibniz y la evolución de la teoría

Loeb, 137, 138

M

Madrid Üniversitesi, 12, 14, 19, 33
Maeztu, 32
Mannheim, 133
Manuel, 12
Marburg Üniversitesi, 13
Marías, 12, 13, 18, 23, 24, 27, 48, 49, 55, 57, 60, 70, 71, 73, 118, 121

Martí-Ibáñez, 11, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 23, 66, 85, 121, 124, 126, 128, 131, 132, 133
Max Weber, 92, 163
Meditación de la técnica, 22
Mengüşoğlu, 38, 42, 72, 109, 124, 139, 160
monad, 71
Montaigne, 43
Mutlak akıl, 50

N

Nätorp, 13, 25
Nietzsche, 13, 25, 42, 44, 54, 69, 71, 88, 102, 113, 155, 159, 161

O

Omurgasız İspanya, 17, 28
Origin y Epílogo de la filosofía, 24

Ö

ötekileşme, 81
Özgür Öğretim Kurumu, 31
Özlem, 36, 37, 38, 39, 40, 53, 67, 73, 74, 90, 92, 104, 110, 111, 112, 113, 116, 131, 132, 134, 139, 142, 144, 149, 159, 160

P

Parmenides, 117
perspektivizm, 8, 17, 69, 70, 71
Platon, 43
Popper, 144
Prens Amadeo, 29
Primo de Rivera, 19, 33
Protagoros, 43

Q

Qué es Philosofía?, 24

R

radikalizm, 51
Raley, 19, 64, 71, 80
Ranke, 133
ratio-vitalism, 56
realizm, 46, 50
Renan, 12, 13, 25
Restorasyon, 29, 31
Revista de Occidente, 17, 18
Robinson, 68, 123, 154
Rockwell Gray, 34
Romantizm akımı, 30
Rothacher, 37
Rousseau, 19, 44, 159
Rönesans ve Reform, 111

S

Sanatın İnsanı Dışlaması, 18
Sartre, 62, 63, 64, 91, [illegible] 158
Savoia hanedanı, 29
Scheler, 15, 16, 18, 25, 41, 45, 48, 49, 138, 164
Schlegel, 133
Schopenhauer, 13, 42
Schubart, 94
Sevgi Üstüne, 18, 19, 162
Shakespeare, 12
Sistem Olarak Tarih, 21, 137
Siyasal Eğitim Birliği, 16
Sokrates, 42, 54
solipsizm, 61, 62, 83, 154
Sorbone Üniversitesi, 22
Sorokin, 103
Spencer, 145, 146
Spengler, 18, 94, 100, 101, 103

T

tarihsel akıl, 8, 114, 136, 137, 138, 142, 149, 157, 158
tarihselcilik, 115, 134
tarihsellik, 36, 38, 39, 40, 74, 121
Timuçin, 47, 109

tinsellik, 74, 116
totum revolutum, 59
Toynbee, 23, 65, 94, 103
trajik insan, 102
tropisım, 137, 138

U

Uexküll, 18
Una Interpretación de la historia universal, 24
Unamuno, 12, 13, 22, 30, 32, 33, 34, 66

Ü

Üniversitenin Misyonu, 20, 65, 67, 69, 104, 123, 128, 162
ütopya, 51, 139

V

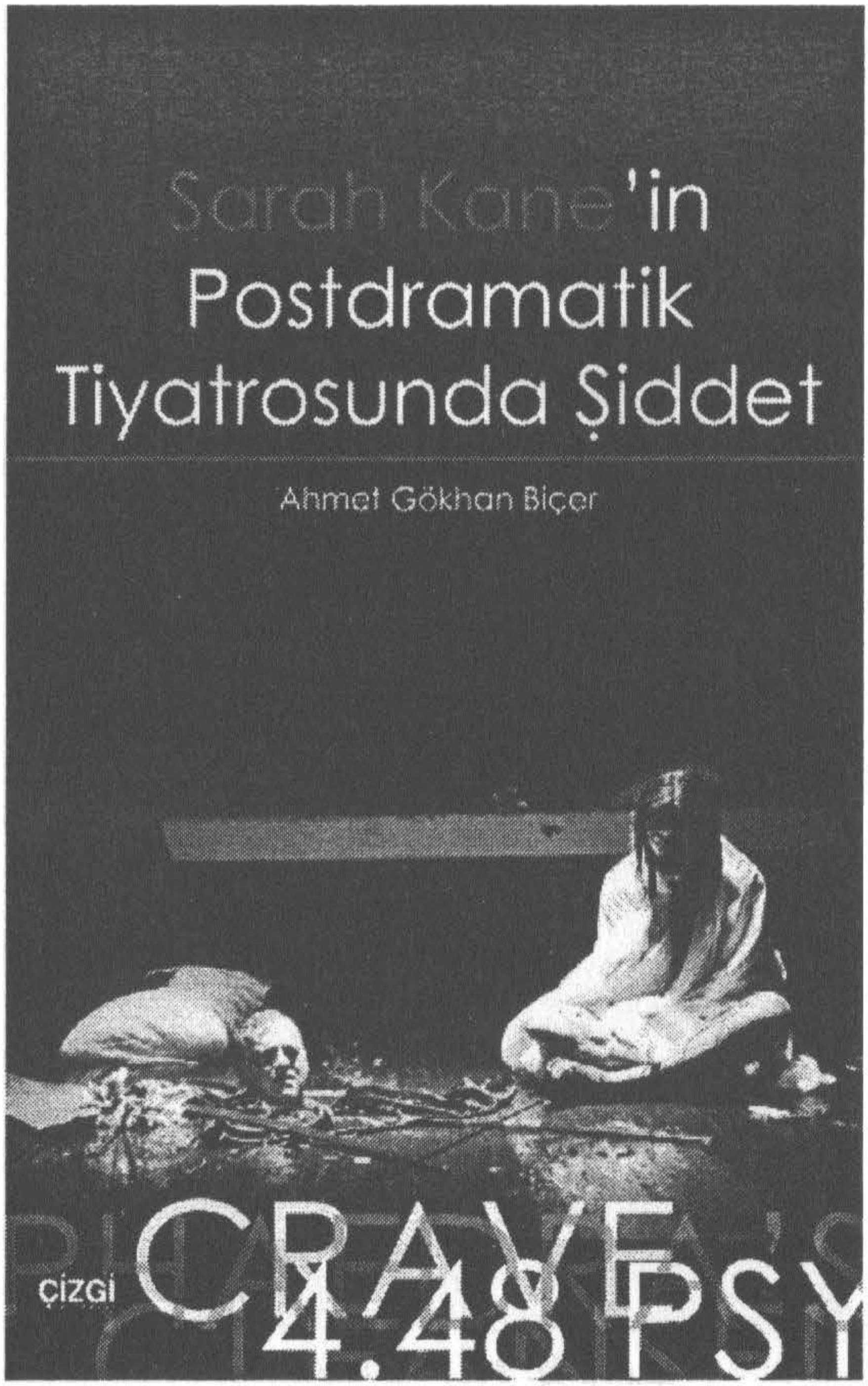
Valera, 12
Vico, 36, 111, 163
Voltaire, 111, 112

Y

yaşaımsal akıl, 8, 17, 21, 25, 26, 47, 53, 55, 56, 57, 66, 83, 136, 151, 153
Yeni-Kantçı, 13, 26, 46, 55, 153

Z

zihincilik, 52

SARAH KANE'İN POSTDRAMATİK TIYATROSUNDA ŞİDDET

Ahmet Gökhan BİÇER

ISBN:978-605-5999-69-8
143.S

André Müller
Gerd Semmer

Bay B.'nin Başına Gelenler

Derlenmiş Brecht Anekdotları

BRECHT YILI ANISINA

BAY B.'NİN BAŞINA GELENLER

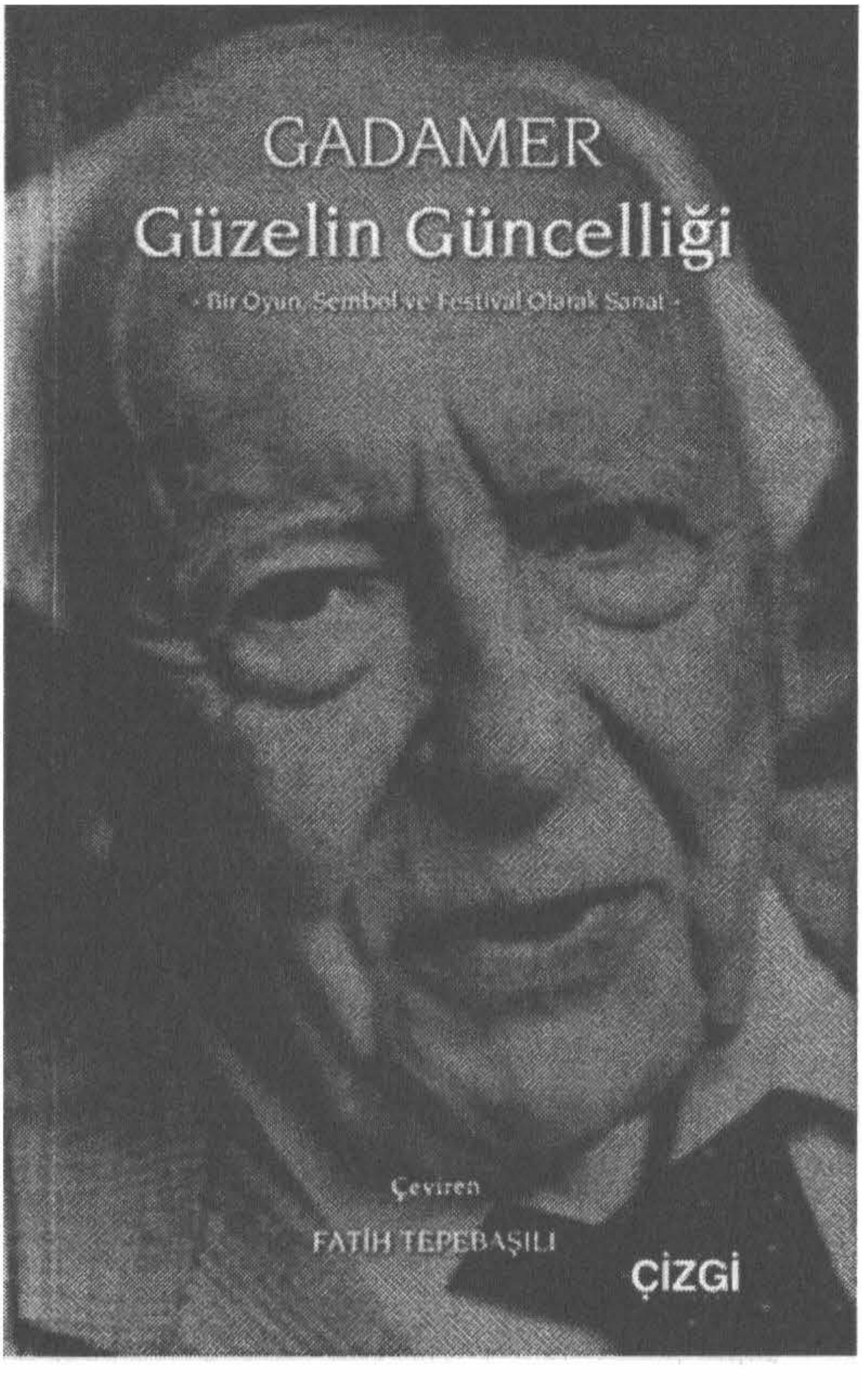
André Müller

Gerd Semmer

ISBN 975-8156-03-9

121 s.

Ebat: 13,5 cm X 19,5

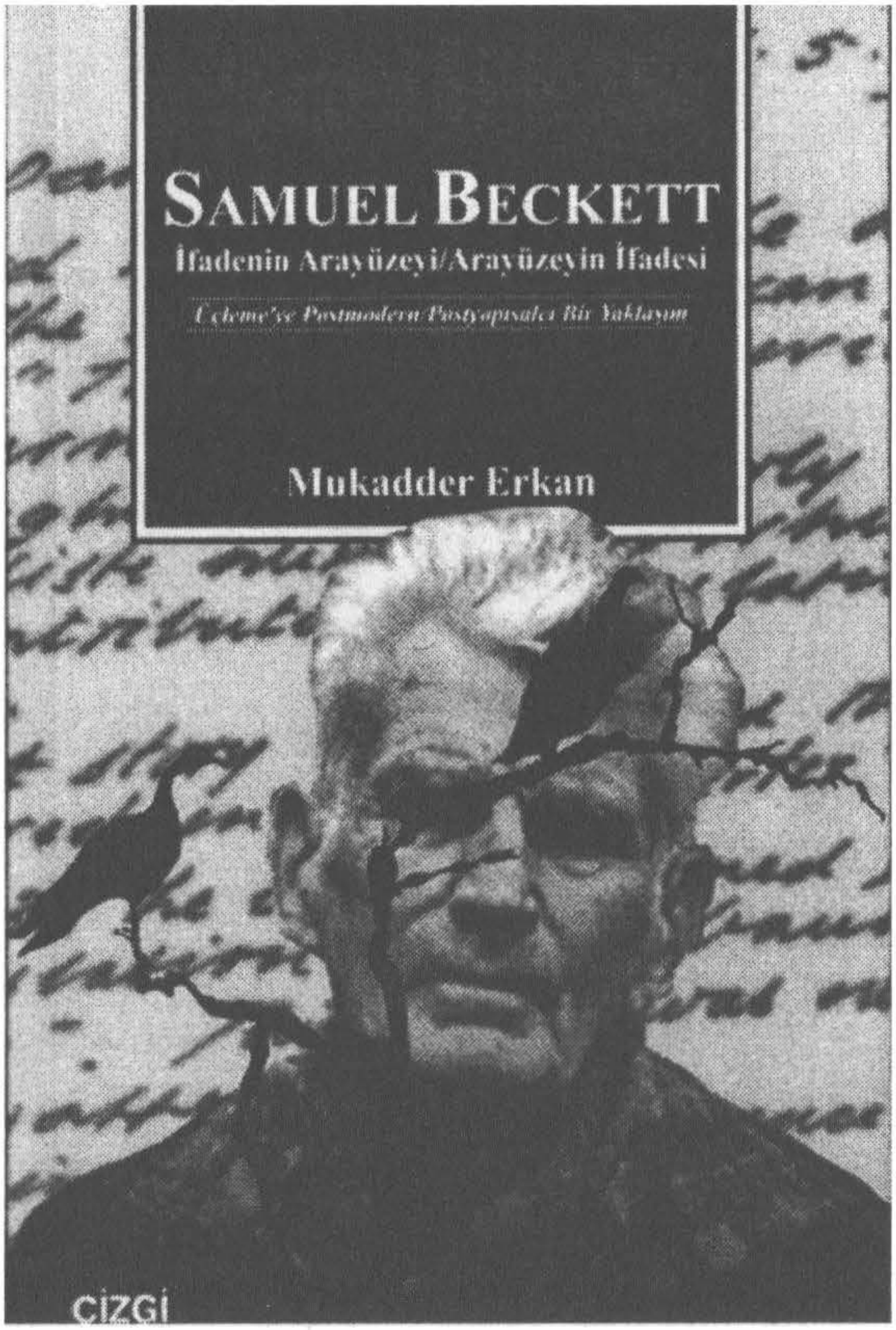

GÜZELİN GÜNCELLİĞİ

Gadamer

ISBN 975-8867-20-2

81 s.

Ebat: 11,5 cm 19.5 cm

SAMUEL BECKETT
İFADENİN ARAYÜZEYİ/ ARAYÜZEYİN İFADESİ

Mukadder ERKAN
ISBN 975-8867-45-8
150 s.

JOSÉ ORTEGA Y GASSET'DE
İNSAN VE TARİH FELSEFESİ

İspanya'nın önemli varoluşçu filozoflarından José Ortega y Gasset (1883-1955), düşüncelerini ortaya koyarken toplumunun ve çağının olaylarından etkilenmiştir. "Ben, ben ve ortamımın toplamıyım, ortamımı kurtaramazsam kendimi de kurtaramam" diyen Ortega, sorumlu bir aydın olarak, ülkesi İspanya'da yaşanan toplumsal, kültürel ve siyasal sorunların çözümü konusunda birtakım önerilerde bulunmuş ve çok sayıda eser kaleme almıştır.

Ortega y Gasset'ye göre çağın insanının görevi, dünyayı aklın değil, yaşamın bakış açısına göre yeniden düzenleme yolunda uğraşmaktır. Çünkü insan yaşamı kökten bir gerçekliktir ve bütün diğer gerçeklikler bu gerçekliğe dayanır. Yani diğer gerçeklikler, ancak kökten gerçeklik olan insan yaşamı ile bağlantılı olduğu zaman bir anlam ve değere sahiptir.

Öte yandan Ortega'ya göre, "insanın doğası yoktur, onun tarihi vardır". Öyleyse insan hakkında doğru bilgi olanağı ancak tarih aracılığıyla mümkündür. Tarih, geçmişi yeniden yaşamak ve geçmişe yeniden can vermektir. Dolayısıyla tarihi bir "mumyalar müzesi" olmaktan çıkarmamız gerekir. Tarih çalışmaları, geçmişte kalan herhangi bir şeyi gerçekten anlayabilmemizi sağladığı gibi, ondan yansıyan ışıkla bugünümüzü ve yarınımızı da aydınlatmalıdır.

ISBN 978-605-5999-78-0